

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Юридичний факультет
Кафедра історії та археології

СХІДНОУКРАЇНСЬКА ФІЛІЯ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Конференція присвячена 100-річчю
Української національно-демократичної революції
1917 – 1921 років

МАТЕРІАЛИ

VII Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти та молодих вчених
«СВІТ І УКРАЇНА У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОЇ
ІСТОРІЇ»

1–2 грудня 2021 року

Сєверодонецьк
2022

УДК 930+94

Рекомендовано до випуску Вченою радою
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 5 від 29.12.2021 р.)

Редакційна колегія:

Бровендер Ю.М., д.і.н., проф. (Східноукраїнська філія Ін-ту археології НАН
України, СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк)

Михайлюк В.П., д.і.н., проф. (СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк)

Сапицька О.М., к.і.н., доц. (СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Державний архів
Луганської обл.)

Сергієнко С.Ю., к.і.н., доц. (СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк)

Фомін А.В., к.і.н., доц. (СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк)

Матеріали VII Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Світ і Україна у дзеркалі сучасної історії» : збірник наукових праць (1-2 грудня 2021 р., м. Северодонецьк). — Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. – 138 с.

Збірник містить Матеріали VII Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Світ і Україна у дзеркалі сучасної історії», що відбулася у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля 1-2 грудня 2021 року.

Розглядаються питання формування державності та національно-визвольної боротьби, розвитку археологічних досліджень, давньої історії, історії міжнародних відносин, права, історіографії, історії науки і техніки, історичної інформатики, релігії, освіти, історії повсякденного життя тощо.

Матеріали представлені в авторській редакції.

УДК 930+94

© Східноукраїнський національний
університет ім. В. Даля, 2022

ЗМІСТ

Андрєєв О. В.	
Партизани Кременщини часів Другої світової війни	6
Андруник Є. В.	
Колоніальна політика Англії в Канаді в XVII столітті	10
Аносова В.С.	
Актуальні проблеми європейської історії: наслідки політики колоніалізму для сучасної Європи	13
Данилейко Р.І.	
Північнонімецький союз та створення Німецької імперії	17
Данилейко Р.І.	
Коротка характеристика загального стану країн Латинської Америки у I пол. XX ст. і Мексиканської революції 1910-1917 рр.	24
Дерев'янку М.А.	
Історична достовірність твору Марко Поло «Книга чудес світу»	28
Жиляєв Є.В.	
Кіммерійці на території Луганщини	30
Золкін Д.О.	
Політичний портрет Олівера Кромвелля	32
Іващенко Р.В.	
Мілове у добу національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр.	36
Карташов М.О.	
До проблеми археологічного джерела і місця археології в системі історичної науки 39	
Карташов М.О.	
Епідемії, природні та кліматичні фактори у подіях визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького	42
Карташов М.О.	
Історія в основі сюжету відеоігр	47
Кітіца Т.О.	
Роль храмів, діяльність жреців та ритуали жертвоприношення в історії цивілізації ацтеків	50
Кітіца Т.О.	
Характеристика та основні риси Конституції США 1787 р.	53

Коваль Д.О.	
Альтернативні погляди на діяльність великого князя Ярослава Мудрого у сучасній історіографії	58
Кубкіна А.В.	
Методика організації роботи з історичною картою	63
Кузовов О.Ю.	
До знахідки бронзового псалію доби раннього заліза на Луганщині	66
Москаленко Н.В.	
Активні методи навчання історії.....	68
Нагорянський О.Є.	
С. Петлюра – голова директорії УНР	70
Новосельський А.М.	
Друкована реклама бельгійських скляних підприємств Костянтинівки у кінці XIX – на початку XX ст.....	75
Онищенко Д.О.	
Лукіан Самосатський «Як писати історію»	81
Отченашенко Д.А.	
Чорнобильська аварія у спогадах очевидців.....	84
Павлюченко Т.І.	
Архімед. Безглуздо воювати з геометрією.....	88
Пастушенко Д.Д.	
Антична історіографія.....	93
Рябуха М.А.	
Початок освоєння космосу людством: виклики та їх подолання	96
Сафонова Н.М.	
Освітні заклади як осередок соціальної та культурної реконструкції: уроки минулого XX ст.	106
Старовойтова В.С.	
Робота Н. Тесли над бездротовим зв'язком	109
Теміров В.І.	
Перше звернення (Грамота) гетьмана Павла Скоропадського до українського народу в історичному вимірі Української революції 1917 – 1921 рр.: політико-культурний аналіз	112
Тютюнник Я.В.	
Портфоліо як спосіб особистісного освоєння історії.....	117
Хворов С.О.	
Геополітичні протиріччя між Росією та країнами Заходу щодо східного питання на початку 1830-х рр.	121

Чаплик В.Р	
Географічні особливості орнаментів вишиванки Лемківщини та Донеччини.....	127
Шевченко К.Д.	
Заснування і діяльність Британської Ост-Індійської компанії.....	132
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	135

Андрєєв О. В.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А. В.*

ПАРТИЗАНИ КРЕМІНЩИНИ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Кремінщина має цікаве історичне минуле. Важливою його частиною є партизанський рух часів Другої світової. Інформація, подана в цій доповіді, несе лише ознайомчий характер і не має на меті пропаганду тоталітарних режимів.

Історія партизанського руху з часом обросла домислами і легендами, а правдиві дані змішалися з вигадками. Метою доповіді є донесення дійсних фактів про хоробрих людей, які не побоялися протистояти нацистським окупантам. Тема кремінських партизан досі була розкрита дуже мало. Крім того, сьогодні тема любові до рідної землі та самовідданого її захисту стоїть особливо гостро.

Кремінщина знаходилася в окупації з початку липня 1942 р. по кінець січня 1943 р. За такий час цю землю окропила кров багатьох солдат обох боків, а бої на сусідніх територіях – на Привольнянському плацдармі – отримали назву «малого Сталінграду». Швидкий відступ військ РСЧА і наступ німецької і італійської армії змусив місцеве населення брати ситуацію у свої руки. В середині липня в кремінських лісах почав свою діяльність партизанський загін під проводом Якова Івановича Сиворонова [3]. Загін отримав назву «Грозний». Комісаром був Єфим Пилипович Макаров, а начальником штабу – Миколай Платонович Михайличенко [3]. В населених пунктах Килимовка і Залиман діяли інші підпільні загони, які пізніше увійшли до складу «Грозного». В результаті загін складався з 72 чоловік [3].

Постійної бази «Грозний» не мав і повсякчас переміщувався лісом. Спроби встановити зв'язок із командуванням РСЧА чи принаймні іншими партизанами не мали жодного результату – нацисти перехоплювали розвідника.

Підпільники мали характерні усім партизанам задачі – саботаж, підриг чи пограбування складів, розрив телефонного та телеграфного зв'язку ворога тощо [2, 1]. Виявивши в с. Червона Діброва продовольчий

склад окупантів, загін пограбував його і знищив, таким чином позбавивши ворога продовольства і забезпечивши себе. Це супроводжувалося ліквідацією кількох солдат супротивника. Такі вилазки були не поодинокі, це викликало обурення серед німецьких військ. Нацисти організували каральну операцію, до якої партизани вже були готові, тому операція була невдалою, а нацисти понесли людські втрати. Лісник Мойсей Шевченко заздалегідь попереджав партизан про підготовку німцями нових атак, тому «Грозний» завжди зустрічав ворога засідкою. За допомогу підпільникам М. Шевченко був нагороджений медаллю «За відвагу» [1].

З часом загін Сиворонова значно збільшився і розширив територію своєї дії – тепер то була земля Ворошиловградської (в роки окупації – Луганської), Донецької (тоді – Юзівської) і навіть Харківської областей, що входили до зони військового командування. До «Грозного» приєдналися і солдати 102 стрілецької дивізії під командуванням капітана Хайрутдінова, які в січні 1942 потрапили в оточення.

З розширенням необхідно було вирішувати питання розташування бази. «Грознівці» користувалися нашвидкуруч викопаними землянками. Такі землянки, за словами І. Л. Костенка, учасника Валуйського рейду і члена «Грозного», були майже непомітні ззовні [2, 24], а всередині вміщали 14-18 чоловік [2, 26]. За його ж словами таке укриття завширшки 6-8 метрів і завдовжки до 5 мало до трьох кімнат, окремі спальні місця і навіть піч [2, 24-26]. Через те, що іноді піч підпільники топили і вдень, німці спочатку кілька раз знаходили землянки, хоча самих партизан в той момент вже не було. Пізніше, коли партизани організували базу вглибині (приблизно 4-5 км) лісу на схід від м. Кремінна, там було розташовано понад два десятки таких землянок.

Звідти дуже легко було дістатися найважливіших стратегічних точок: залізниці, продовольчих сховищ і навіть штабу нацистського командування. «Грозний» продовжував свою діяльність і навіть провів операцію з ліквідації начальника хільфспліцаїв (Hilfspolizei) міста Красний Лиман (зараз – Лиман) [2, 2-3]. Підпільники мали в своєму користуванні німецьку форму, тому на вулиці навіть не викликали підозр.

Влітку 1942 залишки 102 стрілецької дивізії попали в оточення під час боїв біля річки Сіверський Донець, а їх політрука було поранено. Партизани врятували пораненого. Їм виявився видатний казахський поет, письменник і перекладач Саїд Жумагалі. Завдяки «грознівцям» життя поета було збережено, а самого його відправили до шпиталю в

с. Варварівку. Пізніше він повернеться на фронт і пройде усю війну аж до Берліна [1].

З наближенням РСЧА і відступом Вермахту партизани об'єдналися із регулярними радянськими військами [2, 5]. Розвіддані «Грозного» значно допомогли Червоній армії у визволенні територій Донбасу. Загін Сиворонова воював аж до Дніпра, провів загалом 37 операцій і ліквідував 657 осіб особистого складу окупантів – 519 німецьких і 115 італійських солдат, ще 23 були місцевими колабораціоністами [1].

«Грозний» був не єдиним партизанським загonom Кременщини. Загін Трохима Стожка був сформований ще на території Харківщини, але мав переміститися на схід. Тут його чисельність нараховувала 19 осіб постійного складу і ще 37 серед цивільного населення [1]. Загін отримував підтримку населення, зброю і продукти харчування. Ці партизани мали значне озброєння: близько 12 гвинтівок Мосіна-Нагана, ручний кулемет ДП-27, 6 автоматів, серед яких ППШ-41, ППД-34/40 і трофейні німецькі зразки озброєння. Крім того, підпільники мали 215 кілограмів вибухівки. Цю зброю вони активно використовували в своїх численних нападах на поліціантів, підриві вантажівок ворога, знищенні харчових складів. Загін Стожка підірвав три мости через річку Красну, а також в кількох місцях знищив залізну дорогу біля міста Кременна. Крім того, вдалося підірвати вугільні шахти на краю міста, які намагалися захопити окупанти [1].

Ті, хто не входив до регулярного складу загону Стожка, також несли користь силам спротиву. Крім підтримки продовольством, дехто розклеював пропагандистські плакати, де призивали боротися проти нацистів. А хтось навіть підробляв документи і викрадав цінні папери офіцерів Вермахту.

Спротив вчиняли і ті, хто зовсім не був партизанами. Наприклад, в с. Макіївка двоє чоловіків – Петренко і Бондаренко – спалили 2 скипи сіна і 2 комори з зерном. За це їх було розстріляно. Аналогічним шляхом невідомі спалили понад 250 гектарів посівів і 150 тон зерна [1].

Як висновок, сили партизан та спротив окремих осіб тримали в постійній тривозі солдат Вермахту, змушуючи їх тримати посилений гарнізон – а це послаблювало їх сили на фронті. Агітація і пропаганда серед населення підіймала дух та мотивувала не здаватися. На прикладі партизанського руху ми бачимо, наскільки важлива дія кожного громадянина і як багато може зробити кожен для захисту своєї Батьківщини.

Література та джерела

1. КУ «Кремінський районний краєзнавчий музей», розділ «Партизанський рух Кремінщини», експозиція «Партизанська землянка».
2. Костенко І. М. Валуйський рейд: поема-повість. Рукопис. Експонат музею – 27 с.
3. Довідка про бойову діяльність партизанського загону під командуванням Сиворонова Я. І. Партизанський архів. Експонат музею – 1 с.

Андруник Є. В.
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Агафонов О. Й.

КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА АНГЛІЇ В КАНАДІ в XVII столітті

У XVII столітті англійські колоністи досягли значних успіхів у освоєнні Америки, підкоренні її корінних жителів, створення життєздатних інститутів місцевого управління. Незважаючи на успіхи, перші колоніальні проекти англійців були численні, розрізнені, часто погано підготовлені, здійснювалися різними соціальними, релігійними та політичними групами. Нерідко цілі колоністів та їх ідейних натхненників змінювалися у процесі освоєння Нового Світу, а колонії виявлялися збитковими чи безперспективними. Для того, щоб проаналізувати специфічний досвід англійської колонізації, необхідно уявити створення перших колоній не як низку авантур королівської влади, дворянства чи торговців, але як колоніальну політику.

У XVII столітті Англія активно шукала короткий морський шлях до берегів Індії. Великою проблемою була відсутність мап. Канада отримала хибну назву Вест Індія. У 1610 році було засновано колонію Ньюфаундленд. У 1629 року син сера Вільяма привіз 70 англійських переселенців у Карт-Ройял і заснував форт Чарльз. У 1670 році була заснована Компанія Гудзонової затоки, яка здійснювала торгівлю. З землі Руперта згодом утворилася кілька канадських провінцій (Манітоба, Саскачеван, Альберта).

На момент захоплення Англією Канади там мешкало 75-80 тисяч жителів, які вважали себе французами. З 1755 по 1763 англійці силою депортували близько 12 600 акадійців (французів, що проживали в Акадії). Їх поселили в інших колоніях Північної Америки, де вони в переважній більшості померли. Близько 4 тисяч повернулися до Франції. Для решти британський король Георг III випустив прокламацію, суть якої зводилася до наміру зробити французьких канадців англійцями.

Вводилася традиційна британська колоніальна система управління. Тобто, на чолі стояв губернатор, призначений королем. Були рада та виборні законодавчі збори. На Квебек поширювалася дія англійських

законів. Судочинство та вся адміністративна діяльність здійснювалися англійською мовою. Формально місцеве населення мало свободу віросповідання, проте католики позбавлялися політичних прав та не могли обіймати громадські посади. Поселенцям було заборонено заселяти землі на захід від Алеганських гір.

Однак, натрапивши на опір французів, британський губернатор, а згодом і уряд відмовилися від насильницької асиміляції франкомовних канадців.

У 1774 р британський парламент прийняв так званий Квебецький акт, яким відновлювалося французьке громадянське право і підтверджувалася дія сеньйоріальної системи землеволодіння. Католицька церква отримувала право на збирання церковної десятини, а католикам (за умови складання ними присяги, сформульованої в вельми помірних висловлюваннях) дозволялося обіймати громадські посади. Акт визначив нові межі провінції Квебек, включивши до неї значну частину басейну Огайо. Це розумне рішення парламенту призвело до того, що франкомовні канадці загалом відмовилися підтримувати американських сепаратистів.

У 1774 р. перший Континентальний конгрес, що зібрався у Філадельфії, звернувся до франкоканадців із закликом приєднатися до союзу американських колоністів. Більшість канадців поставилися до цього звернення вороже. Франкомовні канадці боялися, що їхня провінція виявиться поглиненою англійськими колоніями протестантського півдня, що швидко розширюються, а англомовні квебецькі торговці не хотіли позбавлятися переваг, які їм давали прямі зв'язки з метрополією. Не підтримала Американську революцію і Нова Шотландія, економічні інтереси якої були пов'язані з імперією, ніж з континентальною частиною колоній. Торговцям і підприємцям Галіфакса, які становили більшість у законодавчих зборах і в раді провінції, були вигідні британські навігаційні акти та субсидії, що виділялися для потреб військового флоту. Декілька тисяч колоністів з Нової Англії, які проживали в портових поселеннях, до певної міри співчували революції, проте вони не становили серйозної загрози британському пануванню на цій території.

Таким чином, англійська колоніальна політика цього періоду була політикою первісного накопичення. Але на відміну від пограбування іспанських конквістадорів у Південній та Північній Америці і від пограбування португальців у країнах басейну Індійського океану вона проводилася країною, котра незрівнянно далі за інші просунулася шляхом

капіталістичного розвитку і пережила вже буржуазну революцію в 1640 році.

Отже англійський колоніальний грабіж як підготовляв, але безпосередньо живив капіталістичну індустріалізацію метрополії, створював передумови подальшої експлуатації колоній вже як ринків збуту і джерел сировини. Розгром громади та захоплення політичних та економічних командних висот в Індії також прискорювали та полегшували цей процес. Монополія колоніального пограбування, завойована в найжорстокішій війні з Іспанією та Португалією у XVI і XVII ст., з Голландією та Францією XVII ст., була одним із вирішальних моментів створення промислової гегемонії Англії та перетворення її на «промислову майстерню всього світу».

Література та джерела

1. Фокс, Р. Английская колониальная политика / Р. Фокс. - Москва: Государственное социальное-экономическое издательство, 1934. – 75 с.
2. <https://russian.rt.com/science/article/804993-400-let-kolonizaciya-ssha>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ: НАСЛІДКИ ПОЛІТИКИ КОЛОНІАЛІЗМУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

Колоніалізм розуміє під собою політику загарбницького характеру, що здійснювалася шляхом експлуатації військовими, політичними та економічними методами народів, країн та територій переважно з інонаціональним населенням, як правило, економічно менш розвинених.

Слід зауважити, що колоніалізм представляє собою складне явище світового масштабу, що зародилося в далекому минулому людства і формувалося з утворенням держави, мало місце і в період рабовласницького, і феодального суспільства. Це явище є одним із етапів історії людства та невід'ємною частиною усіх наступних епох, в тій чи іншій мірі. У цей час сильні держави (метрополії) захоплювали силовим чи економічним способом інші території, створюючи колонії. Фактично метрополії використовували колонізовані території лише з метою збагачення. Вони накопичували власний капітал, завдяки чому ще більше зміцнювали свої позиції, стаючи світовими лідерами.

Найбільшого розвитку колоніалізм набув за феодальної епохи, під час різкого загострення внутрішніх протиріч у європейських країнах. В XI-XIII ст. великі групи збіднілого населення Західної Європи, котрі очолювали лицарі-феодалі, рушили у загарбницькі хрестові походи на Близький Схід «визволяти Гроб Господній». На захоплених територіях хрестоносці створили феодальні держави-колонії, більшість населення котрих складала підкорені ними місцеві народи.

Світового масштабу колоніалізму набув в кінці XV - початку XVI ст., що було пов'язано з утвердженням у Західній Європі капіталістичних відносин. Збільшення попиту на золото, що стало своєрідною універсальною валютою, відіграло вирішальну роль у прагненні європейців до пошуків нових земель. Подрібнення феодальних володінь і розорення частини феодалів, посилення суперництва між окремими феодальними кланами також викликали потребу у пошуку нових шляхів на Схід та нових джерел збагачення.

Видатною віхою у розвитку політики колоніалізму стали Великі географічні відкриття, що визначили два основні напрямки європейських колоніальних загарбань: перший - через Атлантичний океан до Америки та другий, навколо Африки через Індійський океан в Азію. Цікавим є той факт, що піонерами колоніальних загарбань виступили не найрозвиненіші в економічному та технічному відношенні, але з найбільшим досвідом судноплавства й морської торгівлі держави – Іспанія та Португалія. Перші колонії створили Португалія та Іспанія під час Великих географічних відкриттів. Пізніше колонізацію здійснювали Англія, Франція, США, Росія, Нідерланди та Японія. Поступово колонії здобували незалежність, що призвело до ряду як позитивних, так і негативних наслідків.

Найбільшою колоніальною імперією за всю нині відому історію людства була Британія. Вона мала колонії на кожному континенті. Серед найвідоміших із них – США, Канада, Австралія, Індія. Значні території в Африці також були залежними від Британії.

Наслідки цієї епохи можна поділити на позитивні та негативні. Серед позитивних є той факт, що промислові революції торкнулися як провідних держав, так і колоніальних утворень, що сприяло їх економічному та індустріальному розвитку. До локальних наслідків можна віднести освіту інтелігенції у залежних державах, стрімку модернізацію, розвиток культури та економіки підконтрольних країн. Одним з найбільш значущих наслідків можна вважати формування та мобілізацію світового економічного ринку.

Негативними наслідками можна вважати, уповільнення розвитку держав-метрополій, чим більше територій захоплювала держава, тим менш конкурентоспроможною вона ставала на світовій арені. Розширення територій поступово призводило до застою економіки. Важливим є той факт, що колонії втратили свої природні ресурси, етнічну самобутність і частково або повністю втратили власну культуру. Корінне населення захоплених територій стрімко винищувалося. В разі, якщо насильницьке знищення не спостерігалось, то люди гинули через появу епідемій, спровокованими привезеними, здебільшого з Західної Європи захворюваннями. У колоніях був повністю відсутній політичний розвиток. Метрополії не могли цього допустити. Через це нині такі країни переживають важкий період становлення політичної структури, що супроводжується війнами, репресіями та розрухою. Розвинулася криза

структури та культури традиційного суспільства. Загарбницька політика завжди викликала велику кількість локальних конфліктів.

Колишні метрополії і сьогодні намагаються здійснювати вплив на політичний та економічний курс раніше повністю підконтрольних їм державами. Це призводить до запеклого, зокрема військового протистояння між сторонами за право ведення власної політики. Локальні конфлікти, які самі по собі є негативним наслідком політики колоніалізму, ведуть за собою ще більшу проблему – постійно зростаючу кількість біженців та розвиток тероризму у світових масштабах.

Також наслідки можна класифікувати за суб'єктами: для метрополій та для колоній. Для метрополій основними наслідками було відставання від інших країн у військовому та економічному плані через відсутність стимулів до розвитку, уповільнення зростання виробництва. Ресурси та доходи, одержувані від вкладень у підконтрольні країни, прямували лише в розвиток центру імперії.

Наслідками загарбницької політики для колонії стали розграбування майже всіх видів ресурсів, як природних, і людських. Закладання культурних, соціальних та економічних засад для подальшого розвитку як незалежні держави. Поневолення населення, значне та різке погіршення рівня життя. Фізичне знищення груп населення, які не згодні з політикою метрополії. Примусове переміщення населення інші території для видобутку ресурсів чи виконання інших робіт. Освіта локальних промислових об'єктів, поступовий розвиток виробництва. Однак індустріалізація проходила дуже повільно, оскільки всі ресурси та фінанси прямували до центру.

З огляду на вищезазначене, логічним є висновок, що політика колоніалізму мала здебільшого негативні наслідки як для колоній так і для метрополій. Невирішені і до нині проблеми між колишніми колоніями і метрополіями сьогодні створюють суспільну, політичну, економічну напругу, що дуже часто виливається у військові конфлікти.

Література та джерела

1. Базилевич В. Історія економічних учень : Підручник / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Віктор Дмитрович Базилевич (ред.). К. : Знання, 2004. С. 720-722.
2. Бураков Ю. В., Питльована Л. Ю. Військово-морське суперництво Великобританії і Німеччини на рубежі XIX – XX ст. / Ю. В. Бураков, Л. Ю. Питльована // Військово-

- науковий вісник. Вип. 4. Львів: Львівський військовий інститут при Національному університеті «Львівська політехніка», 2002. С. 25-40.
3. Доманин А. Крестовые походы: Под сенью креста / А. Доманин. М. : Центрполиграф, 2003. С. 223-224.
 4. Злупко С. Історія економічної теорії : Підручник/ Степан Злупко; ЛНУ ім. І. Франка. 2-е вид., випр. і доп. К.: Знання, 2005. С. 119.
 5. Фадеева И. Два лика колониализма // Азия и Африка сегодня. 1994. № 12.
 6. Хазанов А. М. Неизвестное о Васко да Гаме. // Вопросы истории. 2000. № 8.

Данилейко Р.І.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Сергієнко С.Ю.*

ПІВНІЧНОНІМЕЦЬКИЙ СОЮЗ ТА СТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Тема передумов об'єднання Німеччини є досить важливою не тільки в історії Європи нового часу, але й у історії взагалі. Більшу частину часу Німеччина уявляла собою розрізнені державні утворення, починаючи ще з часів родоплемінного укладу. Вперше вона була об'єднана під владою Франкської імперії Карлом Великим у 804 р. Поділ Імперії Франків у 843 р. між трьома його онуками поклав початок виникнення нових державностей у Центрально-Східній Європі, у тому числі і німецької. У подальшому ж німецькі землі були ядром спочатку централізованої, а потім фактично конфедеративної Священної Римської імперії (962–1806) та міжнародної організації – Німецький союз (1815–1866). Лише після Наполеонівських війн та, як наслідок, зародження національної свідомості почала розповсюджуватися ідея об'єднання німців у свою національну державу. В цілому ж фактична роздробленість на невеликі політичні утворення і переважно конфедеративний характер їх загального об'єднання зумовив особливий розвиток і становлення єдиних німецьких держав переважно у федеративних чи конфедеративних формах до сих пір.

Незважаючи на те, що спроба об'єднати Німеччину в 1848–1849 рр. виявилася невдалою, у наступні роки прагнення до об'єднання лише посилювалося. Прискорення економічного розвитку все ще вимагало утворення загальнонімецького ринку, вільного пересування товарів і робітників. Завдяки «Весні народів» створення потужної держави відповідало і політичним настроям німецького населення [1].

У Пруссії – серці німецьких земель, навколо якої вже починався процес об'єднання Німеччини, після поразки революції 1848 р. знову наступила смуга активності і прагнення національної буржуазії до влади. Буржуазія в особі таких прізвищ, як Крупп, Сіменс, Гальске, цілком підтримувала ідею створення єдиної держави на базі Пруського королівства. Восени 1858 р. зусиллями промисловців, торговців і журналістів був створений Національний Союз, який висунув гасло

об'єднання Німеччини. Важливі зміни відбулися і в правлячому королівському домі: в 1858 р. брат короля Фрідріха-Вільгельма IV принц Вільгельм був спочатку оголошений регентом прусського королівства, а з грудня 1860 р. успадкував корону свого брата і став правити під ім'ям Вільгельма I [2, с. 100].

Важливу історичну місію в питанні об'єднання Німеччини зіграв міністр-президент Пруссії 47-річний Отто фон Бісмарк, призначений Вільгельмом I у 1861 р. Його призначення виявилось дуже важливим для управління країною. Бісмарк мав необхідні політичними якості, які у кінцевому рахунку й вирішили у подальшому задачу об'єднання Німеччини під егідою Пруссії. Сам Бісмарк отримав славу майстра політичної інтриги, оскільки все своє довге життя присвятив єдиному бажанню – відтворити другу імперію і об'єднати «залізом і кров'ю» німецьку націю. Будучи пруським дворянином, він був затятим монархістом і противником усілякої демократії і тому ще під час революції 1848 р. виступав проти вимог конституційних реформ. У 1851 р. як представник Пруссії у Франкфуртських зборах Бісмарк зажадав для Пруссії рівних прав з Австрією. Його призначенням на пост канцлера в 1862 р. передувала нетривала, але вкрай корисна для Німеччини кар'єра дипломата. Так, в 1859 році Бісмарк був послом в Петербурзі, а в 1862 р. – в Парижі [2, с. 100-101].

Подальші кроки «залізного канцлера» були спрямовані до єдиної мети – посилити Пруссію як ядро майбутньої великої Німеччини, а потім приєднати до неї важливі стратегічні території. Об'єднання Німеччини під егідою Пруссії Бісмарк розпочав з приєднання німецьких князівств Шлезвігу та Гольштейну, які окрім того, що вони були членами Германського союзу, ще й були васалами Данії.

Насправді, спроба приєднання Шлезвігу-Гольштейну була зроблена ще під час Датсько-Пруської війни (1848–1850). Шлезвіг і Гольштейн, що омивалися Північним і Балтійським морями, мали велике економічне та воєнне значення. Під впливом революційних подій 1848 р. в Берліні, в Шлезвізі та Гольштейні теж розпочалися революційні заворушення. 23 березня 1848 р. був утворений тимчасовий уряд, який проголосив незалежність та оголосив війну Данії. Пруський уряд, у якому вже тоді почали виношуватися плани об'єднання Німеччини під керівництвом Пруссії, прагнуло відторгнути Шлезвіг і Гольштейн від Данії, за допомогою національно-визвольного руху серед населення цих герцогств.

Разом з тим у війні проти Данії уряд Пруссії бачив один із способів запобігти розвитку революції в Німеччині. Війна з Данією повинна була послужити громовідводом для надмірного патріотичного запалу німецької молоді. Однак розвиток революційних подій в самій Пруссії, а також дипломатична підтримка Великобританією, Росією, Швецією та Францією Данії змусили прусський уряд 26 серпня укласти з Данією перемир'я на 7 місяців, Шлезвіг і Гольштейн поверталися Данії, а їх тимчасові уряди розпускалися. Навесні 1849 р. Фрідріх-Вільгельм IV відновив військові дії проти Данії. Однак під натиском іноземних держав, які не були зацікавлені в посиленні Пруссії і зміцненні її впливу серед держав Германського союзу, 10 липня 1849 р. прусський король був вимушений піти на укладення другого датсько-пруського перемир'я. Розпочаті за посередництва Великобританії переговори привели 2 липня 1850 р. до підписання в Берліні мирного договору, який зберіг довоєнні кордони Данії [3].

Другий вдалий момент для війни з'явився у листопаді 1863 р., коли помер датський король Фрідріх VII і його наступник Християн IX оголосив себе герцогом Шлезвігу і Гольштейну. І хоча відносини з Австрією були прохолодними, Бісмарку вдалося укласти союз з австрійцями проти Данії. [2, с. 101]. Зовнішньополітичні ж умови теж були теж були сприятливими для Пруссії: Росія, яка нещодавно прогнала Кримську війну, була зайнята придушенням Польського повстання (1863–1864); Франція була зайнята своїми колоніями та війною у Мексиці (1861–1867); а Великобританія бачила у посиленні Пруссії, появу континентального конкурента для Франції.

У 1864 р. Пруссія в союзі з Австрією та іншими німецькими державами завдала поразки Данії. У Шлезвізі було поставлено лояльний Пруссії уряд, а у Гольштейні – Австрії. Причому у Шлезвізі Пруссія додатково отримувала право на розміщенні своєї військової інфраструктури, що означало неминучий майбутній конфлікт між Пруссією та Австрією та розкол Германського союзу.

На подальшому ж шляху об'єднання Німеччини стала серйозна перешкода: суперництво між двома найбільшими державами – Пруссією і Австрією. І та, і інша прагнули зайняти панівне становище в єдиній країні. І як наслідок конфлікт між ними був неминучий. Як заявив тоді Отто фон Бісмарк: «Німеччина занадто тісна для того, щоб Австрія і Пруссія могли в ній поміститися обидві». В економічному (завдяки Германському митному

союзу) і військовому (завдяки ефективним військовим реформам) відносинах Пруссія в цей час була сильнішою за свою суперницю [1]. А у зовнішньополітичному плані Бісмарком був укладений військовий союз з Італією проти Австрії та налагоджені контакти з угорськими націоналістичними групами, яких німці підбурювали до повстання проти володарювання Габсбургів.

Так що 1866 р. Бісмарк свідомо пішов на загострення відносин з Австрією у всеозброєнні. На початку червня 1866 р. він запропонував на союзному сеймі обговорити проект нової конституції Німеччини, котрий передбачав виключення з нього Австрії. Австрія зі свого боку запропонувала сейму оголосити мобілізацію військ Німецького союзу проти Пруссії, оскільки та ввела війська в підвладній Відню Гольштейн. Тоді Пруссія заявила про свій вихід із Союзу [2, с. 101].

15 червня 1866 р. розпочалась Австро-Пруссько-Італійська війна. І знов завдяки дипломатичному таланту Бісмарка, на стороні Пруссії виступила більшість німецьких держав 17 за Пруссію, а за Австрію – 12. Своїм багатьом перемогам Пруссія була зобов'язана військовому генію видатного діяча військової науки і фельдмаршала Гельмута Мольтке: заснування Генерального штабу, зміна принципу комплектування військ, будівництво розвинутої військової стратегічної залізниці, широке застосування телеграфу пруськими військами та укладанню плану блискавичної війни з Австрією на два фронти. Також великий внесок у реформування пруської армії внес військовий міністр, реформатор армії фельдмаршал Альбрехт фон Роон, який приклав багато зусиль заради того, щоб пруська армія перевершувала будь-яку іншу по вишколі, оснащенню і тактиці. Усі троє – Отто фон Бісмарк, Гельмут Мольтке та Альбрехт фон Роон склали Прусський тріумфірат, який перетворив Німеччину спочатку у регіональну, а потім у світову велику державу.

У вирішальній Битві під Садовою 3 липня 1866 р. пруські війська здобули переконливу перемогу. Сім тижнів потому австрійський імператор Франц-Йосиф I був змушений підписати Празький мирний договір, за яким Німецький союз був розпущений. Австрія поступалася Італії Венецією, а Пруссія, в свою чергу, анексувала ряд невеликих німецьких держав, організувавши Північнонімецький союз. В цей союз увійшли 22 німецькі держави, а пруський король Вільгельм I ставав головнокомандуючим усіх збройних сил [2, с. 101].

Австрійська імперія ж, втративши свої залишки політичного впливу і територій в рамках так званого «германського простору», зосередила свої головні зовнішньополітичні інтереси на угорських землях. Вона погодилася підписати Угоду 1867 р. про створення дуалістичної держави. Цей документ був по суті певним конституційним компромісом між Угорщиною і Австрією після поразки останньої у війні з Італією і Пруссією. Згідно з цим документом, Угорщина отримувала свій парламент і конституцію, але Франц-Йосиф залишався угорським королем. Таким чином, в Європі була створена двоєдина монархія – Австро-Угорська імперія [2, с. 102].

Наступним етапом на шляху до об'єднання Німеччини стали події поч. 1870-х рр. Вже до 1870 р. стали зрозумілі непереможні протиріччя між Францією і Пруссією. Блискавична Австро-Прусько-Італійська війна дозволила Пруссії дуже сильно посилитися й пройшла настільки швидко, що Франція не встигла втрутитися. Потім Франція не встигла створити разом з Австро-Угорщиною альтернативний Південнонімецький союз, оскільки Бісмарк виявився спритнішим у налагоджуванні відносин з південнонімецькими державами. Також Франції не вдалося приєднати французькомовні Південну Бельгію та частину Люксембургу, оскільки Бісмарк дізнався про таємні переговори Наполеона III з нідерландським урядом й оприлюднив їх. Останньою краплею стала провокація Бісмарка через, так звану, Емську депешу від 13 липня 1870 р. Політичний конфлікт Північнонімецького союзу та Франції стосувався проблеми наслідування іспанського престолу, на який іспанці запросили німецького принца Леопольда Гогенцоллерна. Сам Леопольд відмовився від цієї пропозиції, але французький посол під час зустрічі в Емсі попросив у прусського короля запевнення, що він ніколи не затвердить цієї кандидатури. Вільгельм відповів твердою відмовою і послав канцлеру в Берлін депешу. Бісмарк так скорегував тон телеграми, перетворивши відмову в образ. Французька громадськість обурилася змістом Емської депеші, а імператор Наполеон III оголосив Північнонімецькому союзу війну.

Під час Франко-Пруської війни 1870-1871 рр. пруські війська вдерлися на територію Франції і завдали французам ряд поразок. Перемогу прусів визначив стратегічний план генерала Гельмута фон Мольтке. Пруссія та її союзники стрімко наступали на Ельзаському і Лотаринзькому напрямках. Французька армія на чолі з Франсуа Базеном була витіснена з Ельзасу і сховалася в фортеці Мец. Французький маршал Патріс Мак-

Магон, який йшов на допомогу маршалу Базену, також зазнав нищівної поразки від Мольтке у Битві при Седані. Під час капітуляції Седану Наполеон III був захоплений в полон і фактично втратив довіру французів, втративши трон. Париж був оточений німецькою армією під керівництвом фельдмаршала Мольтке, а надії на контрнаступ зникли після капітуляції Базена в жовтні 1870 р. в Меці [2, с. 102].

Бісмарк погодився на перемир'я, яке мало бути ратифіковано новообраними французькими Національними зборами, але населення Парижа відмовилося скласти зброю і повстало. У березні 1871 р. в Парижі була проголошена Паризька Комуна, яка проіснувала 72 дні. Тим часом спочатку в Бордо, а пізніше в Версалі – діяли одночасно і Національні збори, і уряд під керівництвом Луї-Адольфа Тьєра, відповідно. Це сформувало фактичне двовладдя у Франції, але перемога була за версальцями. У Франції була встановлена Третя республіка, а її президентом став Луї-Адольф Тьєр [2, с. 102-103].

10 травня 1871 р. у Франкфурті був підписаний мирний договір на дуже важких для французів умовах. За умовами Франкфуртського трактату Франція повинна була виплачувати контрибуцію в розмірі 4,5 млрд. франків і втрачала регіон Ельзас і Лотарингія. До кін. 1871 р. французи повинні були внести 1 млрд. франків, станом на 1 травня 1872 р. – ще 500 млн. франків, а решту у 3 млрд. – до 2 березня 1874 р. Крім того, Франція зобов'язувалася утримувати окупаційні війська Німеччини, що залишалися на її території до закінчення виплати контрибуції.

Дуже важливою обставиною стало те, що на боці Пруссії в 1870 р. виступили не тільки члени Північнонімецького союзу, а й південнонімецькі держави. У січні 1871 р. у Версальському палаці відбулося проголошення Німецької імперії. Це була кульмінація зусиль Бісмарка об'єднання Німеччини. «Другий рейх» (1871–1918) включав континентальну частину Європи і заморські території під верховенством Пруссії. Він прийшов на зміну «Священної Римської імперії німецької нації», що припинила своє існування в 1806 р., Німецького союзу (1815–1866), що являв собою фактично примарне об'єднання та тимчасовий Північнонімецький союз (1866–1870). Тепер в складі Імперії Гогенцоллернів об'єдналися усі німецькі держави (окрім Австрійської частини імперії Габсбургів) під владою короля Вільгельма I, який був проголошений імператором Німеччини [2, с. 103].

У підсумку слід зазначити, що передумови для створення саме єдиної централізованої Німеччини були створені у наслідок Великої Французької революції кінця XVIII ст. та подальших Наполеонівських війн початку XIX ст., які саме і заклали початок німецької національної свідомості та зумовили не тільки бажання об'єднання німецьких земель, а й поширили республіканські ідеї у Німеччині. Їх найбільшим спільним проявом безумовно слід вважати Революцію 1848–1849 рр. Проте сильний спротив консервативних монархічних сил не дозволив створити єдину Німеччину за республіканськими ідеалами, тому її об'єднання було відкладене на 20 років.

Бурхливий розвиток капіталізму в Німеччині і промисловий переворот, складання загальнонімецького ринку внаслідок створення Німецького митного союзу, повільний процес демократизації Німеччини, грандіозний військовий переворот та значна роль фігури Отто фон Бісмарка зумовили створення єдиної консервативно-монархічної Німецької імперії.

Література та джерела

1. Германия во второй половине XIX – начале XX века. *Этот день в истории: факты, события, люди.* URL: <https://knowhistory.ru/history/xix-xx/germaniya-vo-vtoroy-polovine-xix-nachale-xx-veka> (дата звернення: 25.12.2020).
2. Питулько Г.Н., Полохало Ю.Н., Стецкевич Е.С., Шишкин В.В. Всемирная история в 2 ч. Ч. 2. История Нового и Новейшего времени : учебник для академического бакалавриата / под ред. Г.Н. Питулько. Москва: Юрайт, 2019. 296 с.
3. Датско-прусская война 1848-50. *Энциклопедиям.* URL: https://enc.biblioclub.ru/Termin/1501609_Datsko-prusskaya_voyna_1848-50 (дата звернення: 25.12.2020).

Данилейко Р.І.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Сапицька О. М.*

КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ У І пол. ХХ ст. І МЕКСИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1910-1917 рр.

Вступ. До початку ХХ ст. більша частина з усіх 30 з гаком латиноамериканських держав стали республіками. Епоха колоніалізму встановила у цій частині землі більшістю іспаномовну культуру. Винятком стали Бразилія (португаломовна) та колоніальні володіння Великобританії (Беліз, Гайана та британська частина малих Антильських островів), Франції (Французькі Гвіана та Вест-Індія) та Нідерландів (Суринам та Голландська Вест-Індія).

Метою цього повідомлення є розгляд загального соціально-економічного та політичного стану країн Латинської Америки, а також у якості прикладу кардинальних змін – надання короткого огляду подій Мексиканської революції 1910-1917 рр., як першої революції ХХ ст. у Латинській Америці.

Виклад основного матеріалу. Найбільшу долю по площі територій зайняли Бразилія, Аргентина та Мексика (5-та, 8-ма і 13-та серед країн світу, відповідно). А по чисельності населення всі ці країни разом узяті склали близько 60% населення Латинської Америки.

Ще в кінці ХІХ ст. Аргентина, Уругвай, Чилі, Мексика та Бразилія вступили у фазу промислового перевороту. На початку ХХ ст. виникла фабрично-заводська промисловість, однак вона більшою частиною уявляла собою сировинне виробництво, орієнтоване на експорт. Основу ж місцевого виробництва товарів народного споживання становили все ще існуючі дрібні підприємства кустарного і ремісничого типу та фермерські ділянки. Індустріалізація почала собою і процес урбанізації. Вже на початку Першої світової війни в Аргентині, Уругваї та Чилі більше половини населення проживало у містах. Також все ще тривав процес, який почався на поч. ХІХ ст., збільшення чисельності населення у країнах Латинської Америки (у перш за все в тих, що розвивалися) за рахунок імміграції з Європи.

На поч. ХХ ст. для економік країн регіону були характерні певні загальні пов'язані між собою особливості:

1. Багатосистемність економіки, яка значною мірою складалася з великих сільських господарств – латифундій, дрібних самодостатніх господарств громад індіанців-аборигенів та індустріальних підприємств, що належали олігархам та були орієнтовані, перш за все, на виробництво сировинної продукції на експорт.
2. Моноекспортний характер економіки, що залежав від попиту на зовнішньому ринку. Аргентина постачала - м'ясо і зерно, Бразилія та Колумбія – каучук та каву, Куба – цукор, Чилі – мідь та селітру, Болівія – спочатку каучук, а потім олово, Уругвай – вовну та м'ясо, республіки Центральної Америки та Еквадор – тропічні сільськогосподарські культури, Венесуела – нафту.
3. Значна економічна залежність від США, як головного ринку збуту, так і головного джерела інвестицій.

Усі ці фактори були природними стримувачами збалансованого загального економічного розвитку країн Латинської Америки.

На початку ХХ ст. США отримали найбільший вплив на країни Центральної та Південної Америки, значною мірою витіснивши собою європейські країни, в першу чергу Великобританію. У 1914 р. завершилася прокладка Панамського каналу, який став власністю США. Малі країни Центральної Америки, Домініканська Республіка, Гаїті та Куба стали контролюватися американськими компаніями (перш за все «Юнайтед фрут Ко») отримавши прізвисько «бананових республік» та фактично перетворилися на півколонії США. Після Іспано-Американської війни 1898 р., окрім тихоокеанських територій, США отримали у своє розпорядження Кубу та Пуерто-Ріко. Кубі у 1902 р. було надано незалежність, однак за підписаними договорами з США було закріплено право на американську інтервенцію. У 1903 р. США орендували район бухти Гуантанамо для спорудження своєї військово-морської бази. Реалізуючи свою Доктрину Монро США у 1890 р. заснували Міжнародний союз американських республік, яка вже у середині ХХ ст. перетворилася на Організацію Американських Держав.

Для внутрішнього політичного розвитку країн Латинської Америки на початку ХХ ст. було характерним наявність певних протиріч:

1. У політичному плані: між олігархічною буржуазією і латифундизмом з однієї сторони та всіма іншими верствами населення з іншої.
2. У економічному плані: в середині самих панівних класів – між ліберально-капіталістичними та консервативно-традиційними силами.
3. У регіональному плані: між державною владою та меншинами (місцевими громадами індіанців чи певними приїжджими діаспорами).

Ці протиріччя мали форми гострої політичної боротьби між консервативною, реформістською та революційною альтернативами суспільного розвитку, кожна з яких виражала інтереси та устремління різних класів та соціальних верств населення.

Розвиток капіталізму в Латинській Америці також супроводжувався виникненням робітничого та соціалістичного руху. У Латинській Америці ще у XIX ст. набув поширення утопічний соціалізм та існували секції I Інтернаціоналу. Вже на поч. XX ст. широкого розмаху набували страйки в Аргентині, Чилі, Уругваї та Бразилії. Виникли професійні спілки анархістського, анархо-синдикалістського та марксистського типів. Наприкінці XIX – на поч. XX ст. у низці країн виникли соціалістичні партії, а після Жовтневої революції у Росії - почали масово утворюватися комуністичні партії та групи, як то секції III Інтернаціоналу. До революційних змін у своїх країнах прагнули багато робітників, наймитів, найбідніших селян, ремісників, частина інтелігенції.

Першою революцією у XX ст. в Латинській Америці та прикладом боротьби за свої інтереси усіх груп впливу - і верств населення країни, і іноземного (американського) капіталу стала Мексиканська революція 1910-1917 рр.

Вона мала буржуазно-демократичний характер і була спрямована проти феодалних пережитків, терористичного режиму та гніту іноземних монополій. Її передумови сформувалися в умовах авторитарного режиму, влади іноземного капіталу, зростання експлуатації мас, розорення селян і перетворення їх на пеонів. У ході революції відбувалась боротьба усіх верств населення, які просували свої інтереси, і навіть США, які володіли значним капіталом у Мексиці. В умовах боротьби старої влади Порфіріо Діаса, ліберально-націоналістичних сил на чолі з Франсиско Мадеро, старих поміщиків, селян на чолі з Панчо Вілья та Еімліано Сапатою,

авторитарних контрреволюційних сил на чолі з Вікторіано Уертою, ліберальної буржуазії на чолі з Венустіано Каррансою та ще в умовах американських інтервенцій у 1914 та 1916 рр. перемогу отримав Карранас. В м. Керетаро у грудні 1916 – січні 1917 рр. було скликано Установчі збори, які прийняли досить прогресивну для того часу буржуазно-демократичну конституцію.

Згідно з нею природні багатства країни (надра, води, гори та ліси) оголошувалися власністю нації, встановлювався 8-годинний робочий день, для жінок та підлітків – 6-годинний. Права та привілеї іноземного капіталу не скасовувалися, але серйозно обмежувалися, духовенство позбавлялося виборчого права, а його майно переходило державі. Сама конституція також створила передумови для здійснення аграрної реформи. І хоча багато положень мексиканської конституції так і залишилися на папері, вона сприяла розвитку капіталізму.

Висновок. Таким чином, представлений вище матеріал дає розуміння того, що складне соціально-економічне становище більшої частини населення країн Латинської Америки у купі із розвитком капіталістичного виробництва, яке на своєму початку, як правило, має експлуататорський характер, й продовження панування при цьому поміщицьких, а десь навіть і феодалних типів сільського господарства створило передумови соціальних потрясінь у вигляді необхідності докорінних змін у політичному строї – революції, як способу для певних верств суспільства досягнення своїх інтересів.

ІСТОРИЧНА ДОСТОВІРНІСТЬ ТВОРУ МАРКО ПОЛО «КНИГА ЧУДЕС СВІТУ»

Вступ. Праця “Книга чудес світу” венеційського купця та мандрівника Марко Поло представляє з себе змістовний твір, у якому міститься важлива географічна та історіографічна інформація, адже твір висвітлює аспекти соціального та політичного життя певних провінцій тогочасного Китаю, традиції та звичаї населення та повсякденність. Однак цей твір підлягає постійній критиці через неточності та деякі замовчування, що мають місце в описі традицій населення, розташування провінцій у відношенні одної до іншої, описів архітектурних об’єктів тощо.

Метою повідомлення є спроба власного визначення історичної достовірності твору “Книга чудес світу”, встановлення історичних відповідностей та невідповідностей, котрі склалися навколо опису Китаю від Марко Поло, знайти можливі причини, котрі могли сприяти неточному опису або суттєвому замовчуванню певних аспектів.

Виклад основного матеріалу.

Суттєві замовчування у творі.

У своїй книзі «Did Marco Polo Go to China?» (Чи їздив чи Марко Поло до Китаю?) англійська бібліотекарка, сінолог та історик, котра відома своїми роботами з історії та культурології Китаю Френсіс Вуд відмітила суттєві замовчування у творі Марко Поло, а саме: ані ієрогліфи, ані чай, книгодрукування та порцеляна, традиції бинтування ніг жінками чи Велика китайська стіна не були згадані у “Книзі чудес світу” [1]. У виправданні аутентичності та першоавторства Марко Поло як творця історіографічної та географічної праці, що відповідає дійсності, можна стверджувати, що Марко Поло спілкувався та знав перську мову, мову міжнародної комунікації тогочасного сходу. А проживаючи в Китаї того періоду він вивчив монгольську мову, котра використовувалася для адміністрування у ті часи. Знаходячись вдалечі від безпосередньо китайської громади він досить мало спостерігав буденність і місцеві традиції. Слід брати до уваги також, що до чужинців з Європи у Китаї

відносилися насторожено. Незважаючи на це, порцеляна таки була мимобіжно згадана у книзі, а специфічна хода жінок була описана, певно як витікаюча з традиції бинтування ніг [2]. Чай був досить поширений у Персії, тому автор, мабуть, не вважав за доцільне описувати і надавати йому уваги, так само, як і з Великою китайською стіною, котра являла на той час собою лише великий земляний вал, котрий не міг зацікавити автора.

Неточні згадки.

Висувають гіпотезу, що усі записи Марко Поло велися по пам'яті з його слів, оскільки він знав перську мову і використовував перські географічні назви у творі відносно провінцій та їх географічного положення, відносно один одного. Втім, архітектурні об'єкти у містах описані досить неточно, як наприклад, опис арок мосту в Пекіні, котрий у наші дні носить його назву. Це викликано тим, що автор використовував перські назви, котрі не передавали точного значення китайських. Певні неточності з'являються лише під час перекладу твору або переписуванні книги. Окрім того відомо, що Марко Поло часто користувався чужою інформацією не з перших вуст.

Опис зворотного шляху Марко Поло вважають найбільш вагомим доказом достовірності авторства твору та його автентичності, що підтверджує, що Поло дійсно був у Китаї та знаходився в близьких відносинах з ханом. Автор детально описує підготовку поїздки, учасників, - усе це підтверджують китайські архівні записи. Марко Поло також повідомляє імена трьох послів, двоє з котрих загинули дорогою в Ормуз, їхні імена не були відомі за територією Китаю і підтверджуються записами.

Висновки. У підсумку можна сказати, що певні неточності у записі могли виникнути через те, що Марко Поло сам не був писемним і увесь твір був записаний з його слів старофранцузькою мовою Рустікелло з Пізи, з яким він знаходився в одній генуезькій в'язниці. Також слід брати до уваги, що певні неточності могли відбуватись через те, що згадки були записані через довгий проміжок часу між його подорожжю та появою рукопису. Офіційні ж китайські архіви свідчать про дійсне перебування Марко Поло на території Китаю.

Література та джерела

1. Вуд Ф. Did Marco Polo go to China? Лондон, 1995.
2. Де Рахвільц І. Marco Polo Went to China, 1997. С. 34-92. коротке викладення

Жиляєв Є.В.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Бровендер Ю.М.*

КІММЕРІЙЦІ НА ТЕРИТОРІЇ ЛУГАНЩИНИ

Вступ. Метою дослідження є демонстрація наявності кіммерійських пам'яток на теренах Луганщини. Реальність існування тут кіммерійської культури стає очевидним при наявності матеріальних свідчень цього культурного явища у досліджуваному регіоні.

Основна частина. Проблема кіммерійської культури є однією з найбільш актуальних у сучасній археологічній науці раннього залізного віку. Найбільш гостро обговорюваними є питання походження кіммерійців, хронології їх пам'яток, а також етнічної належності [1, 2].

Культурно-хронологічне упорядкування кіммерійських старожитностей дозволило науковцям окреслити дві групи поховань, які впевнено пов'язуються ними з кіммерійцями. Мова йде про поховання чорногорівського і новочеркаського типів.

Мобільний спосіб життя кіммерійців не залишив культурних нашарувань в ареалі їх мешкання. Тобто побутових пам'яток(поселень) кіммерійської культури науковцям майже не відомо [1-3]. Не відрізняються чисельністю і їх поховальні пам'ятки. Так, за підрахунками В.В. Отроценка в ареалі їх розповсюдження – від Дунаю до Заволжя на сьогодні відомо понад півтисячі поховань [1].

Відомі кіммерійські поховання і на території Луганської області. Представлені вони двома група пам'яток: новочеркаського і чорногорівського типу. Майже всі кіммерійські поховання на Луганщині досліджені у Сіверськодонецькому Лівобережжі (м. Брянка), с. Говоруха Слов'яносербського району, м. Зимогір'я, м. Кіровськ, с. Піонерське Станично-Луганського району, с. Бірюково та с. Клунникове в Антрацитівському р-ні, м. Довжанськ (колишній Свердловськ) [3-8].

Поховання виконані як у катакомбах, так і у ямах. Небіжчики лежать як у скорченій позі на боку, так і витягнуто на спині. Не однакова і орієнтація небіжчиків. В одних випадках вони орієнтовані на захід, а в інших на схід. Серед поховального приданого виявлені деталі кінської вузди, зброя, прикраси, кераміка [3].

Унікальною знахідкою є скарб бронзових речей і заготовок до них, знайдений біля с. Білогорівка Сєверодонецького району. Серед виробів у скарбі знаходилися кинджал, наконечники списів, дротиків і стріл, кінські вудила та ін. Більша частина виробів не мала слідів використання [7].

На території Лівобережної Луганщини відоме лише одне поховання кіммерійської культури. Досліджене воно біля с. Гончарівка Сватівського р-ну [5].

Однак мала кількість поховань у Сіверськодонецькому Лівобережжі Луганської області, як вважається, не є свідченням того, що ця частина Луганщини була значно менше освоєна кіммерійцями. Випадкові знахідки кіммерійської культури біля м. Кремінної, с. Шевченкове Сєверодонецького р-ну (уламки бронзових вудил чорногорівського типу) [4], с. Боровського Сєверодонецької ОТГ (наконечники стріл чорногорівського та новочеркаського типу, бронзова бляшка новочеркаського типу) дають підстави вважати про недостатнє вивчення цієї частини області як розвідками, так і розкопками її пам'яток.

Висновок.

Отже, матеріали археологічних досліджень, дають підстави стверджувати про те, що і Луганщина у обох її частинах (лівобережнодонецької і правобережнодонецької) була освоєна першим історичним народом на теренах нашої держави у IX – середині VII ст. до н.е. – історичними кіммерійцями.

Автор висловлює подяку Олексію Кузовову – магістранту II курсу спеціальності 032 – «Історія та археологія» за можливість скористатися матеріалами його архіву.

Література та джерела

1. Бунятян К. П. Доба раннього заліза // Археологія України / за ред. Л.Л. Залізняка. – К.: Либідь, 2005. – С. 204-272.
2. Иванчик А.И. Киммерийцы. – Москва, 1996.
3. История Луганского края : учеб. пособие / А.С. Ефремов, В.С. Курило, И.Ю. Бровенченко и др. – Луганск: Альма-матер, 2003. – 427 с.
4. Кузовов О.Ю., Бровендер Ю.М. Шевченківський археологічний мікрорайон пам'яток доби бронзи-раннього заліза (попередні результати дослідження // III міжнародна наукова конференція «Травневі студії», 23 квітня 2021 р. – Вип. 6. – Вінниця: ДНУ ім. В. Стуса, 2021. – С. 239-242.
5. <https://kremennaya.ucoz.ua/index/0-4>
6. <https://donbass.name/3176-istoriya-luganskogo-2.html>
7. <https://lisichansk.com.ua/2011/12/10167>

Золкін Д.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Агафонов О.Й.*

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ОЛІВЕРА КРОМВЕЛЯ

Олівер Кромвель – це видатна людина в історії Англії. Загалом акцентується увага на його військових здобутках в роки громадянських війн проте він ніколи не забував про необхідність вести більш обережно гру проти його опонентів. Тому треба розглянути саме політичну діяльність Кромвеля, і як він цим шляхом дійшов до свого успіху.

В 1628 р. Кромвель був обраний членом парламенту від Хантінгдона, того самого парламенту, який прийняв знамениту "петицію про право" і був незабаром розпущений Карлом I.

Привертає на себе увагу і те, що перша фіксована промова Кромвеля як члена парламенту була присвячена захисту пуританських поглядів його вчителя Томаса Бірда, який зазнав гоніння з боку прелатів англіканської церкви за викриття папіста, що пригрівся при дворі. І ще одна характерна деталь: коли 2 березня 1629 р. король розпорядився перервати засідання парламенту, серед ослушників королівської волі був і Олівер Кромвель. Після першої, більш ніж епізодичної його появи на сцені національної історії він, повернувшись до своїх звичайних занять сквайра, знову і надовго зник з неї, щоб, здавалося, ніколи більше на неї не повернутися. І можна не сумніватися в тому, що саме це й сталося б, якби правління короля без парламенту надовго утвердилося.

З 1630 по 1636 рр.- найважчий період у житті Кромвеля. Зазнавши поразки у зіткненні з олігархією Хантінгдона, Олівер приймає нелегке рішення. У травні 1630 року він продає все, чим володів у рідному місті, і переїжджає з сім'єю до Сен-Айвса, до сусіднього Кембриджширу, де опинився в явно пониженому становищі: замість колишнього статусу фригольдера йому тут довелося задовольнятися лише становищем орендаря чужої землі [1]. Одночасно гостро далися взнаки і фінансові труднощі (поголос пояснює їх екстравагантностями його молодості). За чутками, в цей час Кромвель серйозно подумував про еміграцію в північноамериканську колонію Нову Англію, яка була притулком для багатьох дійсних пуритан, які зазнавали гонінь на батьківщині або просто

не приймали розпорядків, що панували в країні. На додаток до всього він опинився у конфлікті з королівською волею; цього разу - за відмову придбати, за плату, зрозуміло, лицарське звання, що спричинило штраф у 10 фунтів стерлінгів. Очевидно, йшлося не про грошову сторону цієї вимоги, а про принцип. Кромвель добре пам'ятав школу парламенту 1628-1629 років - чинити опір всіма силами спробам корони поповнювати скарбницю в обхід парламенту.

Настала смуга важкої духовної кризи Кромвеля. Він стає серйознішим, зосередженим. Його будинок поступово стає притулком для переслідуваних пуритан [2]. У саду, у великому сараї він влаштовує молитовню - там вони збираються, проповідують, сперечаються, співають псалми. До тридцяти трьох років у Кромвелі завершується накреслений Кальвін процес звернення. Нещадний суд над собою, скорбота і муки від власної гріховності, каяття, надія і, нарешті, впевненість у спасінні призводять Кромвеля до усвідомлення своєї святості, своєї обраності Богом для великих справ. Сенс життя свого він відтепер усвідомлює як служіння справедливості.

На початкових етапах політичної діяльності можна побачити, що в Кромвеля не було тих радикальних поглядів на владу які можна побачити в майбутньому. Головним поштовхом в його перетворенні й подальшому посиленню позицій, зіграла сама королівська влада Карла I, яка в своїх спробах встановити абсолютизм монархії тільки повернула всіх проти них.

Коли Карл I зібрав парламент навесні 1640, Кромвеля знову обрали в палату громад. Велика кількість претензій до короля, що накопичилися за 11 років безпарламентного правління, налаштувала лідерів палати громад на агресивний та незговірливий лад [1]. Кромвель відразу ж зарекомендував себе як войовничий пуританин, незмінно підтримуючи критиків державної церкви та уряду. "Короткий парламент" був незабаром розпущений, проте влітку 1640 шотландці знову розбили Карла і, що найпринизливіше, зайняли північні області Англії.

Карл звернувся по допомогу до нового парламенту, що зібрався восени 1640 року, причому Кромвель знову був обраний від Кембриджа. "Довгий парламент" відкинув політику короля і зобов'язав його відмовитися від багатьох прерогатив. З цього моменту можна сказати падіння влади монарха було вирішено. Страта графа Страффорда і ув'язнення архієпископа Лода було невинуватою втратою короля і важливим політичним ходом Кромвеля в протистоянні Карлу I. Також не

забув він і своїх пуританських товаришів і визволив з в'язниці Джона Лілберна.

Коли в 1641 році в Ірландії почалося повстання проти англійців, парламент зважився на безпрецедентний крок, вимагаючи права призначати всіх королівських міністрів і вище командування армії. Виведений із себе король зробив спробу особисто заарештувати п'ятьох лідерів парламенту за звинуваченням у зраді. Коли це йому не вдалося, Карл I покинув Лондон, щоб зібрати своїх прихильників на півночі Англії. Палата громад у свою чергу запровадила в країні військовий стан і відправила членів парламенту їх виборчими округами для встановлення контролю над місцевими арсеналами та ополченням.

Він прославився своїми радикально пуританськими поглядами в "Довгому парламенті", виступаючи за повне скасування єпископату, а по всій східній Англії був відомий як борець за право церковних громад обирати як своїх священників, так і форми релігійного життя, які влаштовують дану громаду.

Після закінчення громадянської війни непереможний Кромвель набув країни величезний авторитет, яке армія стала грізною силою. Це лякає пресвітеріанський парламент. Він вважає за краще домовитися з полоненим королем, а армію розформувати або послати на упокорення бунтівної Ірландії [2]. У відповідь це в армії починається рух левелерів - політичних зрівняльників. Влітку 1647 р. загін корнета Джойса захоплює і перевозить в армійську ставку полоненого короля. Ще трохи - і армія зовсім вийде з покори. Кромвель залишає Лондон і їде до розташування армії. І коли бачить, що бродіння там досягло найвищого напруження, що армія готова йти на Лондон і взяти владу в свої руки, він переходить на її бік і шостого серпня 1647 р. на чолі її вступає до Лондона.

Кромвель дуже вдало розіграв настрої в армії, а також факт його в ній популярності при цьому залишаючись членом парламенту. В час протистояння парламенту і армії він виступав буферною стороною між сторонами. Проте в цей же час намагався зменшити радикальні настрої військової верхівки які прагнули встановити демократичну республіку.

Після перемоги над знову повставши Карлом I та його наступною стратою влада. У Англії встановлюється республіка. За нового режиму при владі постали верхівка офіцераства та нові дворяни, які не зацікавлені у продовженні демократичних реформ. Їх своєкорисливість було піддано різкій критиці Лілберна та інших левелерів.

В ході військових компаній в Ірландії і Шотландії він зарекомендував себе ще й як кровавого ката він без компромісно винищував ірландське населення він це виставляв, як праведну місію, нехай і в меншому масштабі але теж саме стосувалося і Шотландії.

Коли він повернувся до Лондона, його зустрічали як героя. День 3 вересня стає національним святом Англійської республіки. Останні перемоги як увінчали Кромвеля як переможного вождя, а й підкріпили його впевненість у правоті своєї справи. І він звертається до внутрішнього влаштування нації.

Кромвель не намагався установити протекторат чи диктатуру, парламент продовжував працювати. Відправною точкою в встановленні протекторату зіграло те що парламент в той важкий для країни час не виконував своєї функції, а тільки намагався закріпити свої привілеї. Це все стало приводом до перевороту за допомогою Джона Ламберта. Олівера Кромвеля проголосили Лордом-Протектором довічно.

Проте саме його політична діяльність на посту Лорда-Протектора піддається сумніву. Сюди можна віднести його побирання з парламентом який їм був розпущений, що призвело к повстанню. Наступний сумнівний хід було втручання в війну з Іспанією хоча війна й була виграна вона нанесла значної шкоди економіці Англії на час війни довелося знову зібрати парламент. Хоча на останніх роках життя в його політиці і були позитивні рухи, а саме оволодіння Ямайкою і проведення освітніх реформ. Це не зіграло великого сенсу бо після його смерті встановлена влада не протрималася довго і була скинута.

Олівер Кромвель розпочав свою політичну діяльність не для вдоволення свої егоїстичних мотивів влади, а посилення влади народу в Англії. Проте згодом це привело приходу різних політичних груп до влади які користувалися досягненнями Кромвеля. Проте навіть після встановлення своєї влади в Англії він поліпшити стан не зміг. Країна була послаблена його ж діями. В результаті його нерішучість до поглиблення революції в країні та її суспільстві призвели до встановлення ним самим авторитарної влади проти якої він боровся.

Література та джерела

1. Ashley, M. and Morrill, John S. (2021, August 30). *Oliver Cromwell*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Oliver-Cromwell>
2. Барг М. А. Великая английская революция в портретах ее деятелей. М., 1991.

Іващенко Р.В.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А.В.*

МІЛОВЕ У ДОБУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.

У цьому повідомленні йтиметься про селище Мілове та Міловщину, їх місця у географії та політиці за часів національно-демократичної революції.

Метою повідомлення є встановлення подій національно-демократичної революції на Міловщині.

Мілове – селище міського типу, тепер вже колишній адміністративний центр Міловського району. Селище розташоване на сході області, на кордоні з Росією. Найближча залізнична станція – Чорткове. Назва походить від назви невеликої річки Мілової, яка бере початок у крейдяних покладах.

На початку ХХ ст. селище поступово розвивалося, функціонували школа, бібліотека, кінозал [2].

Лютнева революція 1917 р. не внесла особливих змін у життя селища. Почали спалахувати виступи проти місцевих підприємців. З встановленням більшовицької влади в Петрограді, на Дон почали стягуватись чисельні військові та політичні антибільшовицькі сили. І волею історії Мілове опинилося у центрі боротьби з білогвардійськими загонами Каледіна. Контрреволюційний уряд Каледіна розташував козачі частини на кордонах Облaсті Війська Донського, у тому числі і на станції Чорткове і хуторі Міловий. Лише 25 грудня 1917 р. червоноармійський загін Петрова Воронезької армії розгромив загоони Каледіна у Чертково-Міловому. Трудящі Мілового посилають своїх депутатів до Великоцької ради селянських депутатів. Головою Міловської хуторської ради було обрано Д.Г.Скиртача [1]. Але розгорнути діяльність органів радянської влади у Міловому не вдалося. Наприкінці квітня 1918 р. з заходу, від Сватова, через Старобільськ, Йовсуг, Біловодськ, Великоцькgetьманські та австро-німецькі війська увійшли до Мілового. Міловщина стала частиною Української Держави. Почалося переслідування радянських активістів [3]. Основне завдання німецьких військ полягало у забезпеченні

безперебійного постачання Німеччини, що зазнавала значного дефіциту продовольства. В листопаді 1918 р. німецько-австрійські війська залишили Міловщину. Жителі Морозівки брали активну участь у Біловодському повстанні проти білокозаків у грудні 1918 року. Селяни Микільського ухилялися від мобілізації в білу армію генерала Краснова. Коли красновці почали примусову мобілізацію, 24 грудня 1918 року селяни піднялись на збройне повстання. Тільки 2 січня 1919 року білокозакам вдалося зламати опір повстанців. Влада гетьмана Петра Скоропадського не користувалася особливою підтримкою селян. Навпаки, викликала протестні настрої через повернення до дореволюційного ладу [1].

Це сприяло тому, що на початку січня 1920 р. червоні частини 50-ї стр. дивізії X та XI армій Південно-Східного фронту та 37-ї стр. дивізії та кавалерійської бригади під командуванням П.В.Куришко зайняли Мілове. Розпочалося відновлення радянської влади.

Проте 12 червня 1919 р. до Мілового увійшли білогвардійські частини Денікіна, які просувалися на Москву. На цій території вони господарювали до кінця 1919 р.

А 19 грудня 1919 р. у Мілове увійшла кіннота Червоної Армії, встановилася влада більшовиків. У Міловому обирається ревком. Його головою стає селянин-бідняк П.С.Федоренко, секретарем – Афіноген Грузін. На залізничній станції Чертково сформований партійний осередок, його головою обрали Михайла Леонтійовича Солопа. В обох населених пунктах велися відбудовчі роботи, створювались та відновлювались різні робітничі артїлі, комітети, організації, налагоджувалась робота маслобійного заводу та млина. Відновила роботу Міловська школа [1].

У жовтні 1920 р. у Міловий за завданням повітового комітету прибув Ф.О.Ляшенко. Він проводив роботу з відновлення органів Радянської влади на місцях, зі створення Міловського волосного ревкому (Міловий тимчасово був центром волості, що включала колишню Стрільцівську волость). На 1920 р. Чертково мало лише статус станції, роль адміністративного центру на той час у двох населених пунктах належала безпосередньо Міловському ревкому.

Першочерговим завданням волосного ревкому була боротьба з бандитизмом. З цією метою у дуже скорочений термін при волосному ревкомі був організований воєнізований загін з місцевих селян, залізничників, членів волревкому, активу молоді та фронтників, міліції та службовців рад. Частина особливого призначення була утворена у 1920 р.

Володимиром Федоровичем Сармінім. Наприкінці 1920 р. загін складався з 45 юнаків та дівчат Мілового та Чертково. До 1924 р. забезпечували охорону продовольчих поїздів, що повинні були пройти через станцію Чертково [1].

У грудні 1920 року в Міловому створено партійну організацію, яка складалася з 5 комуністів. Секретарем її обрано місцевого селянина, учасника громадянської війни Ф. І. Сарміна [1].

За допомогою активістів КНС земельна комісія ревкому провела весною 1921 року повний переділ земель за кількістю їдців. У Міловому організовано охорону; промислових підприємств і складів, які стали народною власністю. Поступово налагоджувалась робота млина та олійницького заводу. Відновлювалось також навчання в школі. У Міловому створено дитячий будинок для дітей, які втратили батьків [1].

З 1924 року селище Мілове стає адміністративним центром району.

Підводячи підсумки цієї статті те що у добу національно-демократичної революції велася жвава боротьба за станцію Чорткове і за селище Мілове. Майже всі революційні рухи взяли участь у подіях у краї. Слід зазначити, що, нажаль історія краю написана в цілому з більшовицької точки зору, тенденційно, інші напрями революції та революційні рухи розглядаються побіжно, у негативному контексті. Незначною є і кількість фрагментів повсякдення краю. Отже, перспективним напрямом дослідження історії Міловщини часів національно-демократичної революції є дослідження різних видів джерел, зокрема родинних спогадів, з метою створення повної картини життя краю у непростий та цікавий час.

Джерела та література

1. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. С. 530-532.
2. История Луганского края : Учебное пособие / Ефремов А.С., Курило В.С., Бровченко И.Ю., Климов А.А., Красильников К.И., Семистяга В.Ф., Подов В.И. Луганск: Альма-матер, 2003. 432 с.
3. Пиріг Р.Я. Донбас у складі Української гетьманської держави (травень–листопад 1918 року). Київ: Інститут історії України НАНУ, 2014. 41 с.

ДО ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДЖЕРЕЛА І МІСЦЯ АРХЕОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Археологія – галузь знання, яка, безперечно, має всі ознаки науки, а саме: свої об'єкт та предмет дослідження, специфічні методи дослідження, а також, понятійний апарат. Разом з тим її небезпідставно вважають історичною наукою, адже основне завдання археології полягає у реконструкції минулого за матеріальними даними. Наука історія, в свою чергу, сильно завдячує «науці про старожитності», адже саме завдяки їй отримується інформація, яка не відображена у письмових джерелах, адже історія людства нараховує більш ніж 2,5 млн. років, а писемність виникла лише десь 5 тисяч років тому – на зламі 4–3 тис. до н.е. Щодо ж найбільш ранніх писемних свідчень про давні народи, які мешкали на теренах сучасної України, то їх вік ще менше і нараховує біля 3 тис. років. Власна ж писемність тут виникла ще пізніше. Проте через такий тісний зв'язок археології та історії виникають питання, принаймні чи є археологія «незалежною», самостійною наукою, або археологія є «служанкою історії». Власне, ці питання вже не раз підіймалися науковцями.

Отже, метою повідомлення є розгляд питання щодо місця археології в системі історичних наук. Адже мета археології як і історії полягає у реконструкції минулого. Не менш вагомим у цьому зв'язку, як вважається, є також міркування щодо значення та межі історичних й археологічних джерел.

По-перше, вважаємо за доцільним висловити своє бачення поняттям «історичне джерело» та «археологічне джерело». Тут є сенс розглядати поняття «історичне джерело» у широкому і вузькому сенсі. У широкому розумінні історичні джерела – це носії історичної інформації, що представлені у вигляді речових, письмових, усних, етнографічних, лінгвістичних та аудіовізуальних джерел [1]. У вузькому ж сенсі поняття «історичне джерело» відноситься саме до письмових джерел. Використовуючи поняття «археологічне джерело», ми маємо на увазі лише

речові (фізичні) свідочтва, до таких належать матеріальні залишки людської життєдіяльності.

Щодо визначення місця археології у системі історичних наук. Об'єктом дослідження археології є будь-які матеріальні залишки людської життєдіяльності, а предметом її дослідження є саме історичний розвиток давнього населення. Тут під поняттям «історичний» ми розуміємо саме процес розвитку, а не писемний період розвитку людства. Окрім того, всі археологічні джерела є тими, що надають можливість пізнати минуле, але не всі історичні джерела (у широкому сенсі) є археологічними, тому можна одразу виділити певну особливість «науки про старожитності». Як тут не згадати відомого археолога – великого шанувальника української археології професора А.Д. Пряхіна «Кожний археолог – історик, але не кожний історик – археолог».

Більша частина історії людства вивчена за речовими джерелами, тому першість серед історичних джерел в широкому сенсі бере археологія. Завдяки матеріальним залишкам людської діяльності ця наука допомагає реконструювати минуле, пізнавати культури та будувати наукові гіпотези. Проте слід зазначити, що такі реконструкції науковцями-археологами не можуть претендувати на абсолютну об'єктивність, адже відповідні джерела, з якими працює археолог по-перше не повні (науковець працює з залишками матеріальної культури), по-друге вони «відірвані» з епохи. Тут певну роль відіграє суб'єктивний фактор. Тому не дивно, що на одні й ті ж речі у різних дослідників-археологів різні погляди.

Не можна обійти увагою і верхню хронологічну межу археології. Чим ближче до нас епоха, яка вивчається, тим багатогранніше та повніше за змістом стають писемні джерела. В хронологічному відношенні, наприклад, українська археологія дуже рідко підіймається вище XVII ст. Але іноді археологія здатна дати нові і дуже важливі матеріали навіть по XX ст. (свідочтва сталінських репресій, подій, пов'язаних з II-ою Світовою війною та ін.), а також по періоду відносно недавнього часу. Речові джерела, які отримуються в процесі розкопок, і мають відношення до певних подій, навіть недавньої історії, можна вважати археологічним джерелом.

Відкриття зроблені під час розкопок можуть суттєво вплинути на розуміння та сприйняття певних деталей. Слід розуміти, що чим більша кількість джерел, тим точніше та повніше буде розкрито сутність

досліджуваного явища чи періоду. Корективи, внесені на будь-якій стадії розгляду проблеми ніколи не бувають зайвими.

Отже, археологічні та історичні джерела не є тотожними поняттями, однак важливим є те, що матеріальні джерела відіграють величезну роль, а іноді і основну в дослідженні та реконструкції минулого. Справедливим буде твердження, що не стільки археологія є «служанкою» історії, скільки історія, як наука, потребує допомоги археології.

Література та джерела

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/Історичне_джерело
2. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К.: Либідь, 1999. – 239 с.
3. Клейн Л.С. Археологические источники : Учебное пособие. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — 120 с.

Карташов М.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А.В.*

ЕПІДЕМІЇ, ПРИРОДНІ ТА КЛІМАТИЧНІ ФАКТОРИ У ПОДІЯХ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Національно-визвольна війна – це одна з вирішальних подій в історії України. Дуже важко уявити який мала б вид Україна на сьогоднішній день і чи існувала б вона взагалі? Те що відбувалося у 1648–1657 роках звичайно вивчається у школі, але під час розгляду майже не згадуються ані кліматичні, ані природні чинники, що впливали на хід боротьби протягом усього часу.

Метою повідомлення є розгляд природних, географічних та кліматичних факторів, що вплинули на хід подій національно-визвольної боротьби як факторів історичного процесу.

У період XII–XIV сторіччя клімат був досить теплий, але після нього поступово настає малий льодовиковий період, що тривав до середини XIX століття. Він характеризувався погіршенням кліматичного стану: повільніше танули льоди, випадав сніг у величезній кількості, збільшувалась смертність, звичайно кризи зазнали економічне та продовольче становище, кількість врожаю значно зменшилась, землеробство переживало своєрідну кризу, про що свідчать тогочасні джерела: «...а зима барзо великая была и не било чим статку кормити» [1]. Важливо зазначити, що найродючіші землі Речі Посполитої знаходились на території України, де й проходили основні події боротьби, тому поляки не могли скористатися потенціалом ґрунтів південних земель.

Перші перемоги прийшли до козаків одразу. Битва під Жовтими водами 1648 року була розгромною для поляків. Хоч гармат в козаків не вистачало, але завдяки допомогі татарської кінноти, була велика перевага в чисельності. Поляки не мали у своєму розпорядженні схилів чи підвищень, що могли б компенсувати нестачу військ. Окрім того, для коронного війська існувала перешкода – вони були оточені з одного боку козаками, а з іншого – річкою, що не дала змоги швидко відступати [3].

Таким чином, відступаючи уночі та взявши невелику кількість возів, військо Речі Посполитої було вщент знищено.

Події, що передували битві під Корсунем, вирішили результат самої битви. Війська під командування Вишневецького знаходились на лівому березі Дніпра, козаки вчасно блокували усі переправи, що залишило Потоцького у скрутному становищі. На цей раз географічні чинники відіграли величезну роль. Прибувши до Корсуня, основна частина запоріжців почало оточення. Козаки під командуванням Гладкого закріпились на протилежному березі річки й готувалися до можливого контрнаступу. Війська під командуванням Богуна, перетнувши річку Рось, зайняло найближчий до поляків ліс. Два загони під проводами Пушкаря та Кривоноса відійшли північніше і в лісах влаштували засідки, адже це був єдиний можливий шлях відступу війська Речі Посполитої. Єдиним шансом на врятування для Потоцького була спроба вирватись з оточенням, він починає відступати корсунським трактом. Шлях був вузький, тому табір розтягнувся, піхоти для його захисту не вистачало. Пройшовши велику відстань, було виявлено, що далі шлях перекопано, терміново було прийнято рішення повернути, таким чином поляки були вимушені йти чагарниками, а густі зарослі, що знаходились довкола, дозволяли козакам впритул наближатися та обстрілювати ворогів. Таким чином коронне військо потрапило у пастку. Розгрому змогла уникнути лише невелика частина польського війська.

Напередодні битви під Пилявцями багато йшло дощів, що сприяло розливу річки Ікви, а околиці перетворилися на багно [4]. Табір козаків розташовувався на високій рівнині біля містечка Пилявка, табір поляків було видно як на долоні, окрім того, простір був зайнятий величезний, тому зв'язок між різними частинами, а також робота возів була надзвичайно складною. Розташовувались ворожі війська по різні береги, а сполучала їх переправа, яку одразу військо Гетьмана зайняло. Через різкий берег та облогу коронне військо мало йти по воду до річки, що могло обернутися боєм із ворогом. Спочатку бойові дії мали на меті заволодіння греблею, адже для поляків відчутною була нестача води, армією Речі Посполитої командувало одразу троє, тому успіхи перших боїв не були належно використані, отже свій шанс на перемогу вона втратила. Таким чином, козаки здобули ще одну перемогу завдяки вдалому географічному розташуванню, а також недбалому командуванню у стані ворога.

На Зборівську битву військо польське збиралося довго, адже напередодні днями йшли дощі. У своєму літописі Грабянка так описує місцевість: «...Хмельницький щільно оточив ляхів, так що жоден не міг ані вислизнути, ані битися, бо місцина та була тісною і незручною для бою...» [3]. Однак слід зазначити, що великих втрат зазнало польське військо під час переправи через річку Стрипу, що розтягнуло армію на велику відстань.

Битва під Берестечком улітку 1651 року стала великою поразкою для козаків. Хоч перевага в продовольчому питанні була на стороні козаків, однак географічна ситуація залишала бажати кращого. Границями поля бою виступали заболочена річка Пляшівка та річка Стир. Така місцевість вимусила козацьке військо стати дуже близько до ворога, тим самим позбавивши себе маневреності, й до того ж річка стала перепоною для татарських кінних загонів, що не могли з'єднатися із козацькою піхотою, тому позиція вже з самого початку була програшна. Після зради татар й захоплення у полон Хмельницького, завдяки діям Івана Богуна козацькі війська зробили переправу через болото, завдяки чому більша частина врятувалась, однак втрати були дуже великими.

Битва під Батогом 1652 року відбувалася практично в укріпленні польського війська, на березі Південного Бугу. Козацько-татарське військо з'явилося несподівано для поляків. Перші штурми укріплення не давали результатів, тоді було прийнято рішення обійти табір лісистими пагорбами, що дало змогу залишатись непомітними й оточити коронну армію, окрім того, саме укріплення було поділене річкою Батіг, що зменшувало швидкість та якість зв'язку, не давало змоги гарно реорганізуватися. Оскільки пост поляків зі сходу оточувала велика річка, то рятуватись перепливаючи було не найкращим варіантом, однак, через паніку та пожежу деякі все ж намагалися. Загалом ця битва стала великим успіхом після попередньої поразки.

Жванецький замок – укріплення поляків, що розташовувалось між річками Дністр та Жванчик. Через першу були прокладені мости, аби у коронної армії був зв'язок із Буковиною. Звичайно штурмувати армія гетьмана не могла, адже це понесло б величезні втрати, що не мали б сенсу. Однак вони нічого не заважало здійснити осаду, що тривала два місяці. Взявши до уваги те, що умови поляків були нестерпним, а саме: холод, швидко скінчилася провізія та дрова, одяг не допомагав зігріватися за тих кліматичних умов, а також в силу вступили хвороби (усе це вплив

малого льодовикового періоду). Фактично перемога була за козацьким військом, однак, практично, ні – через чергову зраду кримського хана.

В останні роки війни – 1656–1657 бойові дії вже відбувалися за участі інших країн, зокрема, Росії та Швеції. На ці роки припадає сильне похолодання, що спричиняє велику кількість смертей через морози, в більшості саме серед поляків. Окрім того, втрачала ефективність кіннота, що була майже ключовою силою польської армії. Однак, в решті решт, козацьке військо залишається один на один із коронною армією, після такого перебігу подій гетьман помирає, а визвольна війна закінчується поразкою.

Важливо зазначити, що характерними для козаків були і хвороби, що часто перетворювались на епідемії. Козаки за час національно-визвольної війни були змушені часто перебувати в своїх укріпленнях, ровах, котрі звичайно не були обладнані так, аби надати усіх благ для життя. Характерною була велика кількість гризунів та паразитів. Про гарну гігієну тяжко казати, адже в умовах великої кількості людей у куренях: «проживають вони в куренях по сто п'ятдесят чоловік, а буває й більше...» [3] та постійних битв було не до спостереження за своєю чистотою. Окрім того мертві тіла могли стати причиною захворювань. Раціон українців також залишав бажати кращого: «За харч їм служило звичайне квашене тісто, яке вони варили нарідко і звали соломахою. Стравою своєю були цілком вдоволені, а коли траплялося, що їжа випадала з рибою, або, як козаки кажуть, із щербою, то такий наїдок за найкращу трапезу вважали.» [3]. За таких умов розвивалися такі хвороби: черевний тиф, цинга, холера, гостець, а іноді навіть чума.

Отже, можна стверджувати, що хвороби та епідемії, рельєф та ландшафтні особливості, природно-кліматичні умови, що були на той час, різке похолодання у XVII ст., дуже суттєво впливали на хід Хмельниччини. Слід сказати, що на результати битв впливала не лише майстерність, хоробрість й жага до перемоги вояків, а й ландшафт, що був притаманний тій чи іншій місцевості, на яких проходили сутички козацької та польської армій.

Література та джерела

1. Літопис Самовидця / Видання підготував Я. І. Дзира. Київ: Наукова думка, 1971. 208 с.
2. Василий Пасецкий «Экстремальные природные явления в русских летописях XI - XVII вв.». Ленинград: Гидрометеиздат, 1983. 240 с.

3. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. — Київ: Т-во «Знання» України, 1992. - 192 с.
4. Трембіцький А., Трембіцький А. Пилявецька битва 1648 року в праці Юрія Тис-Крохмалюка // Пилявецька битва. Збірник статей науковців Державного історико-культурного заповідника / Уклад. І. Западенко. – Житомир: Видавець О.О. Євенок. – 2020.
5. Сенкевич Генрік. Вогнем і мечем. Київ: Фоліо, 2017. 640 с.
6. Брехуненко, В. Програна битва виграної війни. Битва під Берестечком 1651 року – К.: Темпора, 2013. 116 с.

ІСТОРІЯ В ОСНОВІ СЮЖЕТУ ВІДЕОІГР

Вступ. На сьогодні існує велика кількість відеоігр, в основу яких покладено історію країни чи певного періоду. Однією з таких ігор є «Hearts of iron IV», розроблена шведською студією Paradox interactive (випущена 6 червня 2016 р.) [1]. В основі цієї гри є події, що передували Другій світовій війні та початковий період «Холодної війни» (початок ігрових подій - 1 січня 1936 р., закінчуються основні події гри у 1946 р.).

Метою повідомлення є показати академічну історію, як частину ігрової індустрії на прикладі аналізу сюжету відеоігри «Hearts of iron IV», де відтворені та змодельовані історичні події.

Виклад основного матеріалу. Сама гра представляє собою глобальну стратегію. Події відбуваються на політичній карті світу, що поділена на невеликі провінції із урахуванням таких географічних особливостей, як гори, річки. Окрім того, на хід подій погодні умови впливають безпосередньо: дощ, сніг чи сонячна пора. Вигляд політичної карти на старті залежать від вибору гравцем початку ігрового процесу – перше січня 1936 року (події, що передували війні) або перше вересня 1939 року (початок Другої світової війни), а також вибір країни, за яку гравець хоче брати участь. Також на початку можливо вибрати якого сценарію буде дотримуватись та чи інша країна, а також обрати рівень складності.

У грі представлено сім основних країн – основних учасниць Другої світової війни: Німеччина, СРСР, Франція, Велика Британія, Італія, США та Японія. Проте гра дає можливість стати на чолі і будь-якої іншої країни, що існувала на той час, наприклад, Танну-Тува.

Основний геймплей заключається у керівництві обороною країною. Однак основними діями можна назвати керування саме армією та захоплення інших країн. Окрім того гравець має змогу призначати трьох політичних радників, що дає різні ефекти, будувати фабрики (кількість фабрик визначає швидкість будовання нових, чи ремонт зруйнованих будівель), воєнні заводи (кількість воєнних заводів впливає на швидкість та кількість виробленої зброї), морські порти та верфі, бункера (чим більша

кількість бункерів в певній провінції, тим складніше буде ворогу її зайняти, якщо там є союзні війська). Сам гравець формує склад дивізії та вирішує їх кількість, але слід зазначити, що за нестачі озброєння формування нових дивізій буде неможливим. Надана можливість купляти та продавати необхідні матеріали іншим країнам, є можливим і налагодження дипломатичних стосунків із всіма країнами, а також створення військових альянсів. Також необхідним є дослідження нових технологій, що дають змогу виробляти нові види зброї, танків, кораблів та літаків. Важливим є і вибір військової доктрини (однієї із чотирьох запропонованих), кожна з яких надає гравцю свої переваги.

Важливою особливістю гри є те, що події відбуваються відповідно до механіки гри, що дає можливість змінити хід подій: оголосити війну, створити альянс чи змінити взагалі устрій країни з демократичного на монархію. Такі фокуси притаманні семи основним країнам, а також деяким іншим «великим» країнам: Канаді, Австралії, Польщі, Іспанії, Португалії, тощо. Завдяки цьому вибору гравець або намагається дотримуватись історичного перебігу подій, або ж створювати свою власну історичну альтернативу за власним бажанням.

Основного сценарія гри немає. Гравець має сам для себе створювати сюжет і намагатися його дотримуватись. Це дозволяє грі не бути нудною, адже завжди можна створити іншу історичну реальність. Також в «Hearts of iron IV» є змога командної гри.

Серед особливостей гри можна виділити випуск розробниками нових доповнень, що зазвичай роблять деякі речі більш збалансованими, а також іноді можливі великі доповнення, котрі перероблюють певну країну, змінюючи або надаючи їй фокуси. Також існує можливість ставити ігрові моди (однією з найпопулярніших модифікацій є переніс ігрових подій у часи Першої світової війни).

На останок слід зазначити, що грати можна безкінечно, однак на момент ігрового фінішу у 1946 р. при нормальному ході гри усі фокуси та нові технології гравцем будуть вивчені, але це не робить цю гру швидкою, адже для перемоги у ігровій війні слід обдумувати майже усе: від розподілу фабрик та заводів до плану наступу. Проте, слід зазначити, що сильна сторона проаналізованої гри – історизм та динамічність, тому грати за нейтральну країну буде досить складно, адже усе у грі націлено на збільшення військової потужності.

Висновки. Отже, історія існує у всьому і відеоігри – не виключення. В основу багатьох сучасних ігор закладено історичні події, бо, на нашу думку, відтворення реальних або створення альтернативних історичних подій, моделювання історії, може бути корисним для розвитку логіки, аналітичних здібностей, розуміння ролі тактичного та стратегічного мислення тощо.

Література та джерела

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Hearts_of_Iron_IV

РОЛЬ ХРАМІВ, ДІЯЛЬНІСТЬ ЖРЕЦІВ ТА РИТУАЛИ ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ В ІСТОРІЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЦТЕКІВ

Вступ. Як і у будь-якому ранньокласовому суспільстві, величезну роль у ацтеків відігравали храми, яких лише у Теночтитлані, столиці ацтекської імперії, налічувалося понад 70, великих і малих, а загалом у державі – близько 40 тисяч.

Метою повідомлення є дослідження та виявлення ролі храмів, жерців та ритуальних жертвоприношень в історії цивілізації ацтеків.

Виклад основного матеріалу. Участь у святах та обрядах була ознакою громадянськості і носила обов'язковий характер [2, с. 185]. Звичайно, що головними дійовими особами у таких заходах були жерці. Люди ніколи нічого не робили, не порадившись із жерцями, які, користуючись своїм станом, викривали будь-які недоліки та неправильні дії родичів. Якщо ж останні не виправлялися, то жерці загрожували їм божою карою, пророкуючи за несправедну поведінку найчастіше такі нещастя, як голод, важкі хвороби, смерть тощо.

Жерці були головними ідеологами ацтекського суспільства, виконуючи у разі потреби «соціальне замовлення». Так сталося, наприклад, з тлатоані Ітцкоатла, коли за його наказом було переписано історію: стародавні рукописи спалені, а замість них жерцями складено нові, в яких історію народів Мексиканської долини було переглянуто на користь ацтекських пріоритетів.

Соціальний склад жрецтва був однорідним: вищі щаблі займали представники знаті, проте нижчі прошарки могли заповнювати та заповнювали «плебеї», для яких жрецьке заняття було одним із шляхів соціального просування.

З неоднорідності жрецького стану природно впливало різне становище, обов'язки, права та привілеї його представників, хоча ці моменти у збережених джерелах не завжди чітко відображені. На становище та роль жерців впливали низка факторів, у тому числі етнічна

приналежність: одна справа ацтекське жрецтво та інша – представники релігійних культів підкорених народів.

Ацтеки постійно намагалися задобрити богів. Хоча своєю релігійною практикою, ритуалами та обрядами ацтеки прагнули зберегти рівновагу в природі, проте одним із таких способів досягнути цього було через людські жертви [4].

Людські жертвоприношення розглядалися як спосіб подякувати богам. Смерть була потрібна, щоб забезпечити продовження людського роду, і ацтеки вважали, що і боги, і люди відповідальні за збереження життя, приносячи такі жертви. Принесених у жертву людей вважали не жертвами, а посланцями богів. Проводилися різні форми жертвоприношення крові. Людей і тварин приносили в жертву в залежності від бога, заради якого приносили жертву, і церемонії.

Місце та роль жерця залежали і від того, з яким із численних богів він був пов'язаний, бо самі боги в умовах панування політеїзму були нерівнозначні за рангом: одна справа всесильний племінний бог та інша — бог-покровитель невеликої громади.

Жрецтво ділилося на чорне та біле. Представники першого повинні були дотримуватися celibату (тому і каралися жорстоко, якщо їх викривали у зв'язках з жінками). Про цих жерців у джерелах повідомляється, що вони ніколи не обрізали волосся і не зачісувалися, мали неохайний зовнішній вигляд. Вони вважалися якщо не святими, то принаймні обраними богами. Більшість же жерців дотримувалися правил гігієни, стежили за собою, мали сім'ї [3, с. 369].

Виконуючи дуже важливі релігійні функції, жерці були також носіями та хранителями знань. Вони навчали своїх учнів усно або використовуючи особливе раннє письмо, за допомогою якого фіксувалися історичні, генеалогічні, обрядові та інші відомості, знайомство з якими було необхідно майбутнім представникам панівних верств. Ці знання носили елітарний характер, і під загрозою покарання заборонялося посвячувати в них простих людей.

Жерці мали свої канали впливу на владу. Вони займалися освітою майбутніх тлатоані. Жерці вищого рангу брали участь у затвердженні на владу нового правителя, без них не проходив ритуал його інтронізації, під час якого новому тлатоані не лише робилися традиційні настанови (побажання мудрості, сміливості, вірності богам тощо), але й викладалося власне бачення актуальних на той час державних проблем. Цю промову

повчання зазвичай вимовляв «старійшина жерців». Вищі представники жрецтва разом із верхівкою знаті входили до особливої державної ради, на чолі якої стояв тлатоані. На його засіданнях вирішувалися життєво важливі питання [1, с. 281-283].

Висновки. Отже, представлений вище матеріал, свідчить про те, що в економічному та соціально-політичному відношенні храми і жрецтво були самостійні настільки, що могли у разі потреби формувати, й формували політику держави ацтеків.

Література та джерела

1. Баглай В. Империя ацтеков. Таинственные ритуалы древних / В. Баглай. – М.: Вече, 2005. – 336 с.
2. Брэй У. Ацтеки. Быт. Религия. Культура / Уорвик Брэй; пер. с англ. – М.: Центрполиграф, 2005. – 240 с.
3. Ершова Г. Г. Древний мир Нового Света / История Древнего Рима : Учебник для вузов по специальности «История» / Под ред. В. И. Кузищина. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 2000. – С. 369-382.
4. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури : Навчальний посібник / В.С. Полікарпов. – К.: Знання, 2006. – С. 155–170.

Кіміца Т.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Сергієнко С.Ю.*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ РИСИ КОНСТИТУЦІЇ США 1787 р.

Конституція США, схвалена Філадельфійським конвентом у вересні 1787 р., вступила в силу 04.03.1789 р., – перша конституція США як єдиної федеративної республіки, яка має повну міжнародну правосуб'єктність. Цей документ помітно відрізняється від основних законів більшості сучасних держав своєю лаконічністю і практичністю, містить порівняно мало декларативних положень, що мають суто ідеологічне значення. Американські дослідники підкреслюють, що справжня мудрість авторів Конституції полягала саме у їхній стриманості: вони зуміли побороти спокусу записати в Основний закон країни занадто багато деталізуючих положень, задовольнившись лише встановленням рамок майбутнього уряду, що захищають його від зловживань владою [1, с. 156].

Конституція США побудована, насамперед, як юридичний документ, що визначає організацію федеральної влади і закріплює юридичні гарантії захисту основних прав і свобод американців від посягань з боку урядових органів усіх рівнів. Для самих американських громадян Конституція – це не лише закон, а політичний символ – символ національної єдності. Вона є «вираженням народної волі», засобом забезпечення соціального миру і прогресу. Американці вважають цей документ настільки важливим і необхідним, що зберігають перший його примірник на особливій підставці, яка в разі ядерного вибуху або іншої подібної надзвичайної ситуації опускається у спеціальну шахту на недосяжну глибину [2, с. 62].

Конституція США існує вже понад двісті років. За цей час Сполучені Штати з аграрної країни перетворилися на найбільшу і найбагатшу індустріальну державу планети, пройшовши через громадянську і дві світові війни, але Конституція США залишилася в своїх основних положеннях практично незмінною [3, с. 38].

Невипадково американські дослідники відзначають, що ті люди, які створювали Конституцію США у 1787 р., швидше за все, і зараз, незважаючи на всі її формальні й неформальні зміни, без вагань упізнали б

у ній творіння своїх рук [4, с. 18]. До теперішнього часу збереглися не тільки «основні конституційні форми держави, зберігся дух, утілений тоді в карбованих рядках Конституції. Хоча деякі її положення на цей час застаріли і розглядаються як анахронізми, закріплені в Конституції основи політики і сьогодні мають таку ж силу, як і двісті років тому.

Особливе місце Конституції у правовій системі США зумовлюється багато в чому тим, що вона ще в XVIII ст. закріпила два найважливіших принципи, що отримали в XIX–XX ст. світове визнання: принцип поділу влади і принцип федералізму. Ці принципи виступають не лише конституційними засадами організації державної влади в США, але і мають велике значення для формування особливостей правової системи США, зокрема, такого важливого її елемента, як система формальних джерел права.

Що стосується принципу поділу влади, то він, виплеканий з ідей європейських мислителів Дж. Локка і Ш. Монтеск'є, отримав на американському ґрунті свою особливу інтерпретацію. «Батьки-засновники» вміло пристосували європейські ідеї до суто американських умов. Як справедливо зазначають дослідники, «не можна не дивуватися винахідливості й мудрості, проявленим авторами Конституції. Вони створили найскладнішу форму правління з усіх, коли-небудь і ким-небудь вироблених, найбільш урівноважену і найнадійніше застраховану від зловживань». Закріплений Конституцією американський варіант системи поділу влади базується на наступних основоположних засадах. По-перше, всі три «гілки» влади мають різні джерела формування. Носій законодавчої влади – Конгрес – складається з двох палат, що формуються особливим чином. Палата представників обирається населенням, Сенат – за первісним задумом, легіслатурами штатів (у 1913 р. до Конституції була внесена Сімнадцята Поправка, яка передбачає обрання сенаторів населенням відповідних штатів). Носій виконавчої влади – Президент – обирається за допомогою непрямих виборів. Носій судової влади – Верховний Суд – формується спільно Президентом і Сенатом. Посадовим особам виконавчої гілки влади забороняється бути конгресменами, і навпаки, законодавці не вправі займати посади в органах виконавчої влади.

По-друге, органи державної влади, згідно з Конституцією, мають різні терміни повноважень. Палата представників обирається строком на два роки, Сенат кожні два роки оновлюється на одну третину, Президент обирається на чотири роки, а члени Верховного Суду та інші федеральні

судді займають свої посади, «доки поведуть себе бездоганно», тобто довічно. Таким чином, тривалість повноважень посадових осіб настільки різна, що повну зміну особового складу швидко здійснити неможливо.

По-третє, автори системи «стримувань і противаг» створили механізм, за умов якого всі три гілки влади вийшли незалежними одна від одної, але є взаємопов'язаними, причому кожна з них обмежувалася двома іншими. Так, відповідно до Конституції, прийняті Конгресом законопроекти стають законами тільки після їх підписання Президентом. Президент має право відкладального вето, яке може бути подолане лише у разі повторного схвалення опротестованих біллів і резолюцій кваліфікованою більшістю у дві третини голосів обома палатами. Конгрес, у свою чергу, має право відхиляти законопропозиції Президента, що вносяться ним через свої креатури в палатах. Президент, крім того, повинен подавати на затвердження Сенату значну кількість здійснених ним призначень і всі укладені ним договори. Конгрес може також притягти Президента до відповідальності в порядку імпичменту та, у випадку визнання його Сенатом винним, відсторонити від посади. Судова влада має право давати тлумачення Конституції та інших законів. Верховний Суд як вищий орган конституційного контролю має право анулювати як закони Конгресу, так і нормативні акти глави виконавчої влади. При цьому самі судді призначаються Президентом, затверджуються Сенатом і також можуть притягатися до відповідальності Конгресом [5, с. 30].

Конституційний механізм системи «стримувань і противаг» у наступні століття був істотно доповнений і навіть змінений у процесі реального здійснення державної влади. Конституція США не деталізує особливості взаємовідносин різних суспільно-політичних інститутів, не розмежовує детально функціональну компетенцію між трьома гілками влади. Однак із самої їх назви випливає, що законодавча влада покликана створювати закони, виконавча влада – їх виконувати, судова – здійснювати правосуддя, судити.

Отже, згідно з Конституцією США, основними «творцями» права виступають законодавчі органи, а основними джерелами права – закони, а не прецеденти. Невипадково термін «прецедент» у Конституції взагалі не вживається.

Таким чином, закріплений у Конституції США принцип поділу влади зумовлює таку особливість американської правової системи, що первісно відрізняє її від англійського права і зближує з правом континентальним, як

визнання в якості основного формального джерела права законодавчих актів, прийнятих обраними представниками від народу, а не призначуваними суддями.

Що ж до визнання прецеденту в якості джерела американського права, то, як можна помітити, воно позбавлене конституційних підстав і пояснюється пануючим у США типом мислення, що дістався у спадок від англійського права. Як підкреслюють дослідники, механізм судової правотворчості склався в США в процесі самого формування американської правової системи під безпосереднім впливом успадкованого з англійської практики правила прецеденту – «stare decisis», що і зробило можливим перетворення судових рішень у найважливіше джерело права і розквіт на американському ґрунті «казуального» права [6, с. 40].

Закріплений у Конституції США принцип федералізму базується на двох основних засадах. По-перше, Конституція США розмежовує законодавчі повноваження між федерацією та її суб'єктами, виходячи із залишкової компетенції штатів. Розділ 8 ст. I містить перелік питань, що делеговані федерації і перебувають у виключному віданні Конгресу; решта предметів законодавчого регулювання, які не згадані в розділі 8 ст. I, з деякими застереженнями віднесена до відання штатів [7, с. 122].

Зазначений принцип залишкової компетенції штатів згодом було уточнено Десятою поправкою (1791 р.) до Конституції: «Повноваження, що не делеговано Сполученим Штатам цією Конституцією і користування якими не заборонено нею окремим штатам, зберігаються відповідно за штатами або за народом» [8]. Наприклад, штатам заборонено укладати міжнародні договори, вступати в союзи, випускати гроші і т. ін. (розділ 10 ст. I Конституції США) [8]. У цілому ж легіслатури штатів мають право приймати закони з дуже широкого кола питань: регулювання торгівлі всередині штату, охорони здоров'я, освіти, громадського порядку; встановлення норм цивільного, кримінального, процесуального права. Таким чином, у Конституції фактично передбачається така основа американської правової системи, як існування дуалістичної системи джерел права: наявність федерального законодавства і законодавства штатів.

Таким чином, будучи «верховним правом країни», Конституція США: закріплює основи, принципи побудови не тільки державного апарату, а й в цілому правової системи США, зумовлюючи особливе місце останньої в сім'ї країн загального права; стоїть на вершині в ієрархії джерел

американського права, здійснюючись не лише над законодавством (федеральним і штатів), а й над корпусом прецедентного права (виняток становлять лише прецеденти її тлумачення Верховним Судом США, що розташовуються на тій же сходинці в ієрархічній драбині джерел права, що й сама Конституція США, і утворюють так звану «живу» Конституцію).

Література та джерела.

1. Ладиченко В. Історія конституційно-правової традиції в США. *Європейські історичні студії*. 2016. № 4. С. 156–160.
2. Петрова Е.А. «Живая» Конституция США: конституционные доктрины Верховного суда США. *Проблемы теории современного российского права* : Сб. науч. трудов. Серия : Право. 2004. Вып. I. С. 62–66.
3. Ярыгин А.А. Создание и принятие конституции США в 1787–1789 гг. *Марийский юридический вестник*. 2015. № 3(14). С. 38–42.
4. Жидков О.А. Верховный суд США: право и политика. Москва, 1985. 118 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн. Київ : Основи, 2007. 300 с.
6. Конституційне право зарубіжних країн : посібник / під ред. Б.А. Страшуна. Москва : БЕК, 2006. 140 с.
7. Петрова К. Конституція США як «верхове право країни». *Право США* 2013. № 1–2. С. 122–131.
8. Конституция Соединенных Штатов Америки 1787 г. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnstUS.htm> (дата звернення: 04.11.2020).

Коваль Д.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А.В.*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОГЛЯДИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ярослав Володимирович – видатний державний діяч, Великий князь Київської Русі та відомий воєначальник, правив у 1015–1054 рр. Метою повідомлення є дослідити діяльність Ярослава Мудрого, його методи правління, здобуття престолу, впливання на подальший розвиток Київської Русі.

Історія появи на світ Ярослава. Його майбутній батько Володимир, перед тим як зійтися в рішучій битві зі старшим братом Ярополком, вирішивши заручитися підтримкою сильного Полоцького князівства. Тому посватався до дочки полоцького князя Рогволода Рогнеди.

Літопис Нестора оповідає, що коли батько запитав у неї: «Чи хочеш за Володимира? – горда Рогнеда відповіла: «Не хочу роззути сина рабині, але хочу за Ярополка». Ось коли Володимирові нагадали про його незаконне походження. І він жорстоко помстився полоцькому князеві, забивши його, а Рогнеду силоміць взяв у жінки. Від того шлюбу й народився Ярослав [1].

Народився майбутній князь у 978 або у 979 році, з дитинства страждав на захворювання кульшового суглоба через що кульгав [1]. Перший політичний досвід Ярослав отримав дуже рано. На 10-му році життя, 988 р., він був відірваний від матері й поставлений батьком намісником у Ростово-Суздальській землі, в Поволжі. Неважко зрозуміти, що у Ростові за Ярослава правив хтось із довірених бояр Володимира [3]. Та раптом у Новгороді Великому помер найстарший син Володимира – Вишеслав. Та на його місце поставили Ярослава. Такий крок свідчив, про те, що Володимир побачив у молодого сина риси жорсткого, але справедливого правителя. До створення своєї військової сили князь підійшов завчасно і ґрунтовно – у Новгороді він спорудив «двір для приїжджих», де проживали воїни зі Скандинавії, які були матеріально забезпечені.

У 1014 р. князь не захотів віддавати данину, у розмірі 2000 гривень до Києва. За це батько наступного літа хотів піти на нього війною, але

несподівано помер. Дізнавшись про смерть батька, про це йому розповіла сестра Предслава, Ярослав вирішив взяти київський престол для себе У листопаді 1015 дружина Ярослава зустрілась з дружиною брата Ярополка і перемогла його, в свою чергу відкрила вільний шлях до Києва [1].

Здобуття престолу. Наші літописці, замість переповідання подій 1015–1019 рр. на Русі, вмістили церковну легенду, створену наприкінці XI ст., про страшне вбивство Бориса й Гліба їхнім братом Святополком, прозваним за те Окаянним (від біблійного братовбивці Каїна). Здолавши Святополка, Ярослав відновив справедливість і законним шляхом здобув собі престол. Однак з «Хроніки» сучасника тих подій саксонця Тітмара дізнаємось, що Святополка в дні загибелі Бориса й Гліба взагалі не було на Русі [1]. Посаджений за непокору Володимиром до київської в'язниці ще 1012 р., він скориставшись із смерті великого князя, вирвався з ув'язнення і помчав до тестя, польського князя Болеслава Хороброго. Хто ж тоді у дійсності вбив Бориса й Гліба? Джерела про це мовчать. Дехто з істориків припускає, що Гліб загинув у боротьбі з самим Ярославом, а Борис наклав головою в битві проти свого старшого брата Мстислава з Тмутаракані. Але існує ще версія, у вікінгських літописах згадується, що за наказом Ярослава було вбито Бориса [3].

Зате правдивим є повідомлення літопису, що 1018 р. Святополк умовив тестя піти воювати проти Ярослава, який на той час посів у Києві. Ярослава з військом зустрів нападників на Західному Бузі. Йому не пощастило – битва закінчилась поразкою Ярослава, через що він утік до Новгороду [1].

Обставини на півдні Русі в останні місяці 1018 р., склалися на користь Ярослава. Святополк полаявся з тестем, і Болеслав з військом повернувся до Польщі. А в той час Ярослав спішно збирав військо у Новгороді. Вже взимку 1018–1019 рр., «Повість врем'яних літ» нотує: «...пішов Ярослав на Святополка, і втік Святополк до печенігів». Навесні 1019 р. Святополк з дружиною та печенізькою ордою здійснив останній похід на Київ. «Ярослав зібрав силу воїнів і пішов йому на зустріч, - пише Нестор. На сході сонця зійшлись супротивники, і бій був жорстокий, якого ще не бувало на Русі. І, за руки хапаючи один одного, рубалися і сходилися тричі, так, що низинами кров текла. І надвечір взяв гору Ярослав, а Святополк побіг». Незабаром Святополк загинув, але ніхто не знав де [1].

Русь була страшенно розорена чотирирічною братовбивчою війною. Під час жорстокої боротьби між нащадками Володимира Київ дуже потерпів від великої пожежі, був розграбований польським військом. Ярославу довелось зосередити зусилля на відбудові країни. Владнавши миром справу з братом Мстиславом, що отаборився в Чернігові, вони поділили Русь на 2 частини: Чернігівщина та землі по лівому березі Дніпра відійшли Мстиславу, Ярославу правобережжя та Київ. Остаточне об'єднання Русі відбулося тільки після смерті Мстислава у 1036 р. [1].

Основна заслуга Ярослава у внутрішній політиці - створення «Руської правди» - першого збірника законів, який діяв на території Київської Русі. Цей документ мав всього 18 статей. За більшість провинностей у ньому передбачалося грошове стягнення. Тільки за кілька тяжких злочинів зберігалось право родичів постраждалого на кровну помсту [3].

Зовнішня політика Ярослава Мудрого була досить гнучкою. До речі, своє прізвище «Мудрий» йому було приписано тільки в ХІХ ст. російськими істориками. Насправді Нестор Літописець використовував епітет «Премудрий» для опису його діяльності, але не використовувалося як прізвище. Князь відвоював у Польщі Червенські міста, ходив у походи на племена Прибалтики [1]. Що цікаво Ярослав Мудрий протягом усього життя платив варягам невелику дань у розмірі 300 гривень щорічно – це було гарантування безпеки північних кордонів. Остаточо ліквідував загрозу, яку становило для Києва плем'я печенігів [2]. 1036 р. печеніги обступили Київ і князь дав генеральну битву ворогові.

Також Ярослав Мудрий дбав про розвиток культури. За його правління у великих містах держави відкривалися школи, створювались місця, де переписувалися книги. За його правління була створена Київська митрополія, яка організаційно підпорядковувалася патріархові Константинополя та мала свого намісник Іларіона (призначений самим Ярославом, за походженням був русом, зробив це без згоди Константинополя). Найбільш відомою спорудою була Софія Київська, одні історики кажуть, що вона була збудована на честь перемоги над печенігами. Інші історики стверджують, що собор було збудовану ще за часів Володимира. У 50-ті роки ХІ ст. були закладені перші руські монастирі – Києво-Печерська лавра, Іринський собор. Дехто з істориків припускає, що в Києві при монастирях існували вищі начальні заклади, де викладали історію, літературу, богослов'я, природничі науки. Відомо, що князь мав велику власну бібліотеку. За свідченням істориків, вона

складалася з кількох тисяч книг. Але досі жодних слідів зібрання не збереглося. За деякими версіями, вона була викрадена Батиєм або увійшла до багатств Івана Грозного [3].

При Ярославі значно розширився Київ, його площа збільшилась у 7 разів. За наказом князя були зведені Золоті Ворота – парадний в'їзд до Києва, оздоблений дорогоцінними металами та камінням. З цього можна зрозуміти, що Ярослав Мудрий конкурував з Константинополем у сфері культури та намагався перемогти у цій гонці [3].

Сповнений прагнення зміцнити положення Київської Русі у Європі, Ярослав сприяв одруженню своїх дітей з королівськими династіями Старого Світу. Сам він у 1019 році узяв шлюб з дочкою норвезького конунга Олава Ейріксона – Інгігердою. Усі його діти одружилися з членами правлячих сімей континенту:

- Старший син Ілля – з дочкою датського та англійського короля Кнута;
- другий син Ізяслав – з донькою правителя Польщі Казимира Гертрудою;
- Святослав – з онукою німецького цісаря Генріха II;
- Всеволод – з візантійською принцесою Марією (Анастасія) з цього шлюбу народився Володимир Мономах;
- п'ятий Ігор – з принцесою Німеччини Кунігіндою.

Чотири доньки Єлизавета, Анастасія, Анна і Агата стали королевами чотирьох країн: Норвегії, Словаччини, Франції та Англії. За широкі родинні зв'язки князя стали називати «Тестем Європи» [1].

Ярослав дожив до похилого віку, що було рідкісним явищем у ті часи. Історики кажуть, що він помер у віці від 60–70 років, а у літописі чітко записана дата його смерті 20 лютого 1054 р. (76 років), вона підтверджується поминальним записом на стіні Софійського собору [1]. Перед смертю Ярослав залишив заповіт, де чітко розподілив землі синам, але як показала історія, що це не врятувало від кровопролиття. Останки великого князя століттями покоїлися у 6-тонному мармуровому саркофазі у Софійському соборі, але після Другої світової війни була виявлена їх пропажа, і досі невідомо, де зараз знаходиться прах Ярослава Мудрого [3].

Отже, можна дійти висновку, що тривале князювання Ярослава справедливо вважають апогеєм могутності Київської Русі. Він розвинув і вдосконалив багато з того, що започаткував Володимир Великий. Як і його батько, Ярослав продовжував розширювати кордони своєї держави: він

відвоював землі на заході, захоплені поляками; підкорив нові прибалтійські племена й нарешті розгромив печенігів. Щодо вчинків та характеру дій Ярослава у міжусобній війні, то їх важко назвати мудрими. Можливо через це, врахувавши помилки, він видався далекоглядним правителем.

Завдяки добре провадженій зовнішній політиці Київська Русь утвердила себе на європейській арені як могутня у військовому та господарському плані держава.

Внутрішня економіка держави також процвітала. Завдяки княжій підтримці процвітала церква. Засновувалися монастирі, що швидко ставали осередками освіти та культури, населення ставало все більш освіченішим. Особливо відзначився князь будівництвом церков, перлиною серед яких став собор Святої Софії, зведений на зразок храму Софії у Константинополі.

І все ж, найбільшим його досягненням, як вважає більшість істориків, є систематизація та впорядкування судової системи на руських землях, основні закони якої він виклав у своїй легендарній «Руській правді».

Сприйняття постаті Ярослава Мудрого за останні десятиліття кардинально змінювалося, хтось з істориків вважав його одним із найкращих правителів за часи існування Київської Русі, хтось навпаки, через його вчинки у міжусобній війні. Тому чітких думок на сприйняття його особи не має, кожен аналізує з боку особистих моральних якостей та поглядів на світ, методів правління.

Література та джерела

1. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В. Яременка. - К.: Рад. письменник, 1990. 558 с.
2. Бойко О.Д. Історія України : посібник для студентів. - К., 2004. 662 с.
3. Кралюк П. Ярослав Мудрий. – Харків: Фоліо, 2018. 156 с.

Кубкіна А.В.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Михайлюк В.П.*

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ІСТОРИЧНОЮ КАРТОЮ

Історичні події відбуваються як у часі, так і у просторі. Лише у зв'язку з певними просторовими умовами можна зрозуміти багато історичних подій. Віднесення подій до конкретного простору та опис географічного середовища, в якому воно відбулося, називається локалізацією.

Локальність історичних подій вивчається з допомогою таких схематичних посібників, як історичні карти, плани місцевості, картосхеми. Усі вони застосовуються для демонстраційних цілей та допомагають виявити зв'язки між історичними подіями, їхню сутність та динаміку. Схематичні посібники використовуються як джерело історичних знань і як їх систематизації. Особливе місце займають контурні карти, що допомагають засвоєння історичного матеріалу.

На відміну від інших наочних посібників, наприклад навчальних картин, карти не дають конкретизованого наочного уявлення про події, а лише відтворюють просторово-часові структури, використовуючи абстрактну мову символів.

Історичні карти створюються на географічній основі і є зменшеними узагальненими образно-знаковими зображеннями історичних подій або періодів. Зображення даються на площині у певному масштабі з урахуванням просторового розташування об'єктів. Карти в умовній формі показують розміщення, поєднання та зв'язки історичних подій та явищ, що відбираються та характеризуються відповідно до призначення даної карти.

Історичні карти відрізняються від географічних. Звичні учням кольору географічних карт набувають іншого значення на історичних картах. Зеленим кольором показують не лише низовини, а й оази, а також найдавніші райони землеробства та скотарства. Інша особливість історичних карток — розкриття динаміки подій та процесів. На географічній карті все статично, але в історичній легко побачити виникнення держав і зміна їх територій чи шляхи руху військ, торгових караванів тощо. Пересування людей на карті показують цілісні та

уривчасті стрілки; військові удари - стрілки з більш коротким державом і широкою основою; місця битв – схрещені мечі, райони повстань – точки.

Історичні карти поділяються на охоплення території (світові, материкові, карти держав); за змістом (оглядові, узагальнюючі та тематичні); за своїм масштабом (великомасштабні, середньо- та дрібномасштабні). На узагальнюючих картах у межах певного місця та часу відображено всі основні події та явища, передбачені розділами шкільної програми та Держстандарту. У назві вказано місце та час подій. Оглядові карти показують події певного періоду.

Узагальнюючі карти конкретизують і детальніше розкривають тематичні карти. Останні так названо, тому що на них відображені події та явища навчальних тем. На географічному тлі тематичних карток відображені окремі події або сторони історичного процесу. Ці карти розвантажені від позначень, які мають відношення до теми. На них більш детально, яскраво та барвисто представлені фрагменти найважливіших подій та явищ узагальнюючих карт.

Працюючи з картами слід врахувати, що учням буває складно співвіднести загальну і тематичну карти. Тому на уроці на початку вивчення теми слід мати дві карти, що показують місце розташування того чи іншого об'єкта (держави) на загальній карті, наприклад карті світу, а потім вже на тематичній. Застосування карт доцільно з використанням різних видів наочності, наприклад, аплікацій.

У старших класах карта виконує роль джерела історичних знань, тому завдання учням повинні мати глибший, аналітичний характер. Доцільним є застосування проблемних завдань по карті.

Історичні події відбуваються як у часі, так і у просторі. В історії просторово-часові зв'язки «виражаються в твердженнях, що після такої події в такому місці сталося щось, що такі події мали місце в той же час в інших місцях або якийсь процес триває в якійсь країні (місці) стільки років».

Лише у зв'язку з певними просторовими умовами може бути зрозуміло багато історичних подій. Віднесення подій до конкретного простору та опис географічного середовища, в якому воно відбулося, називається локалізацією. Так, значення річок як шляхів сполучення в Стародавній Русі учні зрозуміють лише в тому випадку, якщо їм пояснити, що Східноєвропейська рівнина була вкрита непрохідними лісами та болотами.

Локальність історичних подій вивчається з допомогою таких схематичних посібників, як історичні карти, плани місцевості, картосхеми. Усі вони застосовуються для демонстраційних цілей та допомагають виявити зв'язки між історичними подіями, їхню сутність та динаміку. Схематичні посібники використовуються як джерело історичних знань і як їх систематизації.

На відміну від інших наочних посібників, наприклад навчальних картин, карти не дають конкретизованого наочного уявлення про події, а лише відтворення просторово-часові структури, використовуючи абстрактну мову символів.

Кузовов О.Ю.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Бровендер Ю.М.*

ДО ЗНАХІДКИ БРОНЗОВОГО ПСАЛІЮ ДОБИ РАНЬОГО ЗАЛІЗА НА ЛУГАНЩИНІ

В 2020 році до археологічної лабораторії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля автор передав комплекс знахідок, який випадково був виявлений неподалік с. Єпіфанівка Северодонецької ОТГ Луганської області. Особливу увагу привернув уламок бронзового псалію.

Елементи кінського спорядження є дуже цікавими знахідками, оскільки виступають своєрідним хронологічним та етно-культурним маркером певного історичного періоду. Ще більший інтерес та увагу викликають знахідки доби раннього залізного віку. Значною мірою цей інтерес обумовлений нечисленністю знахідок цього часу на теренах Лівобережної Луганщини.

Кінське спорядження раннього залізного віку є однією з трьох характерних ознак «скіфської тріади», яка поєднує «найбільш яскраві, помітні елементи культури скіфів – зброю, кінський убір та звериний стиль» [1, 109].

«Псалії, виготовлені із бронзи та кістки, на відміну від залізних, відрізняються великим різноманіттям виконання» [2, 85]. Наразі існують різні класифікації бронзових псаліїв. Виділенні дослідниками морфологічні ознаки в конструктивних елементах, мають певні особливості.

Попередню класифікацію єпіфанівської знахідки проведено на підставі аналізу найбільш розповсюджених (типових) форм бронзових псаліїв. За результатами попереднього дослідження, виявлена знахідка представляє собою уламок бронзового стриж неподібного трьохмуфтового псалію, з ледь вигнутим туловом, круглими отворами в муфтах, нижній кінець якого короткий, має фігурне завершення.

Морфологічно знайдений псалій близький до двох типів псаліїв «Жаботин» та «Ємчиха» предскіфського – ранньоскіфського часу (VII–VI ст. до н.е.), але враховуючи втрату частини верхнього закінчення та

дуже виразні морфологічні особливості в оформленні основи тулуба та форми муфт є припущення щодо виявлення нового типу псалію. Але для підтвердження або спростування цього припущення необхідне подальше глибоке вивчення класифікації даної категорії знахідок.

Література та джерела

1. Махортих С.В. Конское снаряжение раннескифского времени на юге Восточной Европы / С.В. Махортих // Археологія і давня історія України. – Київ: 2015, вип. 2(15). – С. 109.
2. Ольховский В.С. Скифская триада/ Памятники предскифского и скифского времени на юге Восточной Европы / В.С. Ольховский // МИАР. – №1. – М.: 1997. – С. 85.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

На новому етапі сучасної практики навчання та викладання, поряд із традиційними методиками, стали популярні, часто вживані активні методики.

Сьогодні необхідно наділити того, хто навчається здібностями, трансформувати отримані знання в практику. Сьогодні у вчителя є можливість відібрати та виявити для себе найбільш оптимальний набір сучасних прийомів та методів навчання, адаптувати їх у відповідному технологічному контексті. Школа в процесі свого розвитку розробила цілу низку методик, кожна з яких несе в собі прихований потенціал, що сприяє ефективному розвитку певного психологічного типу учнів. Ідеального способу навчання немає. Вчитель найчастіше відбирає ряд методів із різних освітніх систем і застосовує їх у певних поєднаннях, що взаємодоповнюють один одного.

Методика розвитку критичного мислення під час уроків історії одна із затребуваних. Особливості концептуальних підходів цієї методики полягають у наступному:

1) не обсяг знань чи кількість інформації є метою освіти, бо, як учень вміє керувати цією інформацією: шукати, найкращим способом присвоювати, знаходити у ній сенс, застосовувати у житті;

2) не присвоєння «готового» знання, а конструювання свого, що народжується у процесі навчання;

3) комунікативно-діяльнісний принцип навчання, що передбачає діалоговий режим занять, спільний пошук вирішення проблем, а також «партнерські» відносини між педагогом та учнями;

4) об'єктивна оцінка позитивних і негативних сторін у об'єкті, що пізнається.

Сучасний вчитель історії практично на кожному уроці у старших класах використовує елементи дискусії. Вона допомагає виявити різноманіття точок зору учнів якусь проблему. На дискусійних уроках кожен шукає вирішення проблеми. При цьому школярі опановують

ораторські вміння, мистецтво доказової полеміки. Усі дискусії на історичні теми можна розділити на кілька груп та підгруп залежно від принципів їх проведення, завдань та спрямованості обговорення.

Перший тип – це структурована чи регламентована дискусія. На такому занятті учні мають чіткий план, структуру та регламент обговорення. Клас заздалегідь поділений на «малі» групи. Групи вивчають якусь «приватну» проблему, яка є частиною глобальної, яку належить вирішити класу. Склад групи може бути приблизно такий: ведучий, завдання якого полягає в тому, щоб організувати обговорення проблеми та залучити всіх членів групи; аналітик ставить питання учасникам у ході обговорення, ставлячи під сумнів висловлювані погляди та ідеї; протоколіст фіксує все, що стосується вирішення проблеми, він же представляє позицію групи в заключній частині уроку; спостерігач дає оцінку участі кожного члена групи на основі заданих учителем критеріїв.

Іншим типом дискусії є дискусія із елементами ігрового моделювання. Тут учні можуть глянути поставлену проблему під кутом зору представників певного соціального табору (руху, партії, шару). Суть уроку такого типу полягає в обговоренні проблеми з позицій «очевидців» та позицій сучасної людини.

Третій тип дискусії – проектна. Вона заснована на методі підготовки проекту та захисту проекту з певної теми. Суть дискусії полягає в тому, що в результаті дослідження питання учні в ході спору намічають шляхи виходу із проблеми, так народжується проект – вирішення проблеми.

С. ПЕТЛЮРА – ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ УНР

Симон Васильович Петлюра є відомим українським військовим та політичним діячем доби Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. З 1917 року він став одним із національних лідерів та творцем нового українського війська. С.Петлюра очолював Українську державу на найбільш складному етапі революції.

Мета доповіді: Розглянути передумови приходу до влади С.Петлюри й проаналізувати його діяльність на посаді голови Директорії УНР.

Після чотирьохмісячного ув'язнення за підозрою в участі у антидержавному закладі, Симон Петлюра 14 листопада 1918 року виїхав до Білої Церкви. Звідти він керував антигетьманським виступом Директорії УНР, членом якої був обраний заочно і яка надала йому повноваження Головного Отамана Армії УНР.

Під тиском повстанських військ гетьман П.Скоропадський 14 грудня 1918 р. зрікся посади. Упродовж 10 місяців Армія УНР під командуванням С.Петлюри мужньо билася з більшовиками та армією А.Денікіна. На Волині вона увійшла в бойове зіткнення з польським військом. У той час відбулися численні єврейські погроми, що відзначалися надзвичайно кривавим характером і здійснювалися військом А.Денікіна, червоноармійцями та різними грабіжницькими й анархістськими загонами. Значна частина погромів припадає на окремі підрозділи військ УНР, яких С.Петлюра карав надзвичайно суворо (наприклад був розстріляний отаман Самосенко, винуватець погрому в Проскуріві; нині м. Хмельницький). На рубежі 1918 й 1919 років вирішив підтримати Західноукраїнську Народну Республіку у війні з Польщею [1].

22 січня 1919 р. Директорія УНР підписала з урядом Західної України «Акт злуки», вперше об'єднавши Західну, Центральну і Східну Україну в єдину державу.

Після відступу військ УНР з Києва (4 лютого 1919 р. столицю захопили більшовики) й виїзду В.Винниченка за кордон 11 лютого 1919 р. у Вінниці С.В.Петлюра став головою Директорії УНР, залишаючись при

цьому головнокомандувачем українського війська. Наприкінці 1919 р. військовим силам УНР вдалося повернутися до Києва. Але з огляду на брак матеріально-технічного оснащення після низки поразок армія змушена була відступати [2].

Незважаючи на сильну внутрішню опозицію, трагічну ситуацію на фронті, атаки більшовиків і денікінців, С.Петлюра наважився на порозуміння з Варшавою, де від 18 січня 1919 р. перебувала українська закордонна місія (Польща як єдина держава визнала УНР, а Начальник Польської держави Ю.Пілсудський прагнув до співпраці у війні з більшовиками) [1].

Відповідно до постанови Трудового конгресу 12 березня 1919 р. до складу Директорії УНР було введено президента ЗУНР Є.Петрушевича, однак практичної участі у роботі він не брав й у вересні 1919 року офіційно заявив про свій вихід [3].

16 червня 1919 делегати УНР за дорученням С.Петлюри, попри негативну позицію західноукраїнських політиків, підписали у Львові перемир'я з Польщею. Згодом у жовтні 1919 р. до Варшави була спрямована дипломатична місія на чолі з керівником Міністерства Закордонних Справ А.Лівицьким. З огляду на трагічну ситуацію на більшовицькому фронті й підписання Українською Галицькою армією 5 грудня 1919 р. договору з А.Денікіним С.Петлюра 7 грудня виїхав із Кам'янця-Подільського, де перебував разом з урядом і військовим командуванням, до Варшави й залишився там до весни 1920 року спостерігати за польсько-українськими переговорами, багато разів зустрічався з Начальником Польської держави Ю.Пілсудським. Тим часом війська УНР за його наказом відступили на територію Польщі, пройшовши по тилах денікінських та більшовицьких військ. Переговори завершилися підписанням у ніч з 21 на 22 квітня 1920 р. Варшавського договору, а згодом – військової конвенції з Польщею. Відповідно до них Польща визнавала Українську державу й зобов'язувалася до збройної допомоги їй у боротьбі за незалежність. Натомість Петлюра змушений був зректися на користь Польщі Західної Волині й Галичини, за що не раз зазнавав жорсткої критики як із боку західноукраїнських, так і наддніпрянських політиків [1].

Згідно з вищезгаданим договором 25 квітня 1920 р. розпочався спільний польсько-український наступ на Київ. Вступові союзницьких військ на територію України передувала відозва Головного Отамана Армії

УНР до українського народу, в якій він закликав до боротьби за незалежність [1].

7 травня 1920 року війська зуміли на 2 тижні захопити Київ, звідки при новому наступі більшовицької Росії були змушені з боями відступити до Львова [4]. Після підписання Польщею 18 жовтня 1920 р. в Ризі (Латвія) прелімінарного миру з більшовицькою Росією Петлюра вирішив і надалі провадити національно-визвольну боротьбу. Попри початкові успіхи, коли українські війська просунулись аж до Брацлава, 10 жовтня їх зупинила Червона армія. Вони змушені були 21 жовтня 1920 р. перетнути кордон із Польщею, де були інтерновані [1].

Відповідно до закону про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР від 12 листопада 1920 р. С.Петлюра став одноосібним носієм верховної влади в державі [5].

Український політик разом з урядом УНР перебував у Тарнові (Польща), звідки намагався як репрезентувати Українську державу перед польською владою, так і надалі підтримувати в боєздатності розподілену по кількох таборах інтернованих Армію УНР. Наприкінці 1921 р. за його ініціативою в Тарнові розпочав роботу тимчасовий український парламент під назвою Рада Республіки, яку очолив Іван Фещенко-Чопівський. Звідти ж Петлюра спостерігав за приготуваннями військових до антибільшовицького повстання в Україні. З метою підняти повстання в жовтні 1921 р. він спрямував із Польщі військову експедицію у складі трьох операційних груп: «Волинської» на чолі з генерал-хорунжим Ю.Тютюнником, «Подільської» під керівництвом підполковника М.Палія-Сидорянського й «Бессарабської» (із території Румунії) на чолі з генерал-хорунжим А.Гулий-Гуленком. Дії повстанців зазнали фіаско; уцілілі українські підрозділи відійшли на польську територію (востаннє 29 листопада 1921 р.). Це був останній збройний виступ петлюрівців. Надалі вони займались створенням інституцій УНР на території Польщі [1].

Після поразки Української революції Симон Петлюра виїхав в еміграцію, де очолив емігрантський уряд УНР [2]. З 1923 року оселився у Парижі, де керував урядом УНР в екзилі. Заснував тижневик «Тризуб» [4]. 25 травня 1926 р. його було застрелено агентом радянських спецслужб [2].

Слід зазначити, що в цілому доба Директорії прийшлася на період загальної всеохоплюючої кризи Української революції. Кризи, котру

визначила сукупність потужних, об'єктивних чинників, подолати які урядам та Директорії УНР виявилось не під силу [5].

Аналізуючи поданий історичний матеріал, можна визначити мету й наслідки діяльності С.Петлюри як голови Директорії УНР, його помилки та чинники, що їх стимулювали.

В цілому діяльність відомого українського політика не можна оцінити якось однозначно. В ній присутні багато визначних і важливих подій, які позначились на формуванні нашої державності, але всі ці події відбувалися загалом у неоднозначний та важкий час, коли влада на території України змінювалася кожні кілька місяців. Відтак йому присутні й кардинальні помилки, яких було або неможливо оминати, або зробити це було дуже важко. Серед його досягнень, на мій погляд, слід виділити наступні:

по-перше, об'єднання УНР і ЗУНР – це видатна подія в нашій історії, коли хоч і ненадовго, але Україна стала соборною;

по-друге, він домогся підтримки Польщі у війні проти більшовиків і в цілому Польща визнавала нову Українську державу;

Але присутні й вагомні недоліки С.Петлюри на посаді голови Директорії:

- договір про військову співпрацю с Польщею мав і зворотній бік медалі – Україна втрачала контроль над Західною Волинню і Галичиною на користь Польщі. Також Польща була не дуже надійним союзником у боротьбі с більшовиками і з відповідної нагоди зрадила Петлюру;

- попри будь яку підтримку УНР була самотня і наодинці змагатися з кількома ворогами одночасно не могла, цим обумовлені неоднократні поразки від більшовиків, які переманювали українських союзників.

З цього можна зробити висновок, що головною навіть не помилкою, а невезінням С.Петлюри була відсутність вагової і вірної підтримки у боротьбі за незалежність, цим зумовлені поразки на військовому фронті. Але його концепції соборної України увійшли в історію як одна з перших спроб об'єднання українських етнічних земель в єдину державу.

Література та джерела

1. Петлюра Симон Васильович. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Petliura_S (дата звернення 15.11.21).

2. До 140-річчя від дня народження та 100-річчя обрання Симона Петлюри Головою Директорії Української Народної Республіки URL: https://cdiak.archives.gov.ua/v_Symon_Petliura.php (дата звернення 12.11.21).
3. Директорія Української Народної Республіки. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24360 (дата звернення 12.11.21).
4. Симон Петлюра. URL: <https://www.museumsun.org/person/52/> (дата звернення 17.11.21).
5. Уряди Української Народної Республіки доби Директорії. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=661853&cat_id=661216 (дата звернення 15.11.21).

Новосельський А.М.
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Бровендер Ю. М.

ДРУКОВАНА РЕКЛАМА БЕЛЬГІЙСЬКИХ СКЛЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ КОСТЯНТИНІВКИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вступ. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Донецький басейн вже був великим промислово-індустріальним регіоном, в якому зосереджувались потужні підприємства різних галузей. Серед найактивніших європейських інвесторів, які вкладали кошти в розвиток промисловості були бельгійці – піддані Королівства Бельгія, для яких одним з пріоритетних напрямків було виробництво скла. Біля станції Костянтинівка Бахмутського повіту у той час розташовувались скляний і пляшковий завод, які належали організованому в Бельгії акціонерному товариству «Скляні заводи на Дінці» (Societe des Verreries de Donetz), а також дзеркальний, власником якого було Анонімне товариство «Дзеркальних заводів на Півдні Росії» (Societe anonyme des Glaceries du midi de la Russie) [11, 6-7, 76-77]. Перші два скляних підприємства розпочали виробництво власної скляної продукції у 1897 р., третє – у 1900 р. Це були потужні підприємства з великими об'ємами виробництва.

В досліджуваний період діяльність значних тогочасних підприємств Європи і Російської імперії була не можлива без використання реклами. Цей період характеризується підвищенням значущості рекламної діяльності, як вагомого чинника в забезпеченні конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах капіталістичних відносин. Значне місце посідала друкована реклама, що мала масове поширення. Набув різних напрямків, вона отримала розвиток професійних підходів.

Враховуючі загальні тенденції, бельгійські акціонерні товариства, скляні підприємства яких знаходились у Костянтинівці, мали використовувати у свої діяльності рекламу. Зауважимо, що значні посади у Правлінні обох товариств і безпосередньо на їх підприємствах займали бельгійці, які вже мали відповідний досвід виробництва у Бельгії [11, 77-79].

Аналіз історичних джерел свідчить, що питання рекламної діяльності цих бельгійських підприємств не розглядалося. У сучасних загальних виданнях щодо діяльності бельгійських товариств різних галузей на території Донецького басейну, зокрема, в межах сучасної Донецької області, також це питання не виділялося [9; 12]. Проте вивчення досвіду реклами підприємств у кінці XIX – на початку XX ст. в сучасних умовах має не тільки наукове, а й практичне значення.

Тому не безпідставним виявилось бажання автора дослідити друковану рекламу, яку використовували бельгійські скляні підприємства Костянтинівки.

Виклад основного матеріалу. У кінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії існував цілий ряд різноманітних професійних, довідкових і статистичних видань. Товариство скляних заводів у справі розміщення своєї реклами зверталось до таких з них, як «Горнопромышленный указатель Донецкого Бассейна» [1, реклама] 1901 р., «Справочная книга фабрики, заводы и рудники» 1903 р. [19, 4], «Список фабрик и заводов России» 1910 р. [18, реклама], «Статистика акционерного дела России» 1913 р. [20, реклама], «Екатеринославский адрес-календарь на 1917 г.» [3, реклама].

Крім того, відповідно змісту окремого видання розміщувалась інформація щодо товариств та їх виробництв [19, 236-237], що можна віднести до опосередкованої реклами.

Також реклама була розміщена в окремих номерах «Зодчий» 1910 р. [5, реклама], «Горно-заводское дело» [2, реклама] «Известия Общества заводчиков и фабрикантов Московского промышленного района» 1916 р. [6, реклама], «Морской сборник» 1917 р. [10, реклама].

Рекламні повідомлення розміщувались на рекламних сторінках чи то у відділі реклами. Значну частину кожного рекламного повідомлення, пропорційно до його розміру, займала інформація щодо асортименту продукції, який виготовляли підприємства. Зазвичай не використовувались зображення. У період 1915–1917 рр. з'являється зображення бельгійця-склодува, що видуває скляний циліндр для бемського скла, під яким напис «Донецьке скло. Костянтинівка». В одному випадку воно займало значне центральне місце [10, реклама], в іншому – не велике бокове [2, 6].

Реклама могла займати цілий аркуш видання [19, 4; 2, реклама; 20, реклама]. На прикладі «Справочной книге фабрики, заводы и рудники» [19, 4], розглянемо, що зазвичай вказувалась. Назва товариства, повна адреса:

Катеринославська губернія, Бахмутський повіт. Почтове відділення. Ст. Костянтинівка К.-Х.-С. залізниці. Головне правління в Бельгії. Основний капітал, зокрема, у 1903 р. він складав вісім мільйонів. «Общество владеет тремя заводами, а именно» скляним, хімічним і пляшковим. Перераховувалась продукція, яку вони виробляли. Також зазначалось, що «для развития сбыта своих изделий Общество имеет агентуры во всех городах Империи».

У справі збуту власної скляної продукції бельгійські товариства спирались на «представників з продажу їх виробництва» у великих містах Російської імперії, переважно губернських. Представники вказувались у відповідних рекламних повідомленнях, структура яких дещо різнилась. Так, наприклад, в газеті одною з перших була реклама наступного змісту: «Бельгийское общество Донецких стеклянных заводов в Сантуриновке. Представитель для Полтавской губернии Фроем Гершкович Сандомирский в Кременчуге. Адрес: Паровой лесопильный завод. Производство: бемские одинарные, полуторные, двойные, белые, матовые, узорчатые, гофрённые и цветные оконные стёкла» [24]. Інший випадок, Товариство дзеркальних заводів «имело честь донести до всеобщего сведения», що Головна контора, разом з Російсько-Бельгійським товариством для виробництва дзеркального скла, з продажу виробів дзеркальних заводів знаходилась у Москві за адресою: Чисті пруди, будинок Терехової. Єдиний представник з продажу їх виробництва у Київському районі Олександр Альтшиллер [7]. «Бемское оконное стекло со склада Общества. Харьков, Рыбная №28. Зеркальное стекло Анонимного общества зеркальных заводов на юге России. Предлагают представители И. Констабель и Ко. Харьков, Рыбная №28» [25]. В цьому випадку обидва товариства співпрацювали з одним і тим самим представником.

Відомий випадок, коли реклама окремо повідомляла про появу у продажі нового виду товару широкого вжитку, а саме банок для варення [22, реклама]. Окрім тексту, тут мало місце відносно не велике чорно-біле зображення банок різних розмірів, що стоять у ряд.

Окремо слід зазначити, що у пресі відображались деякі новини щодо діяльності скляних товариств або окремих підприємств. Зокрема, серед перших ще до початку роботи скляних підприємств, газета «Южный край» повідомляла, що бельгійське товариство, з капіталом в п'ять мільйонів франків, придбало ділянку «с целью постройки стеклянного завода, для выделки оконного и др. стекла, а впоследствии и стеклянной посуды»,

будівництво якого планувалось навесні [23]. В обзорі Костянтинівки 1909 р. кореспондент губернського видання приділив значну увагу скляним підприємствам [4]. Подібні згадки на газетних шпальтах можна віднести до опосередкованої реклами. Наразі не має жодних даних щодо ініціативи таких замовлень з боку бельгійського керівництва.

Товариство скляних заводів видавало власний преїскурант бемського скла і дзеркал. На сьогодні відомо декілька видань різних років [13; 14; 15]. Перше з них 1909 р. Щодо останнього відома тільки згадка про 1917 р. [16]. Головний зміст преїскурантів – це таблиці вартості бемського скла. Також мають місце відомості щодо іншої продукції скляного заводу, загалом виробничих потужностей, а також декілька аркушів з фотографіями підприємств (чорно-білі). На окремій сторінці вказувались всі представники товариства [15, 45]. Товариство скляних заводів замовляло виготовлення преїскурантів у Москві. Якісні, кольорові. Як повідомляла реклама, «преїскуранты и подробные сметы по востребованию» [2, 6].

Щоб сприйняття якості товару в рекламних комунікаціях було високим, його треба підсилювати певними способами. Так, мала значення країна-виробник, бо публіка любила все закордонне, часто віддаючи перевагу іноземним товарам. Товариство скляних заводів брало це до уваги. Наприклад, стосовно бемського скла в преїскурантах зазначалось: якість скла вважається найліпшим, тому що воно виробляється бельгійським способом і бельгійськими майстрами [14, 1; 15, 1].

Підсиленням у сприйнятті якості було й розміщення у друкованій рекламі інформації щодо переваг продукції або досягнень на виставках.

Так, є випадок, коли в рекламі серед іншого вказувалось, що спеціально виготовлене «скло для картин» надходило до Третьяковської галереї [18, реклама].

У Європі і Російській імперії в рекламних цілях влаштовувались промислові виставки, багато з яких набували міжнародного характеру. Виробники могли рахунок проведення масових виставок розширити межі збуту свого товару, а система вручення медалей за якість була потужним рекламним засобом.

Першою виставкою, в якій приймало участь Товариство скляних заводів, була Київська сільськогосподарська і промислова виставка 1897 року.

«Стеклянные изделия экспонировались Обществом Донецких стеклянных изделий» [8, 42]. В прејскурантах 1913 і 1916 рр. зазначається що перша золота медаль була отримана саме в Києві, при тому у 1898 р. [14, 4; 15, 4]. Щоправда, у прејскуранті 1909 року згадується лише золота медаль на виставці 1906 року у Ростові-на-Дону [13, 3]. У подальшому товариство здобуло золоті медалі на виставках у Ростові-на-Дону (1908 р.), Казані (1909 р.), Петербурзі (1909 р.), Одесі та Катеринославі (1910 р.), Києві (1913 р.), повний перелік яких внесено до прејскуранту на окремі сторінці [14, 4; 15, 4].

Не можна не згадати і про друковані видання, присвячені виставкам [8; 17]. Зі свого боку, вони також, але, опосередковано, вносили вклад у рекламну справу.

Висновки. Керівництво бельгійських скляних підприємств Костянтинівки широко використовувало можливості друкованої реклами, витрачали не малі кошти на рекламні площі в авторитетних виданнях і газетах. Як мінімум, з 1909 р. друкувався власний прејскурант, який крім цін на певні групи товарів, слугував рекламним цілям.

У подачі реклами застосовувався раціональний підхід. Виробник вважав за потрібне надавати потенційним споживачам виважену першочергову інформацію. Для посилення сприйняття якості товару використовувались реальні досягнення у виробничій і виставковій діяльності. При цьому певний акцент робився на приналежності виробництва бельгійським власникам.

Література та джерела

1. Горнопромышленный указатель Донецкого бассейна / Составлен В. Коробковым. – Харьков, 1901. 523 с.
2. Горно-заводское дело. – 1916. – №36-37.
3. Екатеринославский адрес-календарь на 1917 г. Екатеринослав, 1917. 478 с.
4. Епифанский А. Путевые заметки. Константиновка // Утро. – 25.03.1909. – №699.
5. Зодчий.–1910.–№4.
6. Известия Общества заводчиков и фабрикантов Московского промышленного района.–1916.–№8.
7. Киевлянин.–15.08.1905.–№224.
8. Киевская с/х и промышленная выставка 1897 года и её участники / Лит.-худ. издание С. Кульженко, Б. Струнского. – Киев, 1898.–Ч.ІІ, отд. Б.
9. Лазебник В. Сталь у степу. Погляд з України. – Дніпро, 2017. – 240 с.
10. Морской сборник.–1917.–№1.

11. Новосельський А. Скло Донеччини: історія скляного виробництва Костянтинівки. – Житомир, 2020. 184 с.
12. Пеетерс В. Сталь в степу. – Київ, 2010. 104 с.
13. Прейскурант Общества Донецких стекольных заводов. Москва, 1909.
14. Прейскурант бемских, матовых и узорчатых оконных стёкол и зеркал. Общества Донецких и химических заводов в Константиновке. Москва, 1913. 45 с.
15. Прейскурант бемских, матовых и узорчатых оконных стёкол и зеркал. Общества Донецких и химических заводов в Константиновке. – Москва, 1916. 45 с.
16. Промышленность и торговля Украины.–12.02.1923.–№11.
17. Путеводитель и каталог Южно-Русской областной сельскохозяйственной, промышленной и кустарной выставки: Сост. А. Авчинников. – Екатеринослав, 1910. 140 с.
18. Список фабрик и заводов России. Москва –СПб.– Варшава, 1910.
19. Справочная книга фабрики, заводы и рудники Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1903. 402 с.
20. Статистика акционерного дела России. – СПб., 1913. 400 с.
21. Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов / Под ред. В. Дмитриева-Мамонова. – СПб, 1905.– 2 т., 2323 с.
22. Утро.–27.03.1910.–№1001.
23. Южный край.–05.12.1895.–№5122.
24. Южный край.–25.03.1897.–№5571.
25. Южный край. –08.05.1905.–№8444.

Онищенко Д.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Михайлюк В.П.*

ЛУКІАН САМОСАТСЬКИЙ «ЯК ПИСАТИ ІСТОРІЮ»

Лукіан Самосатський – давньогрецький письменник. У своїх сатиричних творах Лукіан висміює суспільні, релігійні та філософські забобони, а також інші вади сучасного йому суспільства.

Творчості Лукіана притаманні іронічне трактування матеріалу, елементи соціальної сатири, прагнення жанрової новизни. Перетворивши форму діалогу, що з часів Платона служила цілям філософії, Лукіан за допомогою прийомів діатриби створив новий жанр – сатиричний діалог. Сатира Лукіана була спрямована проти більшості сучасних інтелектуальних течій.

Особняком у творчому доробку Лукіана стоїть трактат «Як слід писати історію». Це єдиний античний трактат, у якому систематично досліджувалися проблеми написання історичних творів, що дійшов до нас (кілька робіт інших авторів були присвячені переважно питанням стилістичної обробки історичних творів). У зв'язку з тим, що схожі питання мимохідь піднімали Полібій, Діонісій Галікарнаський, Плутарх та Йосиф Флавій, роботу Лукіана часто вважали другорядною.

Час написання твору Лукіана збігається з римо-парфянською війною 161–165 рр. Успішна для Імперії війна вразила сучасників Лукіана. Після цього стався справжній вибух в історіописанні. До цього часу не існувало жодного повного викладу римської історії. Були, звичайно, вичерпні праці, їхній високий рівень забезпечив їм довге життя — свідченням цього є те, що вони збереглися до новітніх часів. До наших днів дійшли, зокрема, «Римські старожитності» грецького ритора та історика I ст. до н.е. Діонісія Галікарнаського, «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського, «Загальна історія» Полібія, але виклад подій, поданий у цій історії, закінчується III Пунічною війною (149–146 рр. до н. е.). Також була латиномовна «Історія Риму від заснування Міста» Тита Лівія, але виклад її закінчується на смерті Друза, усиновленого Августом, тобто до 9 роком до н.е. Були знамениті латиномовні «Історія» та «Аннали» Тацита, який виклав події, що відбувалися під час правління династії Юліїв-Клавдіїв і

Флавій, тобто до приходу до влади імператора Нерви після вбивства в 96 році Доміціана.

Водночас жодного повного викладу римської історії грецькою мовою не існувало. Щойно події римсько-парфянської війни та успіхи римських військ у Вірменії та Месопотамії стимулювали в найширших колах інтерес до написання історії: «Відколи все це відбувається, що ми маємо зараз — війна з варварами, поразка у Вірменії і безперервні перемоги — немає нікого, хто б не писав історію. Всі у нас переважно Фукидіди, Геродоти і Ксенофони: скидається на те, що правдивим був той вислів “Війна — мати всього”, якщо за одним махом вона наплодила ще й стількох істориків».

Оскільки це часто робили відверті дилетанти, які не мали ані знань, ані досвіду, історична вартість таких історій була вельми сумнівною. Це й стимулювало Лукіана до написання твору, в якому поруч із критичним оглядом історичних праць, викладеним в іронічно-саркастичному ключі, він подав позитивну програму та сформулював основні вимоги до історіографії, які не втратили своєї актуальності й понині.

У цьому невеликому творі Лукіанові вдається висловити своє професійне письменницьке, етичне і естетичне життєве кредо. «Адже ти і сам, мій друже, знаєш, що це не належить до речей, які можна просто схопити і легко пов'язати до купи. Якщо література чимось і вирізняється, то це тим, що вона потребує великого зусилля думки, за умови, що хтось, як каже Фукидід, “збирається творити скарб, що належить вічності”». Лукіан якраз і належав до тих письменників, які творили на віки. Розуміння його творчості у всій її смисловій змістовності, передбачає знайомство зі світовідчуттям епохи, в яку йому довелося жити і яку він так блискуче відтворив у своїх творах. Лукіан є виразником свого часу, коли антична культура у своєму пізньоелліністичному вияві рухалася до занепаду.

В епоху Лукіана, яку називають першим «еллінським відродженням», або «другою софістикою», такі настанови зводилися до точного копіювання і нетворчого наслідування класичних творів у тематиці, мові, стилі, композиції, манері висловлювання. Лукіан блискуче посміявся у своїх творах із сучасників — філософів, ораторів, істориків — чия творчість була лише підробкою або імітацією класичних зразків. Він робить знаменне для свого часу визнання: «Адже всі історики змагаються з Фукидідом», однак, зазначає Лукіан, «Через свою неміч створити щось

корисне, а, можливо, через нерозуміння про що потрібно говорити, ці історики вдаються до [розлогих] описів місцевостей і печер. А коли й заходить у них мова про справді величні діяння, вони стають схожими до слуги-скоробогатка, який, отримавши спадок від свого пана, не вміє одягнутися і не знає, як годиться їсти».

Так само, як Аристотель, який у «Поетиці» вбачав відмінність між істориком і поетом у тому, що «один говорить про події, які справді відбулися, а другий — про те, що могло б статися», Лукіан у своєму дидактичному трактаті, присвяченому ремеслу історика, відрізняє історію від поезії, виходячи з факту вимислу як властивого поезії і неприпустимого для науки. «В поезії, — вказує Лукіан, — свої особливості і свої закони, а в історії вони інші. Там необмежена свобода і один закон — уява поета.» Про історію ж Лукіан сказав: «Історія ж, якщо вона вдається до таких лестоців, на що інше перетвориться, як не на якусь поезію в прозі? ... Це насправді великий, краще сказати гіпервеликий недолік, якщо хтось не вміє відрізнити історії від поезії і вносить в історію прикраси притаманні поезії — йдеться про похвальне слово, вимисел і характерні для них гіперболи».

Виходячи з власного бачення історії як науки, Лукіан створює образ ідеального історика: «Нехай буде мій історик такий: безстрашний, непідкупний, незалежний, друг свободи слова та істини, який називає, як каже комічний поет, фігу фігою, а ночви — ночвами, не керується ні дружбою, ні ненавистю, не знає милосердя чи страху, не визнає авторитетів, справедливий суддя, доброзичливий до всіх настільки, щоб нікому не дати більше, ніж той заслужив, у своїх працях чужоземець і людина, яка не має батьківщини, не визнає правил, окрім закону власної совісті, не зобов'язаний нікому у служінні, байдужий до чужих оцінок, адже він говорить про події, які справді відбулися». Історичний інтелект у всі часи вбачав своє завдання в тому, щоб розповісти про те, що було насправді. Лукіан був першим, хто гранично чітко і однозначно закликав до фактографічної «справжності» історії. Так ще в епоху пізньої античності Лукіан впритул наблизився до проблем викладу історії та історичної істини, які залишаються актуальними і в новітній історіографії.

Отченашенко Д.А.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Сергієнко С.Ю.*

ЧОРНОБИЛЬСЬКА АВАРІЯ У СПОГАДАХ ОЧЕВИДЦІВ

26 квітня 1986 року сталася найбільша техногенна катастрофа в історії людства – вибух на Чорнобильській атомній електростанції. Ця подія змінила життя цілого покоління, зробила місто Прип'ять і 30 км поліських лісів навколо радіоактивними на багато років та пришвидшила розпад Радянського Союзу.

Мета моєї доповіді: на основі спогадів очевидців відтворити масштаби трагедії, що сталася на Чорнобильській АЕС і показати її жахливі наслідки.

Коли знайомишся з розповідями свідків, учасників ліквідації вибуху, лікарів, в очах яких здіймався жах від побаченого, відчуваються різні емоції: від глибокого жалю та страху до усвідомлення того, що сталося тоді – 26 квітня 1986 року. Ця дата перетворилася на жахливу комбінацію цифр, від яких тремтіння пробирає по всьому тілу.

Начальник зміни Чорнобильської АЕС 26 квітня 1986 року Юрій Андреев пригадує: «У день аварії я працював одним із операторів другого блочного щита та відключав його через 12 годин після вибуху четвертого реактора. Цей блок теж був некерований, тому що водою з четвертого блоку були затоплені кабельні галереї, а система резервного живлення була також знеструмлена. Це означало, що зупинити реактор після відключення генератора від мережі просто нема чим, і інструкція це забороняла, але й тримати його включеним теж було неможливо, тому що він міг сам відключитися найневдалішим чином... Коли ми їхали повз зруйнований реактор, його вигляд був просто жахливим. Я вперше відчув повний жах, коли, фактично, побачив реактор у розрізі, всі конструкції, які зазвичай можна бачити лише під час будівництва. Було зрозуміло, що реактор дихає в атмосфері, викидаючи величезну масу активності» [1].

Інший очевидець аварії – старший інженер управління на четвертому енергоблоці ЧАЕС Олексій Бреус.

26 квітня 1986 року він приїхав на ЧАЕС як на звичайну зміну і весь день працював у зруйнованому блоці над ліквідацією наслідків аварії. Він

зробив останню спробу запустити з пульту останній вцілілий насос для вже неіснуючого реактора. «У той день я бачив Акімова і Топтунова. Вони були у, м'яко кажучи, не найкращому стані. Було видно, що їм дуже зле, вони були дуже бліді – Топтунов був, буквально, білий. А потім у лікарні, як розповідали, його шкіра почорніла. Бачив інших колег, що працювали вночі, – вони були дуже червоні», – пригадував Олексій Бреус [2].

За свідченнями Ігоря Казачкова, начальника зміни блоку №4, стало відомо, що експеримент, який за офіційною версією і спричинив вибух, мав відбутися зовсім в інший час: «Ми мали бути повністю готові до проведення експерименту о 14.15–14.20. Саме тоді, як я тепер розумію, могла статися аварія. Але... доля розпорядилася інакше... Подзвонив диспетчер і експеримент відклали ... Ну от коли подзвонили і сказали, що експерименту не буде, я навіть розчарування зазнав... О 16-й годині я здав зміну Юрі Трегубу і пішов додому. У Прип'ять» [3].

Юрій Трегуб згадує про події тієї ночі: «З'явилася вібрація будівлі. Так, я подумав, що це недобре. Але що це – напевно, ситуація вибігу. Потім пролунав удар. Я відскочив, і в цей час був другий удар. Це був дуже сильний удар. Посипалася штукатурка, вся будівля заходила... світло погасло, потім відновилося аварійне живлення. Я відскочив з місця, де стояв, бо нічого там не бачив. Бачив лише, що відкрито головні запобіжні клапани. Усі були в шоці. Усі з витягнутими обличчями стояли. Я був дуже наляканий. Повний шок. Такий удар – це землетрус найнатуральніший. У цих дірах небо та зірки, бачу, що під ногами шматки даху та чорний бітум, такий... пиловий. Думаю – нічого собі... звідки ця чорнота? Така думка. Це що – на сонці так висох бітум, покриття? Чи ізоляція так висохла, що на пил перетворилася?

Потім я зрозумів. Це був графіт. Я підійшов до Дятлова і ще раз на цей момент йому вказав. Він каже: «Пішли».

І ми пішли коридором далі. Вийшли надвір і пішли повз четвертий блок... визначити. Під ногами – чорна якась кіптява, слизька. Хтось ще був із нами. Попереду Дятлов, я за ним, а третій ув'язався за нами – по-моєму, хтось із випробувачів, із сторонніх людей, цікавих. Пройшли біля завалу... я показав на це сяйво... показав під ноги. Сказав Дятлову: «Це Хіросіма». Він довго мовчав... йшли ми далі... Потім він сказав: «Таке мені навіть у страшному сні не снилося» [3].

Перших постраждалих від радіації після вибуху на Чорнобильській АЕС доправили до Московської клінічної лікарні №6. Розповідає лікар-

гематолог, провідний науковий співробітник центру Михайло Кончаловський, який брав участь у лікуванні чорнобильців: «Постраждалі почали надходити до шостої клінічної лікарні в перші два дні після аварії. У той момент лікарня, природно, була заповнена іншими пацієнтами. Спочатку залишили онкохворих, але і їх потім, на жаль, довелося виписати, тому що для лікування чорнобильців були потрібні спеціальні стерильні палати. Від абсолютної більшості пацієнтів, які лежали у палатах, радіоактивне випромінювання не виходило. Виняток склали два вкрай тяжких хворих, у яких велика кількість радіонуклідів потрапила всередину організму. Більш ніж 10 пацієнтам зробили пересадку кісткового мозку. Але, на жаль, ця операція не стала панацеєю, як розраховували... Працюючи з опроміненими пацієнтами, деякому ризику забруднення піддавали себе і лікарі. Коли постраждалі надходили до приймального відділення, то апаратура фіксувала у них наявність ізотопів на шкірі, але перш ніж розмістити палати, їх відмивали. Ті, хто брали участь у цих процедурах, бруднилися, зокрема й я. Але це було поверхнєве забруднення: шкіри, одягу. З деякими речами доводилося розлучатися. Мені, наприклад, довелося викинути улюблені літні черевики – вони були безнадійні» [4].

Трагедія постукала у двері не лише до працівників станції, ліквідаторів, лікарів, а й до звичайних родин. Вони теж відчували смак смерті – залізний присмак радіації. Цінні матеріали містить документальний твір відомої білоруської письменниці Світлани Алексієвич «Чорнобильська молитва. Хроніка майбутнього». Він побудований у жанрі історії емоцій на усних свідченнях простих людей. У цьому творі Алексієвич наводить спогади Людмили Ігнатенко, дружини ліквідатора аварії пожежника Василя Ігнатенка, який загинув у лікарні після великої дози опромінення. Далі процитую уривок зі спогадів:

«... О сьомій мені передали, що він у лікарні. Я побігла, але навколо лікарні вже стояла кільцем міліція, нікого не пускали. Одні машини швидкої допомоги заїжджали. Міліціонери кричали: до машин не наближайтесь, лічильники зашкалюють. Не одна я, всі дружини прибігли, усі, у кого чоловіки цієї ночі опинилися на станції. Я кинулася шукати свою знайому, вона працювала лікарем у цій лікарні. Схопила її за халат, коли вона виходила з машини:

– Пропусти мене!

– Не можу! З ним погано. З ними з усіма погано.

Тримаю її:

– Тільки подивитись.

– Гаразд, – каже, – тоді біжимо. На п'ятнадцять-двадцять хвилин.

Я побачила його... Набряклий весь, опухлий... Ока майже немає...

– Треба молока. Багато молока! – сказала мені знайома. – Щоб вони випили бодай по три літри.

– Але ж він не п'є молоко.

– Зараз питиме.

Багато лікарів, медсестер, особливо санітарки цієї лікарні через якийсь час захворіють. Помруть. Але ніхто тоді цього не знав.

О десятій ранку помер оператор Шишенок... Він помер першим... Першого дня... Ми дізналися, що під руїнами залишився другий – Валера Ходемчук. Так його й не дістали. Забетонували. Але ми ще не знали, що вони всі перші...» [5].

Отже, спогади учасників подій допомагають нам глибше зрозуміти і усвідомити жахливі наслідки катастрофи, що сталася 35 років тому на Чорнобильській атомній електростанції. Людство повинно винести уроки з цієї трагедії і робити все можливе, щоб подібне ніколи не повторилося знову.

Література та джерела

1. Ликвидатор: «Авария в Чернобыле не была случайной» URL: https://www.bbc.com/russian/science/2012/04/120413_andreyev_chernobyl_mistakes (дата звернення 20.11.2021).
2. Що сталося на ЧАЕС 26 квітня 1986 року: ретроспектива аварії URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52416231> (дата звернення 12.11.2021).
3. Свидетельства очевидцев и показания свидетелей URL: <http://accident.ru/evid02.htm> (дата звернення 12.11.2021).
4. «Радиация имеет вкус»: чернобыльская катастрофа глазами очевидцев. URL: <https://iz.ru/1156061/svetlana-kazantceva/radiatciia-imeet-vkus-chernobylskaia-katastrofa-glazami-ochevidtcev> (дата звернення 14.11.2021).
5. Светлана Алексиевич. Чернобыльская молитва (хроника будущего) URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=8572> (дата звернення 15.11.2021).

Павлюченко Т.І.
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А. В.

АРХІМЕД. БЕЗГЛУЗДО ВОЮВАТИ З ГЕОМЕТРІЄЮ

Метою повідомлення є створити уявлення та розповісти про дуже талановиту людину, яка жила у давнину і залишила після себе дуже велику спадщину в галузі геометрії, якою ми користуємося до сьогоднішнього дня. На мою думку, ця тема може бути актуальною, бо по-перше вона дуже цікава, а по-друге я розповім про історичну постать, яку знає весь світ, а кожен математик, так тим паче.

Архімед – давньогрецький математик, фізик, та інженер, найзнаменитіший з усіх учених давнини, який заклав основи механіки, гідростатики та математичного аналізу. Він народився 287 р. до н.е. на острові Сицилія в грецькому місті Сиракузи, де і прожив все своє життя. По-перше, згадаємо що таке геометрія. Геометрія – це розділ математики, що вивчає закономірності ліній, обчислення площ та обсягів різних фігур, просторові структури та відносини, а також їх узагальнення. У той час її вивчення було дуже важливим для всіх людей, бо геометричні закони використовувалися скрізь [1].

Прочитавши твори Евкліда(батька геометрії) Архімед довів багато нових теорем. На той час невирішеною задачею залишалася знаходження площі кола. Виміряти лінійкою її не могли, тому геніальний Архімед, шляхом вписування багатокутника в окружність, а окружність в багатокутник, віднайшов число π (пі) – Архімедове число. Потім помноживши його на радіус відстані від центру кола до границі кола, він знайшов площу кола. Це відкриття стало одним з найбільших відкриттів Архімеда.

Другим великим відкриттям став закон про співвідношення об'єму кола і циліндра однакових розмірів, тобто кулі, яка вміщується в циліндр. Вчений довів, що обсяги такої кулі і циліндра відносяться один до одного як два до трьох. Він так пишався цим законом, що просив, щоб після смерті на його могилі встановили пам'ятник з кресленням кулі вписаної в циліндр.

Взагалі Сиракузами керували царі, але народ скинув царську владу і містом став керувати обраний громадянами збір. Громадяни, що входили до цього збору, пересварилися між собою і почалися внутрішні війни. Переможці стратили переможених, а переможені в свою чергу піднімали повстання. Одним з нащадків загиблих царів був Гієрон, він служив простим солдатом, військо обирало його вождем у війні проти нападників на Сиракузи – сусідів. Він перемиг цю війну, а також зумів утихомирить ворогуючих між собою співгромадян, та навіть у місті порядок. Він не тільки не страчував, але й навіть не ображав жодного громадянина. Народ був задоволений його діяльністю та обрав Гієрона царем [2].

Після розпаду держави Олександра Македонського самими сильними країнами стародавнього світу стали два міста-держави розташовані в Італії, Римі і Карфагені африканського узбережжя Середземного моря. Римляни і карфагеняни хотіли захопити Сицилію з її родючими землями та багатими містами, що призвело до початку війни між ними. Карфаген у цій війні підтримував Нейрон. Дана війна закінчилася перемогою Риму, тоді Нейрон зрозумів, що Сиракузам не під силу боротися з римлянами, тоді Нейрон сплатив Риму викуп і уклав з ним мир.

При Гієроні було побудовано безліч нових храмів та чудових будівель. Сиракузи стали одним з найгарніших міст того часу. Архімед же припадав Гієрону далеким родичем, тому йому часто доводилося бувати у царському палаці. Цар дуже любляв розмовляти з філософом і не раз звертався до нього за корисною порадою. Одного разу цар замовив одному майстру ювелірну корону із чистого золота. Він хотів помістити її в храмі та присвятити богам. Згодом царю донесли, що його майстер вкрав частину золота, а корону відлив із сплаву золота і срібла. Цар не міг зрозуміти, що було в середині корони, бо важила вона стільки, скільки і той кусок золота, що був виданий на виробництво цієї корони. За вирішення цієї проблеми взявся Архімед, він довго гуляв по городу, шукаючи відповідь на своє запитання. Відповідь знайшлася. Одного разу Архімед зайшов у лазню, щоб прийняти ванну. Не помітивши, що ванна була повною він заліз у неї, та вода полилася через край. У цей момент учений підскочив з криком «Еврика!», що означає «Я знайшов!» та побіг до себе додому. Щоб застосувати знайдену теорію на практиці, Архімед попросив Гієрона занурити в наповнену до країв чашу кусок золота, який за вагою дорівнював тому, який давали ювеліру для роботи. Воду, яка вилася з чаші Архімед злив в інший посуд, потім чашу знов наповнили

та опустили в неї вироблену ювеліром корону. Виявилось, що корона витіснила більше води, ніж золото, а це могло статися тільки якщо замінити частину золота в короні сріблом, бо срібло легше, ніж золото, а тому, щоб досягнути рівноваги, срібла потрібно було взяти трохи більше і тоді вага даного куска золота буде дорівнювати вазі корони. Так люди змогли вирішити складне питання, а фраза «Еврика!» стала означати знайдене рішення на важке питання[2].

Після цього випадку Архімед зміг відповісти ще на одне питання: чому деякі тіла тонуть, а деякі спливають. Він встановив, що на кожне занурене у воду тіло діє виштовхувальна сила. Величина цієї сили дорівнює вазі витісненої води. Якщо ,наприклад, тіло важить більше, ніж витіснена їм вода, то тіло тоне. А якщо тіло важить менше, ніж витіснена їм вода, то тіло плаває. Це можна представити на прикладі монети та човна. Вага води, яку витісняє монета є більш легкою за вагу монети, тому монета тоне. А ось човен витісняє воду, яка за вагою є більшою за нього, тому діє виштовхувальна сила і човен не тоне, а тримається на воді. Ось таким є ще один закон давньогрецького вченого.

Ще одним законом Архімеда став закон важеля. Він звучить так: «зусилля, помножене на плече докладання сили, дорівнює навантаженню, помноженому на плече докладання навантаження». В його основі лежать такі постулати:

1. Рівні тяжкості на рівних довжинах врівноважуються, на нерівних довжинах не врівноважуються, але переважають тяжкості на більшій довжині;

2. Якщо при рівновазі тяжкості на якихось довжинах до однієї з тяжкостей буде щось додано, то вони не будуть врівноважуватися, але переважить той тягар, до якого було додано;

3. Так само якщо від однієї з тяжкостей буде відібрано що-небудь, то вони не будуть врівноважуватися, але переважить той тягар, від якого не було відібрано [3].

З науковими роботами Архімеда з оптики пов'язана легенда про підпал римського флоту під час облоги Сиракуз. Відбулося це після смерті Гієрона, а до того він ще встиг попросити Архімеда допомогти йому в облозі проти римлян на чолі з Марцеллом і побудувати захисні машини. Коли армія Марцелла висадилася на Сицилії, він наказав побудувати пліт, поставити на нього облогову вежу і підпливти впритул до стін міста. 75-річний Архімед привів у дію свої металеві машини, а саме парові

гармати, та надзвичайно великим камінням розбив облогу. Кораблі, що супроводжували флот, Архімед захоплював кліщами, схожими на колодязь-журавель та розбивав об прибережні скелі. А на суші на військо Марцелла обрушився град стріл, що поражали на відстані, яка втричі більша від звичайного польоту стріли. Облога зірвалася. Тоді Марцелл відправив на напад кораблі, розраховуючи на те, що Архімед не впорається з ними. Але Марцелл не врахував талановитість вченого. Архімед побудував 6 величезних дзеркал, які у той час з'явилися на вежі. Цю систему можна побачити на фресці Л. Париджі в галереї Уффіци, у Флоренції, називається фреска «Тепловий промінь» Архімеда (1600 р.). Кожне дзеркало складалося з безлічі маленьких дзеркал, які могли як і дзеркало обертатися в різні сторони, кожне було розміром з долоню. Тоді усі сонячні зайчики вони зібрали в один промінь і направили на найближчий корабель. Той загорівся. Згодом від римського флоту не залишилося жодного корабля. Саме після цієї події Марцелл відмовився від думки завоювати Сиракузи облогою. «Безглуздо воювати з геометрією» – сказав він. В багатих Сиракузах було ще багато ідей та запасів, тому римське військо стояло під стінами міста майже два роки! В цей час жителі мали потребу у воді.

Архімед вигадав механізм, який зараз ми називаємо Архімедів гвинт. Цей пристрій являв собою гвинт, що обертається в середині циліндра з косим напрямком витків різьби. Будова Архімедова гвинта дійшла до нас із праць римського архітектора і механіка I століття до н.е. Ветрувія. Також цей механізм використовували, якщо потрібно було викачати воду з величезного за античними мірками корабля «Сиракузи», проектування якого Гієрон доручив саме Архімедові. Судно припускали використовувати під час розважальних подорожей, а також для перевезення вантажів та солдатів. Його довжина складала 110 метрів, вантажопідйомність 1600-1800 тон, 1942 пасажири і 200 солдат. Здійснив тільки одне плавання – із Сиракуз в Александрію. Був призначений у подарунок від Гієрона царю Єгипта – Птолемею третьому. Корабель був дуже розкішний та оброблений дорогоцінним камінням та слоновою кісткою. Згідно з Афінеєм на кораблі були сад, гімнасій і навіть присвячений Афродіті храм [3].

Одного разу, коли всі святкували день богині Діани, римляни сходами залізли на стіни увірвалися в місто і троцили все поспіль. Марцеллу було навіть шкода місто, його воїнів було не зупинити. Він тільки просив не

чіпати Архімеда, бо хотів дізнатися в нього таємницю його машин. Коли один з римських воїнів увірвався у дворик, де був вчений, який вирішував дуже складну геометричну задачу, накресливши щось на піску, не пізнав його та вбив вченого. Це сталося у 212 році до н.е. Останньою роботою вченого був сконструйований ним глобус, який він присвятив своєму батькові, який був астрономом. Марцелл вивіз глобус в Рим та встановив його на даху свого будинку.

Через 200 років управителем острова Сицилія став Цицерон, прогулюючись по стежці він побачив надгробок із зображенням кулі, вписаної в циліндр. Це була гробниця Архімеда. Виходить, що його співгромадяни поховали його так, як він хотів і заповідав. Зараз гробницю Архімеда можна побачити у скельному Некрополі Гроттичеллі археологічного парку «Неаполіз» у Сиракузах.

Я можу зробити висновок, що Архімед був дуже і дуже талановитим вченим, неординарною людиною з великим розумом. Він вивів закони, якими ми користуємося до сьогодні, та вони дуже облягшують нам життя. На даний момент існують Архімедові граф, число, копула, аксіома, спіраль, тіло, закон та багато чого ще.

Література та джерела

1. Архімед. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%B4> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Архімед: безглуздо воювати з геометрією. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=OPIS3LYcUoM&t=18s> (дата звернення: 15.11.2021).
3. Портрет Архімеда Електронний ресурс. Режим доступу: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/Fmvop0-V11WS4G75oPCqsQdkDALWF9f5Zv_Ze0oT3aTO764vaJ3eeRutxZYwBtIW5Ct28cBysZG775tgualzstTZZWAPdx3c-iyKVAAM8h-cTyMlb3ne2YGNhIpX9DH8NHLMqQ-vX9vricgtF1ukCV1P1KW860FjWQ (дата звернення: 15.11.2021).

Пастушенко Д.Д.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. Михайлюк В.П.*

АНТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Від часів античності розпочалася тривала дискусія, яка продовжується донині: що є історія? У різні епохи мислителі відповідали на поставлене питання по-іншому. Однак їх відповіді зводилися переважно до двох, як видавалося протилежних, положень — історія є засобом пізнання і розуміння реального світу, що існує у часі й просторі, або вона є результатом творчого натхнення свідомості, яка створює неповторний світ духовних образів, що є складовою частиною відповідної культурної системи. Іншими словами, дискусії й суперечки назагал торкалися приналежності історії чи то до грона форм наукового осмислення дійсності, тобто до наук, чи то до сфери образного, емоційно-духовного опанування світу, тобто до літератури і мистецтва [1].

Історія це – свідок часів, світло істини, життя пам'яті, наставниця життя, вісниця старовини. Антична історіографія складається з давньогрецької історіографії та давньоримської (латинської) історіографії, що визначаються, головним чином, з мов історичних пам'яток. Хронологічно цей період може бути позначений 1 000 р. до н.е. - 500 р. н.е.

На початку свого розвитку, історія була передусім жанром художньої прози. Місце її народження – малоазійська Іонія, і зокрема Мілет, видатний центр грецької культури архаїчної епохи. У VI ст. до н. е. піддалися перегляду багато властиві епосу уявлення про космос, богів, про відомих грекам землях і народах, і з'явилися прозові описи – твори нового типу, що протистоять традиційній поезії та міфології [2]. Основою для реконструкції минулого служили міфи і епос, при цьому прозаїчний запис традиційних переказів був не тільки їх переказом, але і критикою – відбором і переосмисленням. Так створювалися перші хроніки, етнографічні описи місцевостей і міст.

Міфологія панувала у духовному житті людей тривалий час. Вона пояснювала світ, зв'язуючи його елементи у єдине ціле. У цьому цілісному світі діяли могутніші від людей сили — природні стихії, небезпечні або корисні тварини, рослини, ворожі чи дружні сусідні спільноти тощо.

Традиційно початком історії розвитку історичної науки вважається антична історіографія – сукупність історичних творів грецькою і латинською мовами, що виникли в епоху античності. Риси історичних знань притаманні грецьким письменникам-прозаїкам Гекатею з Мілета (540-478 до н.е.) і Гелланику з Мітілени (480 - початок IV ст. до н. е.), чії праці збереглися тільки в уривках. При цьому автори не використали слово «історія» ні в назвах своїх робіт, ні в тексті. В аттичній Греції їх називали просто «логографами» (прозаїками). Вони писали в формі хронік і генеалогій (родоводів міфічних героїв) [3].

«Батьком історії» Цицерон назве Геродота (484-425 до н.е.): з його праць починається грецька історіографія, як поезія – з Гомера. Геродот запозичив багато знань і прийоми викладу у свого попередника – Гекатея Мілетського (раціоналістичну аргументацію, універсальну карту світу, етнографічні екскурси), але в центр своїх досліджень він помістив людину, і в цьому його головна заслуга. Геродот був першим універсальним істориком, що не обмежив себе рамками якоїсь однієї держави або народу. Саме він затвердив зв'язок понять «історія», «дослідження», «впізнавання» з метою складання оповідання про перебіг справ людських. У своїх працях Геродот відводив велику роль року, вважаючи його основним законом історії. Він говорив про переваги і недоліки правителів, про вплив їх на події історії. Головна праця Геродота – «Історія».

Історичний жанр досягає найвищого розвитку до кінця V ст. до н. е. у Фукідіда (460-396 до н.е.). Як джерела Фукідід використовує розповіді очевидців, особисті спостереження, документи, розповіді оракулів. Він ще більше критикує міфи і вважається основоположником прагматичної історіографії: описуючи події, намагається встановити причини, що викликали їх, для чого звертається до спонукань людей, їх пристрастям, до властивостей людської природи. Римська історична проза складається в II-I ст. до н. е., але отримує найбільше втілення в період Ранньої імперії в рамках так званої риторичної історії, близької до художньої літератури.

До історичної прози пред'являлися високі вимоги. Матеріал розчленовувався ефективними в художньому відношенні методами, вироблялася традиційна техніка викладу, яка включала оформлення введення за встановленими способам, розчленовування оповідання різними географічними та філософськими екскурсами, вставку вигаданих промов і листів, пряму характеристику головних персонажів, звичай посилатися на працю попередника і продовжувати його [4].

Надзвичайно яскраво «філологічний» підхід до історії виражений у Діонісія Галикарнаського, який проводить чудовий літературознавчий аналіз текстів Геродота, Фукідіда і ін. Йому належать перші розробки проблем історичної повісті. Першим великим римським істориком, який спробував створити повну історію Риму, був Тит Лівій (59 до н. е.– 17 н. е.) – відомий письменник епохи Августа. Його відома праця «Історія Риму від заснування міста» (142 книги; збереглося лише 35) оповідає про історію Риму від Ромула до Цезаря. Більшу частину тексту склали вилучення з книг попередників, різноманітних записів, переказів і легенд про ранньої римської історії.

Таким чином, антична історіографія демонструє нові тенденції в розвитку історії-знання: античні автори ставлять проблему співвідношення тексту і реальності, намагаються знайти відмінність між реальністю та вигадкою, але процес подальшого розвитку буде перерваний в середні століття.

Література та джерела

1. Лосев А.Ф. Античная философия истории. – М., 1977. – С. 24.
2. Боннар А. Греческая цивилизация. – М., 1992. – С. 48.
3. Древние цивилизации. – М., 1989. – С. 125.
4. Культура Древньої Греції та Риму. – К., 1986. – С. 12.

Рябуха М.А.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Фомін А.В.*

ПОЧАТОК ОСВОЄННЯ КОСМОСУ ЛЮДСТВОМ: ВИКЛИКИ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ

Космонавтика – це величезний каталізатор сучасної науки і техніки, який став за небагато короткий термін одним з головних важелів сучасного світового процесу. Вона стимулює розвиток електроніки, машинобудування, матеріалознавства, обчислювальної техніки, енергетики та багатьох інших галузей економіки. У науковому плані людство прагне знайти в космосі відповідь на такі принципові питання, як будова і еволюція Всесвіту, утворення Сонячної системи, походження та шляхи розвитку життя. Від гіпотез про природу планет і будову космосу, люди перейшли до всебічного і безпосереднього вивчення небесних тіл і міжпланетного простору за допомогою ракетно-космічної техніки. В освоєнні космосу людству належить вивчити різні області космічного простору: Місяць, інші планети і міжпланетний простір.

Сучасний рівень космічної техніки і прогноз її розвитку показують, що основною метою наукових досліджень за допомогою космічних засобів, мабуть, в найближчому майбутньому буде наша Сонячна система. Головними при цьому будуть завдання вивчення сонячно-земних зв'язків і простору Земля – Місяць, а так само Меркурія, Венери, Марса, Юпітера, Сатурна і інших планет, астрономічні дослідження, медико-біологічні дослідження з метою оцінки впливу тривалості польотів на організм людини і його працездатність.

В принципі розвиток космічної техніки має випереджати «попит», пов'язаний з вирішенням актуальних економічних, господарських проблем. Головними завданнями тут є створення ракет-носіїв, рухових установок, космічних апаратів, а так само забезпечують засобів (командно-вимірювальних і стартових комплексів, апаратури тощо), забезпечення прогресу в суміжних галузях техніки, прямо або побічно пов'язаних з розвитком космонавтики.

До польотів у світовий простір потрібно було зрозуміти і використовувати на практиці принцип реактивного руху, навчитися робити

ракети, створити теорію міжпланетних повідомлень і т.д. Ракетна техніка – далеко не нове поняття. До створення потужних сучасних ракет-носіїв людина йшла через тисячоліття мрій, фантазій, помилок, пошуків у різних галузях науки і техніки, накопичення досвіду і знань.

Принцип дії ракети полягає в її русі під дією сили віддачі, реакції потоку частинок, відкидаємо від ракети. У ракеті, тобто апараті, забезпеченому ракетним двигуном, закінчуються гази утворюються за рахунок реакції окислювача і пального, що зберігаються в самій ракеті. Ця обставина робить роботу ракетного двигуна незалежною від наявності або відсутності газового середовища. Таким чином, ракета являє собою дивну конструкцію, здатну переміщатися в безповітряному просторі, тобто НЕ опорному, космічному просторі.

Ніхто достовірно не знає, коли у людини з'явилася думка про космос та космічні польоти. Ці ідеї існували в людській свідомості вже за часів міфологічної давнини. Мотиви космічних подорожей містяться зокрема в давньоіндійських епопеях «Рамаєна» та «Махабхарата», у відомому давньогрецькому міфі про Дедала та Ікара.

Та справжнє виникнення космонавтики було пов'язане звичайно не з літературою або міфами, а з розвитком наукових знань. Ще в 1731 р. вийшла з друку книга геніального англійського фізика *Ісаака Ньютона*, в якій він сформулював поняття штучного супутника Землі та прорахував швидкість, потрібну для виходу тіла у космічний простір. Поступове накопичення наукових знань призвело до того, що вже на початку ХХ століття ідея космічного польоту перетворилася на реальне науково-технічне завдання. Перша наукова праця з космонавтики з'явилася в Росії у 1903 р. Саме тоді скромний учитель Калузької гімназії *Костянтин Едуардович Ціолковський* опублікував свою фундаментальну працю «Дослідження світового простору реактивними приладами». Ціолковського вважають засновником теоретичної космонавтики. Ніхто до нього не вивчав з усіх боків проблеми майбутнього космічного польоту – від розвитку принципів реактивного руху до розробки соціальних та філософських питань освоєння космосу.

Згодом поряд із Ціолковським постала ціла плеяда ентузіастів з багатьох країн – тих, кого тепер називають «піонерами» космонавтики. Серед них вирізняється самотутня та загадкова постать ще одного вітчизняного дослідника міжпланетних польотів – *Олександра Гнатовича Шаргея*.

Під час Першої світової війни він служив у царській армії, а потім – в армії генерала Денікіна. Тавро білого офіцера змусило Шаргея після Громадянської війни взяти псевдонім *Юрій Кондратюк*, з яким він і увійшов в історію космонавтики. Практично нічого не знаючи про досягнення інших дослідників у космічній галузі, дослідник у своїх працях уже в 20-ті роки отримав такі ж результати, що й закордонні «піонери» космонавтики у сукупності. Більше того, у 60-ті роки, готуючи політ на Місяць, американські фахівці використовували розрахунки Ю.Кондратюка 50-ти річної давнини. За кордоном відзначився уродженець Румунії, німець за національністю, *Герман Оберт*, який у своїй головній праці, що вийшла у Мюнхені в 1923 році, незалежно від К.Цюлковського, розглянув основні питання освоєння космосу – від конструювання багатоступінчастих ракет до можливих реакцій людського організму на умови космічних польотів. Він єдиний серед засновників теоретичної космонавтики дожив до глибокої старості (помер у 1989 р.) і став свідком перших серйозних перемог людства в освоєнні космосу.

Значна подія в історії космонавтики відбулася 16 березня 1926 р. у США: інженер *Роберт Годдард* здійснив перше вдале випробування ракети з рідинно-реактивним двигуном. У СРСР розробкою ракет ще з 1921 року займалися Газодинамічна лабораторія в Ленінграді та Московська група з вивчення реактивного руху. У 1933 році Московська група, якою керував тоді ще нікому не відомий *Сергій Корольов*, вдало запустила перші радянські ракети з рідинними двигунами.

Найбільших успіхів у розробці ракетної техніки в 30 – 40 роки ХХ ст. досягли німецькі конструктори. Вони першими створили потужні ракетні двигуни, які дозволили розпочати будівництво важких ракет з великою дальністю польоту. Під час Другої світової війни німці обстрілювали Англію першими у світі балістичними ракетами V-2 і навіть намагалися створити ракету, здатну досягти Америки. Після війни більша частина німецьких ракетних розробок разом з їх конструкторами на чолі з *Вернером фон Брауном* опинилася у США.

У подальшому вони зіграли провідну роль у розвитку американської космонавтики, зокрема в реалізації **польоту людини на Місяць**. СРСР також одержав після війни частину новітніх німецьких технологій. Разом із власними розробками вони дозволили Радянському Союзу швидко вирватися вперед у конструюванні ракетної техніки. У створенні та випробуваннях ракет у СРСР усередині ХХ ст. брали участь більш ніж

1000 заводів, конструкторських бюро та інших організацій. Їхні дії узгоджувала утворена ще в 1947 р. Рада Головних конструкторів на чолі з С.П.Корольовим. Під його керівництвом до початку 50-х років було створено кілька вдалих ракет мирного та військового призначення.

Накопичений досвід дав можливість радянським інженерам побудувати до 1957 р. першу в світі міжконтинентальну ракету Р-7. Саме ця бойова ракета стала головним засобом мирного освоєння космосу в СРСР. Перший вдалий старт цієї ракети було здійснено в серпні 1957 р., а вже 4 жовтня з космодрому Байконур (Казахстан) Радянський Союз запустив перший у світі штучний супутник Землі, який ознаменував вступ людства до історії його космічної ери.

Шлях першого супутника Землі до космосу був доволі драматичним. Спочатку радянські фахівці розробили важкий апарат, вагою понад 1300 кг. Однак його виготовлення затягувалося, а тим часом з Америки постійно надходили звістки про підготовку до запуску американського супутника. За таких обставин С.П.Корольов наказав швидко виготовити інший, зовсім простий і легкий супутник. Саме ця блискуча металева кулька з чотирма антенами діаметром 60 см, що проіснувала на земній орбіті 92 доби, стала переломною віхою в історії космонавтики. З того моменту космонавтика почала перетворюватися на реальний дієвий фактор людського буття і розвитку нашої цивілізації.

Доки світ обговорював сенсаційну появу на земній орбіті першого штучного супутника, радянські вчені на чолі з С.П.Корольовим у листопаді 1957 р. запустили у космос другий штучний супутник Землі. Він важив більше 500 кг, до того ж це був перший в історії космічний апарат з живою істотою на борту – дворнягою Лайкою.

1 лютого 1958 р. американці нарешті запустили свій перший супутник – «Експлорер», вагою лише 5 кг. Тим часом у Радянському Союзі підготували до запуску третій радянський супутник – Д-1. Це була перша в світі орбітальна наукова автоматична станція вагою 1327 кг, яка стартувала 15 травня 1958 р.

Дослідження за допомогою штучних супутників Землі суттєво збагатили людське уявлення про верхні шари атмосфери, дані зі супутників дали можливість підвищити точність та надійність метеорологічних прогнозів. Завдяки супутникам постало питання про економічну ефективність космонавтики. За експертними оцінками, одне тільки повноцінне використання космічної інформації у сільському

господарстві в масштабі всієї Землі дало б можливість окупити всі сучасні витрати на космонавтику. Створення супутникових навігаційних систем для авіації, морського та сухопутного транспорту (американської GPS та подібних) дозволяє економити величезні кошти та рятувати чимало людських життів.

Зрештою поява супутникового радіо та телевізійного зв'язку, супутникової телефонії обумовлює виникнення світового інформаційного простору. Завдяки супутникам бурхливо розвивається світова інформаційна мережа Інтернет, яка надає людству нові можливості в усіх галузях суспільного життя.

Однак уже на «світанку» сучасної космонавтики фахівцям було зрозуміло: можливості автоматичних супутникових систем є досить обмеженими. Справжнє освоєння космосу виявлялося неможливим без виходу до космічного простору самого суб'єкту, що діє та пізнає, тобто людини. Саме тому день **12 квітня 1961 року** та ім'я першого космонавта Землі **Юрія Олексійовича Гагаріна** і назва космічного корабля «Восток» назавжди увійшли в історію людства. Потім протягом лише півтора року відбулися добовий політ другого космонавта Землі **Германа Титова**, груповий політ космічних кораблів **Андріяна Ніколаєва** та **Павла Поповича** і політ першої жінки-космонавта **Валентини Терешкової**.

18 березня 1965 року радянський космонавт **Олексій Леонов** вперше в історії вийшов із космічного корабля «Восход-2» у відкритий космос.

Незабаром почалися польоти на космічних кораблях «Союз», які в модифікованому вигляді і досі використовуються у світовій космонавтиці.

Тим часом 20 лютого 1962 р. відбувся політ першого американського космонавта **Джона Гленна** на космічному кораблі «Меркурій». Потім американські космонавти неодноразово літали в космос на кораблях другого покоління «Джеміні». Великим досягненням пілотованої космонавтики стало створення в 70-ті роки в Америці космічних кораблів багаторазового використання за програмою «Спейс Шаттл» («Космічний човник»). Ці своєрідні космічні літаки з великим корисним навантаженням стартують у космос за допомогою потужної ракети, а після здійснення орбітального польоту повертаються на Землю і сідають, як звичайні літаки.

Однією з грандіозних подій в історії людства стала висадка людини на Місяць, яка відбулася 20 липня 1969 р. Вислів: «Це маленький крок для людини і величезний стрибок для людства», що належить американському астронавту Нілу Армстронгу, повною мірою відображає значення події.

Екіпаж Аполона-11 у складі Ніла Армстронга, пілота командного модуля Майкла Коллінза та пілота місячного модуля Едвіна Олдріна здійснив те, що і зараз здається неймовірним.

Експерименти, проведені космонавтами на Місяці, були суттєво доповнені радянськими автоматичними станціями «Місяць-16, 20, 24» та тривалою роботою на Місяці дистанційно керованих апаратів – знаменитих радянських «Місяцеходів».

Наступними після Місяця об'єктами вивчення для вчених засобами ракетно-космічної техніки стали найближчі до Землі планети – Венера та Марс. У дослідженнях Венери зіграли велику роль, насамперед, радянські автоматичні станції серії «Венера 1-16». Кульмінаційним моментом цієї програми був політ станцій «Венера 9 та 10». Вони вперше стали штучними супутниками цієї планети та вивчали Венеру за допомогою спускових апаратів. Марс став об'єктом пильної уваги вчених з початку 70-х років. Його ретельні дослідження проводилися американським апаратом «Марінер-9», який став першим супутником Марса, а також радянськими марсіанськими супутниками «Марс-2, 3, 5, 6». Ще більш детальне вивчення Червоної планети здійснюється в останні роки у рамках американських проектів «Марс-пассфайндер», «Марс-орбитер», «Марс-спирит». Нещодавно вперше поверхнею Марсу пересувалися дистанційно керовані з Землі марсоходи.

Космічні дослідження Місяця, Венери та Марса поступово сформували передумови для нового якісного ривка в розвитку світової космонавтики – створення постійної бази на Місяці і пілотованого польоту на Марс.

Місячна база, як вважають фахівці, не тільки надасть вченим нові можливості для вивчення Місяця, але й дозволить використовувати його без атмосферні умови для астрономічних спостережень і фізичних досліджень. Здійснення ж польоту людини на Марс стане по-справжньому епохальною подією в розвитку людства, яка за своїм значенням буде дорівнювати лише польоту Юрія Гагаріна та першій експедиції на Місяць.

Провідні космічні держави зараз ретельно опрацьовують різні технічні та медико-біологічні аспекти тривалих космічних експедицій до інших планет. Зокрема групи добровольців з різних країн у Центрі підготовки космонавтів проводять по кілька місяців у спеціальних модулях, у яких імітуються умови польоту на Марс. Під час підготовки до цієї непересічної події вчені також продовжують аналіз величезного масиву даних, що були

отримані американськими космічними місіями з вивчення далеких планет Сонячної системи.

У 80-ті роки сприятливе розташування планет дозволило американцям здійснити так званій «гранд-тур» – дослідження з прольотних траєкторій Юпітера, Сатурна, Урана та Нептуна. Космічні станції «Вояджер-1, 2» вперше дослідили далекі планети з близької, в космічному масштабі, дистанції. На яскравих кольорових знімках, що були зроблені космічними апаратами, виявилися по-справжньому захоплюючі подробиці. Наприклад, на супутнику Юпітера вчені побачили гігантські діючі вулкани, що вивергаються на висоту 300 км; знамениті кільця Сатурна, як з'ясувалося, мають надзвичайно складну будову, а на Нептуні була відкрита щільна непроникна блакитна пелена хмар. Пролетівши за 30 років повз всі планети Сонячної системи, «Вояджери» вже у нинішньому столітті попрямували до найближчих сузір'їв нашої Галактики. Цікаво, що апарати несуть на борту металеві пластини з малюнками та компакт-диски з інформацією про Землю. Не виключено, що коли-небудь ці повідомлення побачать мешканці інших світів.

З 1980 р. «Шаттли» 135 разів літали на земну орбіту. Програма «Спейс Шаттл» завершилася 8 липня 2011 р. З боку Радянського Союзу неоціненний внесок у розвиток пілотованої космонавтики був зроблений під час тривалих польотів на орбітальних космічних станціях «Салют» та «Мир». У ході цих експедицій визначився оптимальний термін перебування людини в умовах космічного польоту (приблизно півроку), розроблені методики підтримання у космосі здоров'я та працездатності космонавтів. Радянський досвід тривалих космічних польотів усі космічні держави з успіхом використали в ХХІ ст. під час будівництва та експлуатації орбітальної станції нового покоління – Міжнародної Космічної Станції. На разі у космосі вже побувало більш ніж 400 осіб – представників трьох десятків країн.

15 жовтня 2003 р. повноцінною космічною державою, що здатна самостійно здійснювати польоти людини у космос, став Китай. Успішний політ першого китайського космонавта *Ян Лівей* показав світові, що освоєння космосу поступово стає дійсно справою всього людства, а не лише купки розвинених країн Європи та Америки.

Будь-яка нова велика справа завжди пов'язана із ризиком, невдачами та втратами. Космонавтики це стосується повною мірою, бо під час наземних випробувань комплексно відтворити умови космічного польоту

просто неможливо. Навіть передпольотні тренування можуть бути небезпечними для життя космонавтів. Ще у березні 1961 р., незадовго до польоту Ю.Гагаріна, під час тренування загинув наймолодший учасник першого загону радянських космонавтів – 24-річний харків'янин **Валентин Бондаренко**. У 1967 р. на завершальній фазі першого польоту космічного корабля «Союз» загинув льотчик-космонавт **В.М.Комаров**. Цього ж року під час старту космічного корабля «Аполон» згоріли у пожежі троє американських космонавтів. У 1971 р. через розгерметизацію спускового апарату космос забрав життя космонавтів **Г.Т.Добровольського, В.М.Волкова** та **В.І.Пацаєва**. Загибеллю екіпажів також завершилися в 1986 та в 2003 роках два запуски американських «космічних човників» – кораблів «Челенджер» та «Колумбія».

Ці трагічні випадки однак не тільки не зупиняли розвиток космонавтики, але навпаки змушували шукати нові, більш безпечні технічні рішення, які підвищували надійність пілотованих космічних кораблів, а також вплинули на розвиток співробітництва космічних держав у багатьох напрямках – від суто технологічних до військових і політичних. Ще в 1975 р. відбулися стиківка та спільний політ космічних кораблів «Союз» та «Аполон», що сприяло пом'якшенню напруги в радянсько-американських стосунках. Сьогодні багато країн беруть участь у будівництві та експлуатації Міжнародної Космічної Станції. Космічне ж співробітництво Росії та Америки – лідерів освоєння космосу – досягло такого високого рівня взаємодії, коли потужні російські двигуни виводять на орбіту нове покоління американських космічних ракет. Цілком очевидно, що розвиток космонавтики і зокрема пілотованих польотів буде неможливим без подальшого об'єднання зусиль усього людства.

Серед невеликої кількості країн, які можна назвати космічними державами, не останнє місце ще з радянських часів посідає Україна. Одним з засновників радянської космічної програми став житомирянин **Сергій Павлович Корольов**. Коли у радянських військових виникла потреба у важких ракетах з мінімальним часом передстартової підготовки, в Дніпропетровську для розробки таких ракет на початку 50-х років створили Конструкторське Бюро «Південне». Його очолив видатний конструктор ракетної техніки **Михайло Кузьмич Янгель**, один з головних творців ракетно-ядерного щита СРСР.

Розроблені у Дніпропетровську міжконтинентальні ракети з багатьма ядерними боеголовками. Серед них вирізняється найпотужніша бойова

ракета сучасності РС-20 «Воєвода» (або «Сатана», як її називають на Заході), вона здатна долати будь-яку протиракетну оборону і може доносити до цілі 10 потужних ядерних боєзарядів.

Слід підкреслити, що деякі яскраві сторінки розвитку космічної галузі у СРСР стосувалися нашого міста – Харкова, де у 50-ті роки побудували комплекс підприємств, що виробляли складне електрообладнання для ракет. Харківське виробниче об'єднання «Хартрон», яке створювало системи керування та наведення для ракет, з часом перетворилося на провідне підприємство такого типу в рамках усієї космічної галузі Радянського Союзу.

Окрім харківських заводів, над космічною тематикою плідно працювали дослідники з багатьох провідних вузів нашого міста (ХАІ, ХПІ, Інститутів низьких температур, радіоелектроніки, метеорології, а також інституту монокристалів). Серед безпосередніх підкорювачів космосу – космонавтів – існує єдина в світі космічна династія Волкових. Вихованець Чугуївського авіаційного училища льотчик-космонавт Олександр Волков у 80-90 роки тричі брав участь в експедиціях на орбітальну станцію «Мир». Його син Сергій, який народився в Чугуєві в 1973 р., в 2008 р. очолив чергову експедицію на Міжнародну Космічну Станцію. Будемо сподіватися, що в майбутньому вихідці з Харківщини в цілому займуть більш чільне місце в освоєнні космосу, а наша країна буде здійснювати власні космічні проекти і ефективно сприяти розвитку світової космонавтики.

Наприкінці ХХ ст., коли передові світові держави скорочували свої ядерні арсенали, українські вчені з Конструкторського Бюро «Південне» перетворили цю грізну ракету на мирний ракетоносіє «Дніпро», спроможний виводити у космос супутники вагою до 4 т. Окрім «Дніпра», на Південному машинобудівному заводі в Дніпропетровську виробляють мирні ракети «Циклон» та «Зеніт», які використовують для запусків супутників різних країн. Такі комерційні запуски відбуваються зокрема у рамках унікального російсько-українсько-американського проекту «Морський старт». Як відомо, із екваторіальних районів Землі за рахунок обертання нашої планети на орбіту можливо виводити більш важкі вантажі. Від цього положення і відштовхувалися автори «Морського старту». Спеціально розроблений корабель зі стартовою платформою з 1999 р. регулярно виходить до екваторіальних районів в Атлантиці та Індійському океані, де і відбуваються запуски супутників ракетами

«Зеніт». Усі ці досягнення незалежної України у космічній сфері спираються на багатющій досвід, успадкований від Радянського Союзу. Втім, за оцінками експертів, сьогодні потенціал ракетно-космічної галузі України використовується лише на 15-20%. Нестача фінансів та політичні чинники призвели до того, що в 90-ті роки наша країна звернулася до Америки по допомогу в організації польоту першого українського космонавта доби Незалежності.

Такий символічний політ здійснив 1 серпня 1997 р. військовий льотчик **Леонід Каденюк** у складі екіпажу чергового американського «Шаттла». Слід зазначити, що в попередні десятиліття вихідці з України неодноразово бували у космосі на радянських космічних кораблях. Уперше уродженець України космонавт Павло Попович на кораблі «Восток-4» опинився на Земній орбіті ще у серпні далекого 1962 р. У 1974 р. П.Попович ще раз полетів у космос і 15 діб працював на орбіті в складі екіпажу орбітальної космічної станції «Салют-3». Цікаво, що в березні того ж 1962 року, коли П.Попович здійснив космічний політ, дніпропетровська ракета з серії «Космос» вивела на орбіту геофізичний супутник ДС-2 («Дніпропетровський супутник»), перший супутник, повністю виготовлений в Україні. В 2011 р. Україна для забезпечення трансляцій матчів EURO-2012 також планує запуснути супутник зв'язку «Січ-2», повністю розроблений та виготовлений у нашій країні.

На сучасному етапі вивчення далекого космосу найбільшу увагу вчені приділяють дослідженню комет, астероїдів – малих планет Сонячної системи – та супутників великих планет. Різні країни відправляють до них автоматичні станції, а також вивчають їх за допомогою величезного орбітального телескопа «Хаббл», що належить США. Наразі великі надії людство пов'язує з діяльністю приватних космічних програм, зокрема діяльністю компанії Space Exploration Technologies Corporation (SpaceX) Ілона Маска.

ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ: УРОКИ МИНУЛОГО ХХ ст.

Постановка проблеми. Історія дивиться у майбутнє очами минулого. І саме історія неодноразово наводила приклади, коли культурні і політичні діячі вбачали можливість порятунку свого суспільства від посередності або кризового становища (а посередність є також проявом кризи) через реформи і розвиток освіти. Вища школа, що виконує функції головного постачальника кадрів для суспільного розвитку, його промисловості, сільського господарства, науки, культури, працює на зростання добробуту й духовності народу. Пovoєнний період в історії СРСР ХХ ст. усе ще залишається багато в чому загадковим навіть для істориків. Сталінська тиранія була всеохоплюючою. Вона створювала для тих, хто тоді жив і працював, дуже специфічний і мало схожий на реальність оточуючий світ, який жорстко регламентував усі сторони життя суспільства. Істориками фактично у пострадянський період розпочато реконструкцію й аналіз цього пласту вітчизняного життя. Названа проблема знайшла певне відображення у різного плану публікаціях. Зокрема, стосовно проблем вищої освіти йдеться в дослідженнях «Вища школа УРСР за 50 років (1945–1967)» [1], монографіях В. К. Майбороди «Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985)» [2] та ін. Увагу привертають публікації В. П. Гондюла «Вища школа України на порозі ХХІ ст.» [3] та ін.

Філософам, політологам, історикам відоме ім'я Хосе Ортегі-і-Гассета, іспанського філософа, котрий ще минулого століття у важкі 30-40-і роки громадянської війни і її наслідків в Іспанії звертався до необхідності подолання внутрішнього протистояння в країні та піднесення статусу Іспанії в Європі через освітянські реформи. Його роздуми щодо освіти, що розглядають водночас і місію університету, дозволяють провести певну паралель із сьогоденням нашої молоді держави. Університет як ретранслятор і вихователь культури – саме в цьому іспанський педагог-мислитель вбачав місію вищого навчального закладу. Університет, в

першу чергу, дає вищу освіту, яку має отримати середня людина. Піднявши середню людину на рівень часу, тобто зробивши її людиною культурною, необхідно зробити її добрим професіоналом [4, с. 23]. Отже, вищу школу фактично слід розглядати як засіб здійснення соціальної та культурної реконструкції.

Звертаючись до історичного перебігу розвитку освітянської сфери останні півстоліття, слід пов'язувати його тенденції характером відносин держави з учбовими закладами та установами. Взаємодія держави з вищою школою може визначатися декількома типами зв'язку між ними: жорсткий, послаблений і вільний. Особливості же будь-якого типу зв'язку залежать в першу чергу від типу держави. Тоталітарно-авторитарний тип держави передбачає найвищу залежність освітянських структур, яка виявляється в двох площинах: економічній (матеріально-фінансовій) і духовній (тобто змістовно-ідеологічній). Попередній досвід радянської вищої школи перш за все був зорієнтований на кількісні показники, вирішуючи загальні економічні проблеми СРСР і окремих республік тощо. Але це було обумовлено саме політичними цілями керівництва, ними фактично корелювалася ідеологія і стратегія розвитку освіти.

Будь-яка ідеологія намагається пояснити та аргументувати той соціальний і політичний порядок, який вона намагається захистити засобами апеляції до природних законів. Ідеологія сама стає фактором формування людини, а створені нею міфи, особливо за допомогою системи освіти і засобів масової інформації, будують людину за визначеною формулою. Ніхто не буде заперечувати, що вільний тип відносин держави з освітянськими структурами позначається і на розвитку особистості, і суспільства в цілому. Адже саме такі соціальні стосунки здатні забезпечити необхідні умови для прогресу в сфері освіти. Проте в жодному разі це не означає відсутність підтримки (фінансової, економічної, правової) та контролю з боку держави. Відсутність жорсткої залежності від держави вищої школи фактично виявляється у створенні реальних обставин для більш ефективного розвитку останньої. Доцільно зауважити, що послаблений тип відносин зовсім не характеризується абсолютною самостійністю, а лише передбачає наявність інших залежностей замість традиційних; в першу чергу це може виявлятися в намаганнях режиму зберегти духовний контроль в освітянській сфері при одночасному зменшенні її економічної підтримки. Порівнюючи радянську і сучасну

вищу школу, ми вказуємо на застосування різних типів взаємодії держави з останньою.

Ми звернулися до такого коментарю саме тому, що вважаємо: всебічний аналіз дозволяє розширити традиційне бачення процесів у вищій школі, що повинно позитивно позначитися на її подальшому розвитку.

Висновки. Що формує і спрямовує діяльність молодого людини? Традиції, сучасні цінності, усвідомлення перспективи. Необхідно орієнтуватися на студента, а саме на його здатність вчитися, й на те, що необхідно йому для життя. Лише за цих обставин університети здатні знову, як у кращі свої роки, відігравати провідну роль в європейській історії. З огляду на складні часи перманентної реформи в освіті України ми повинні усвідомити це і внутрішньо координувати наші цілі та форми діяльності.

Нині, коли в Україні готується комплексне реформування освіти, вищої у тому числі, дуже важливо запропонованими новаціями не втратити напрацьовані національні цінності освітянського досвіду, перевіреного життям декількох поколінь співвітчизників.

Література та джерела

1. Вища школа УРСР за 50 років: У 2-х ч. Ч. 2 (1945–1967). – К.: Вид-во КДУ, 1967. – 395 с.
2. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). – К.: Либідь, 1992. – 195 с.
3. Гондюл В. П. Вища школа України на порозі ХХІ ст. // Рід. шк. – 1993. – № 5. – С. 63–67.
4. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета [Текст] / пер. с исп. М.Н.Голубевой, А.М.Корбута; Гос. университет - Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. университета - Высшей школы экономики, 2010. - 144 с.

Старовойтова В.С.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Сергієнко С.Ю.*

РОБОТА Н. ТЕСЛИ НАД БЕЗДРОТОВИМ ЗВ'ЯЗКОМ

Дослідження Ніколи Тесли мали великий резонанс у науці початку ХХ ст. Вони стали досить актуальними у загальному світовому розвитку, оскільки в подальшому слугували поштовхом для розвитку різних галузей науки і техніки [1].

Н. Тесла багато часу приділив проблемі бездротової передачі сигналів. У 1890–1891 роках він створив спеціальний високовольтний високочастотний резонансний трансформатор, котрий зіграв виняткову роль у подальшому розвитку радіотехніки.

У 1896 р. вченому вдалося, як здавалося на той час, неможливе – передати радіосигнал на відстань 48 км. Через три роки він створює у Колорадо-Спрінгс спеціальну лабораторію, де вивчають електричний потенціал Землі [2].

Електромагнітні хвилі Тесла з успіхом застосував не тільки для передачі телеграм, але і для передачі сигналів управління різним механізмам. Радіосигнали з пульта приймалися антеною, а потім передавалися на механізми управління, котрі слухняно виконували всі розпорядження Тесли. Спеціальні пристрої, так звані сервомотори, перетворювали електричні сигнали в механічний рух. З 1900 р. Тесла став працювати над проектом радіокерованого літального апарата, забезпеченого реактивним двигуном. Таким чином, Теслу справедливо можна назвати родоначальником радіотелемеханіки.

Закінчивши читання лекцій в Європі та Америці і повернувшись в свою лабораторію у березні 1893 року, вчений повністю занурився у розробку бездротового зв'язку. Він проводив численні експерименти по вдосконаленню явища резонансу, домагаючись взаємного налаштування контурів, і зробив більше ста котушок, котрі перекривали широкий діапазон характеристик електричного резонансу. Для вироблення високочастотних струмів він створив безліч осциляторів, а також конденсаторів і котушок індуктивності для налаштування передавальних і приймаючих котушок на будь-яку частоту або довжину хвилі.

Тесла виявив, що налаштовані електричні котушки мають до деякої міри ті ж властивості, що і налаштована струна музичного інструменту, котра звучить, резонуючи не тільки на свій основний тон, але і на широкий діапазон більш високих і особливо більш низьких гармонік. Цю властивість можна було використати при розробці передавальних і приймаючих антен, але це ж і погіршувало чітку вибірковість резонансу котушок. На близькій відстані і з потужними струмами, які Тесла використовував у своїй лабораторії, гармоніки були перешкодою, але при збільшенні відстані між передавальною і приймальною котушками вплив гармонік слабшав.

В інтерв'ю відомому журналісту Артуру Брісбену, надрукованому в «Ворлд» за 22 червня 1894 року, Тесла оголосив про впевненість у своїх планах: «Ви можете вважати мене за мрійника, занадто далеко зайшов у своїх фантазіях, якщо я повідаю вам, на що я насправді сподіваюся. Але можу сказати вам, що я з абсолютною впевненістю чекаю того дня, коли почнеться передача повідомлень прямо через землю без усяких дротів...» [3].

Протягом наступної зими він розробив і побудував для цієї мети передавальну і приймальну станції. У невеликому просторі лабораторії і між різними точками в місті все працювало добре.

За допомогою експериментів було перевірено багато різних можливостей, але лише Ніколі Теслі вдалося створити і на практиці довести теорію цілком реального бездротового зв'язку. Справді, за кілька років ретельної і наполегливої роботи Тесла опинився на етапі, звідки вже можна було зазирнути в майбутнє.

Гідна уваги і робота Тесли з високочастотними струмами високих напруг. Ще в 1891 році він передбачив нинішні результати і щодо освітлення за допомогою вакуумної трубки, і щодо зв'язку без дротів. Перше він вже довів до стадії, коли може показувати публіці явища, пов'язані з електростатичними молекулярними силами.

Основні патенти на систему Тесли були отримані 2 вересня 1897 року – рівно через два місяці після його заяви. У цих патентах він описував всі основні особливості радіопередачі і приймальних схем, що застосовуються сьогодні. Закріпивши за собою патентні права, Тесла без зволікання почав розповідати всім про свої відкриття. Його демонстрація перетворилася на видовищну виставу на Медісон-сквер-гарден.

Описуючи свою систему Всесвітнього зв'язку на зборах Національної асоціації електричного освітлення в 1893 році, вчений сказав: «У зв'язку з резонансними ефектами і проблемою передачі енергії по одному дроту, яка вже розглядалася, я хочу сказати кілька слів про те, що постійно займає мої думки і стосується загального блага. Я маю на увазі передачу інформаційних сигналів і навіть, можливо, енергії на будь-які відстані без дротів. Я все більше переконуюся в практичній здійсненності такого задуму. І, хоча я прекрасно знаю, що переважна більшість учених не повірять, що тут можна швидко отримати практичні результати, але думаю, що всі погодяться з тим, що успіхи, досягнуті за останні роки рядом дослідників, дають основу для роздумів та експериментів у цьому напрямку. Переконання моє зміцніло настільки, що я більше не дивлюсь на проект передачі енергії та інформації як на суто теоретичну можливість, а як на серйозне електротехнічне завдання, котре повинно бути коли-небудь виконано» [3].

Таким чином, у своїх роботах Нікола Тесла виклав теорію бездротового зв'язку, котра була підтверджена лабораторними експериментами. Це було видатним досягненням, що суттєво вплинуло на розвиток науки і техніки у майбутньому.

Література та джерела

1. Нікола Тесла «Мої винаходи» URL: <https://jcrocus.com/content/312>
2. Артем Голуб. Нікола Тесла: людина, яка змінила світ. URL: <https://uain.press/blogs/nikola-tesla-lyudyna-yaka-zminyla-svit-222232>
3. С головой в работе над беспроводной связью. URL: <https://teslaelectro.ru/bio/89-s-golovoy-v-robote-nad-besprovodnoy-svyazyu.html>

Теміров В.І.
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – проф. **Бровендер Ю. М.**

**ПЕРШЕ ЗВЕРНЕННЯ (ГРАМОТА)
ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.:
ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ**

Вступ. Численні історичні описи подій Української революції 1917–1921 рр. представлені вітчизняними та зарубіжними істориками дають нам змогу відтворити картину минулої революційної епохи. Окремий її фрагмент, а саме – прихід до влади генерала П. Скоропадського у 1918 р. – автор розглядає з позицій засад і завдань новоутвореної гетьманської України. Визначені вони були у першому зверненні політичного керівництва держави до населення 29 квітня 1918 р. у формі «Грамоти Гетьмана П. Скоропадського до всього Українського народу»[1]. «Грамота» вважається основним програмним документом гетьманської влади з питань державо-політичної, економічної й національної розбудови України [2, с. 99].

Тому метою повідомлення є політико-культурний аналіз звернення гетьмана Павла Скоропадського до народу як програми докорінної перебудови суспільно-політичного життя країни.

Виклад основного матеріалу. Швидко та безболісне переобрання влади в Україні у квітні 1918 р. відбулося не завдяки наявній силі та організаційній згуртованості генерала П. Скоропадського та його однодумців, а внаслідок відвертого політичного банкрутства першого уряду Української Народної Республіки (УНР). Не дивно, що попри всі недоліки підготовки перевороту, будь-яких застережних сумнівів щодо його успіху у Павла Скоропадського, майже, не було. У «Спогадах» гетьмана це відслідковується за наступним повідомленням: «...события так быстро развёртывались. Через несколько дней **власть переходила ко мне, а людей для ведения дела я ещё не нашёл**» та ін. [3, с. 149]. При цьому

важливо розуміти, що причиною подібної упевненості була повна підтримка дій змовників німецьким та австро-угорським командуванням.

Куди більш зважених та рішучих дій від П. Скоропадського потребувала ситуація щодо подальшого утримання та легітимізації своєї влади в Україні. Головний сенс цього завдання полягав у винаході такої форми «золотого перетину» державного устрою, котрий міг самотужки долати руйнівні наслідки Світової війни і Революції. Утопічність подібної справи генерал добре усвідомлював, але все одне занурювався у глиб високої політики. (У «Спогадах» ці міркування описані під виглядом особистих сумнівів совісті: «...Я долго сидел и любовался этим видом, а затем встал и сказал себе: «Будь что будет, но пойду честно. Сумею помочь стране – буду счастлив, не справлюсь – совесть моя чиста: личных целей у меня нет» [3, с. 153]).

Справа в тому, що за сумлінне виконання Україною умов «хлібної» (Брестської) угоди Павло Скоропадський, як очільник держави, в разі колапсу влади міг розраховувати на пакет соціальних гарантій і політичний притулок у країнах Центральної Європи. Отже, на нашу думку, гетьманство для нього було лише одним із прорахованих варіантів особистого порятунку. Адже через усвідомлення величезності масштабу революційної катастрофи, що спіткала колишню імперію, і загрозу винищення «*благогородного сословия*» як помсти за віковичне гноблення трудового люду, він удавався до ризикованої політичної авантюри, яка згодом мала врятувати йому життя.

Кожен свій крок на посаді очільника Української Держави П. Скоропадський вивіряв з особливою ретельністю. Тому «Грамота ко всему Украинскому народу», як основний політичний документ Гетьманату, становить для нас приклад кропіткої вдумливої праці з компромісного узгодження і лакування багатьох антагоністичних протиріч часу. Розглянемо декотрі з них. Почнемо з зовнішніх ознак.

Відомо, що перші примірники «Грамоти» з'явилися на вулицях Києва (на тумбах оголошення) наприкінці 29 квітня 1918 р. ще до остаточного повалення Центральної Ради [4, с. 21]. Друковані вони були російською мовою. Подібна форма урядового звернення, що нагадувала відносно недалеко та спокійні імперські часи, мала збудити в людей довіру до нового керманича країни, котрий обіцяв «твёрдо стоять на стражѣ порядка и законности въ краѣ», не зупиняючись «ни передъ какими самими

крайними мѣрами» [1]. Подальший масовий друк примірників цього документу саме на російській мові переслідував аналогічні цілі.

Далі звернемо увагу на деякі принципові положення гетьманської відозви. Підкреслимо її доброзичливе ставлення до Центральних Держав, як щирих визволителів знекровленої України, котрі «вѣрныя своему слову, продолжают и въ настоящее время борются за цѣлость и спокойствіе Украины»[1]. Це була своєрідна подяка гетьмана іноземним військовикам за їх підтримку перевороту, але не тільки. Постійно підтримувати позитивний імідж окупаційних військ Центральних Держав на Україні П. Скоропадський був вимушений в силу як політичних, так і особистих обставин.

Важливого наголосу у «Грамоті» набував також чинник визначення прав приватного землеволодіння. Для країни це було дуже болюче та невпорядковане питання. Від нього багато в чому залежала і доля самої України. Обіцянка гетьмана відносно «восстановления въ полномъ объемѣ права частной собственности» з одночасним прийняттям «мѣр к отчужденію земель ... для надѣленія земельними участками малозѣмельныхъ хлѣборобовъ» мала на меті компромісне примирення поміж собою усіх сторін земельних відношень: і незаможного селянина, і великого землевласника [1]. Але в реаліях 1918 р. ця заява лише посилила протистояння сільських низів проти верхів. Додало антагонізму й рішення гетьмана щодо скасування усіх «распоряженій быв. Украинского Правительства, а равно Временнаго Россійскаго Правительства» [1]. Загалом, земельний акцент «Грамоти» був схожий на відстрочку моменту вияву повної недовіри селянства до влади [2, с. 113].

Прихильність Української Держави сталим загальноєвропейським цінностям мала підкреслити заява щодо повного відновлення в країні права приватної власності – «какъ основы культуры и цивилизації» [1]. Це важливе уточнення було розраховано на глав європейських урядів, широкі кола національної української інтелігенції та підприємницьку еліту. Окремо позначаючи у зверненні цю фразу, П. Скоропадський неначе приєднував, у культурному сенсі, Україну до Європи, кровно відриваючись від збільшовиченої, анархічної Росії.

Стосунки нової влади і пролетаріату позначалися в «Грамоті» умовою твердого забезпечення прав робочого класу. Особлива увага зверталася на «улучшение правоваго положенія и условий работы желѣзнодорожныхъ служащихъ, которые при исключительно трудныхъ условияхъ ни на одинъ

чась не прекращали своей ответственной работы» [1]. Тобто розуміння стратегічного значення залізничного сполучення та збільшення залізничного вантажопотоку змусило П. Скоропадського вдатися до прямого обіцяння залізничникам більш гідного життя. Адже від ритмічної праці залізниці залежало виконання Україною умов Берестейської угоди, а отже – доля нового уряду і самого гетьмана. Військові перевезення окупаційних військ, поставки продовольства до Центральних держав, торгівельні-пасажирські сполучення з сусідніми країнами, економічні потреби самої України – все це напряду залежало від стабільної праці залізничних ліній. Та попри це задовольнити економічні вимоги промислового пролетаріату України, як і придушити його революційний рух, гетьманська влада була не спроможна [2, с. 112]. Влітку 1918 р. це призвело до потужних страйків на залізниці та промислових підприємствах, в наслідок чого їх робота була тимчасово призупинена, а графіки вивезення окупаційними військами награваних речей і продовольства поламаними. (Графіки перекидання німецького військового контингенту з України до Франції на допомогу Західному фронту тоді теж ледь не опинилися під загрозою зриву.)

Висновки. Бажанням відвести від України суцільний хаос і голод пояснював Павло Скоропадський свій прихід до влади. На посаді керманича країни він обіцяв діяти згідно визначених законів та поважати права громадян. Погрожував переслідуванням тим, хто не мав бажання підкорятися авторитету влади і стояв на перешкоді «неукоснительного исполненія всехъ Правительственныхъ распоряженій» [1]. Призивав Бога дати йому «силъ достойно выполнитъ то, что я считаю своимъ долгомъ передъ родной Украиной въ настоящее исключительное и критическое для нея время» [1]. Але подальші події свідчать про те, що при деякому успіху гетьманського уряду з українізації сфери освіти, науки, культури, книговидавництва та літератури, органів держапарату, сам Павло Скоропадський не мав бажання дійсно відстоювати українську ідею та смертельно битися за свободу і незалежність своєї вітчизни. З цього приводу американський історик Тарас Гунчак наголошував, що: *«Звичайно, ті часи були дуже грізними, але це не повинно означати, що в такі часи людина чи нація мають відмовлятися від своїх природніх прав на самостійне існування. Так можна і на зовсім утратити таке безцінне почуття, як особиста і національна самопошана»* [5, с. 152].

Що ж до історичної оцінки першого звернення гетьмана до народу, то сучасна наука ще має надати цьому політичному документу свого роз'яснення. Для розуміння важливості питання можна навести думку свідка тих подій, політичного діяча УНР Павла Христюка: *«Першою грамотою Скоропадський ліквідував усі соціально-економічні й політичні революційні здобутки українського працюючого народу і наклав на нього рабство тяжкої соціальної неволі»* [6, с. 121].

Література та джерела

1. Грамота Гетьмана П. Скоропадського до всього Українського народу. 29 квітня 1918 р.: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. - Ф. 799. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 124.
2. Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 років. – Київ: Арій, 2016.-280 с.
3. Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / За ред. Я. Пеленського. - Київ : Філадельфія, 1995. - 494 с.
4. Савченко В. А.Павло Скоропадський. - Харків: Фоліо, 2015.- 63 с.
5. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. - Київ: Либідь, 1993. - 88 с.
6. Христюк П. О. Замітки і матеріали до історії української революції: 1917–1920 рр.: у 4 т. Wien : [б. в.], 1921.- Т. 3: Українська революція. Розвідки і матеріали. 159 с. URL:<https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=8664> (дата звернення 19.11.2021).

Тютюнник Я.В.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Агафонов О. Й.*

ПОРТФОЛІО ЯК СПОСІБ ОСОБИСТІСНОГО ОСВОЄННЯ ІСТОРІЇ

Перехід на стандарти нового покоління у загальноосвітній школі суттєво змінив орієнтири вітчизняної системи освіти. Сучасній школі потрібен учитель, що вміє поєднувати різні підходи у навчанні: особистісно-орієнтований, компетентісно-діяльнісний, культурологічний тощо [1–3]. Все це актуалізувало необхідність активного використання технологій відкритої освіти, пошук нових методів навчання від педагогів середньої школи. Проте, особисті спостереження, розмови зі школярами переконують, що у викладанні переважає знана парадигма. Вона домінує й у історичній освіті. Нерідко школярі різних класів, згадуючи предмет «Історія», зазначали, що педагоги за один семестр, за 20-24 уроки намагалися у стислому вигляді повторити те, що вчорашній школяр мав вивчити у школі за 5 років. Після такого специфічного «Короткого курсу історії України» ні інтересу до історії, ні бажання розібратися у складних, дискусійних історичних питаннях у них не виникало.

По-справжньому поглибити знання з історії, розвинути творчий потенціал учня та навички самостійної роботи, індивідуалізувати процес навчання у школі, на наш погляд, дозволяє технологія портфоліо [4].

Існує безліч визначень портфоліо. Автору співзвучне розуміння портфоліо, запропоноване О. М. Вороновою: 1) портфоліо-технологія – сучасна освітня технологія, в основі якої використовується метод автентичного оцінювання результатів освітньої та професійної діяльності; 2) портфоліо-продукт – у перекладі з італійської означає «папка з документами», «папка спеціаліста» [5, с. 131].

Незважаючи на те, що в останні роки практика використання портфоліо починає набувати досить широкого поширення в українських школах, публікацій, що описують конкретний досвід використання цієї технології при викладанні дисципліни «Історія», практично немає [5–9]. Це дослідження має на меті розкрити деякі аспекти викладання історичних дисциплін засобами портфоліо.

«Історія» є базовою дисципліною для всіх профілів у середній загальній освіті та вивчається з п'ятого по одинадцятий клас. Багато учнів асоціюють цю дисципліну з великою кількістю термінів, персоналій і фактів, а тому сприймають як складну, нудну. Технологія портфоліо дозволяє успішно вирішувати цю проблему.

У портфоліо рекомендується включати обов'язкові та додаткові завдання. Обов'язкові завдання орієнтовані на розвиток навичок пошуку та аналізу різних видів історичної інформації, додаткові – створення творчого продукту індивідуальної пізнавальної діяльності учня. Пакет завдань і вчитель, і учень використовують як своєрідний трансформер, за допомогою якого створюється індивідуальна освітня траєкторія. Учень може виконати завдання як по всьому курсу «Історія», так і за певним розділом, темою.

Вчитель може запропонувати свої критерії формування портфоліо. Наприклад, обов'язкові завдання слід виконати за менш зрозумілим у шкільні роки періодом історії, а додаткові – за улюбленим періодом. Добре зарекомендував себе розподіл усіх тем курсу між учням всього класу. В цьому випадку кожен учень розробляв усі завдання портфоліо за певним хронологічним періодом вітчизняної історії.

Учень формує портфоліо в процесі всього семестру та публічно його захищає на тематичному оцінюванні. При цьому деякі завдання він може використовувати під час підготовки домашніх завдань. Завдання до портфоліо та перелік питань видаються на першому занятті. На ньому ж бажано провести консультацію щодо складання портфоліо, огляд інформаційних ресурсів, показати зразок готового портфоліо. Методично виправдовує себе і показовий захист найкращого портфоліо студентами-попередниками.

Доцільно гнучко коригувати календарний план, відводячи на визначні історичні теми не один, а два-три уроки, або впроваджувати сучасні форми залучення учнів до навчального процесу.

Наприклад, у 2021 р., крім першого уроку з нагоди відзначення 30-ї річниці Незалежності України, було проведено конкурс відео робіт «Луганщина очима молоді». У процесі підготовки до конкурсу на цю тему необхідно було представити визначні історичні місця рідного краю.

Важливим є етап публічного захисту портфоліо. На нього кожному учню виділяється 6-7 хв. За цей час учень не переказує зміст виконаних завдань, а анонсує їх, аргументує вибір джерел, що аналізуються, показує,

як обрана траєкторія особистісного освоєння історії змінила його особистісне розуміння історичного процесу. Однокласники та вчитель виконують роль експертів, ставлять питання. Завершити процедуру захисту портфоліо учень має самооцінкою роботи з дисципліни. Алгоритм для складання аналітичної довідки-самооцінки видається заздалегідь. Також учню пропонується провести таймінг виконання завдань портфоліо та оцінити, яке з них було найцікавішим, найнуднішим та найскладнішим. Такий зворотний зв'язок дозволяє педагогу вносити до освітнього процесу необхідні корективи.

Використання технології порт фоліо, наприклад, в одинадцятому класі сприяє зростанню пізнавальної активності, іноді учні обирають тему творчого завдання з портфоліо які допомагають їм готуватися до зовнішнього незалежного оцінювання.

Для студента робота з портфоліо дозволяє проводити рефлексію власної навчальної роботи, встановлювати зв'язки між попередніми та новими знаннями, виробляти об'єктивні критерії самооцінки [8]. У свою чергу, самооцінка та обговорення матеріалів портфоліо в групі сприяють глибшому розумінню історичного процесу, тому портфоліо може використовуватися не тільки як метод діагностики, але і як один із інструментів формування історичної свідомості учнів.

Таким чином, портфоліо перетворюється на спосіб особистісного освоєння історії. Робота над портфоліо дозволяє розвивати якості учнів, необхідних для ефективної самопрезентації, самоорганізації з метою вдосконалення професійних компетенцій [5, с. 134]. У цілому нині, технологія портфоліо підвищує рівень професійно-особистісного саморозвитку як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає.

Література та джерела

1. Коронова Л. Р. Личностно-ориентированный подход в преподавании истории // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. V междунар. науч.-практ. конф. №5 [Электронный ресурс]. Режим доступа: sibac.info/archive/humanities/5.pdf.
2. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? – М.: ВЛАДО-ПРЕСС, 2005. – 178 с.
3. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 188 с.
4. Рыжкова О. В. Использование метода проектов в преподавании исторических дисциплин в вузе // Актуальные проблемы современного социально-гуманитарного

- знания. Материалы IX научно-практической конференции. Нижний Тагил. НТГСПИ РГППУ. 11 декабря 2015 г. – Нижний Тагил: НТГСПИ, 2015. – С. 116-120.
5. Воронова Е. Н. «Портфолио студента как современная технология обучения иностранному языку // Образование в современном мире: сб. науч. статей / Под ред. проф. Ю. Г. Голуба. – Саратов: Изд-во Саратовского нац. исслед. гос. ун-та им. Н. Г. Чернышевского, 2017. Т. 12. – С. 129-134.
 6. Кудряшова И. Ю. Технология «Портфолио» как эффективная форма повышения качества социогуманитарного знания в инклюзивном образовании // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: Материалы международной научно-практической конференции / Моск. гор. психол.-пед. ун-т ; редкол.: С. В. Алехина и др. – М. : МГППУ, 2011. – С. 162-164.
 7. Сангалова М. Е. Технология портфолио как средство активизации учебной деятельности студентов // В мире научных открытий. – Красноярск: Научно-инновационный центр, 2013. – № 11.7 (47). – С. 242-247.
 8. Шелехова Л. В. Портфолио как одна из форм организации учебной деятельности по реализации индивидуальной траектории студента. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.t21.rgups.ru/Arhiv2008s4>
 9. Шурмелева М. М. Использование технологи портфолио в процессе подготовки студентов к будущей профессиональной педагогической деятельности // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Уфа, ноябрь 2013 г.). – Уфа: Лайм, 2013. – С. 206-210.

Хворов С.О.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Агафонов О.Й.*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ МІЖ РОСІЄЮ ТА КРАЇНАМИ ЗАХОДУ ЩОДО СХІДНОГО ПИТАННЯ НА ПОЧАТКУ 1830-х рр.

Актуальність. Міжнародна обстановка завжди залежить від багатьох факторів. Велика кількість змінних присутня у рівнянні взаємодії гравців на політичній арені. Іноді ці змінні заважають країнам, геополітичні інтереси яких певним чином пересікаються, досягти повного консенсусу. Для того, щоб наочно продемонструвати вплив превалювання індивідуальних інтересів над інтересами спільними та до чого він може призводити, ми хотіли б представити вашій увазі яскравий приклад колективного спрямування зусиль двох Європейських країн – Англії та Франції – на перешкоджання Російської імперії у реалізації власного плану вирішення Східного питання. Тема є актуальною хоча б тому, що зараз ми також можемо спостерігати декларування засудження агресивних дій вже Російської Федерації з боку європейських країн. Щоб зрозуміти, чому таке декларування не приносить конструктивних для України результатів сьогодні, ми вважаємо за необхідне зазирнути у минуле.

«Східне питання» – це комплекс міжнародних протиріч сер. XVIII – поч. XX ст., пов'язаних із визначенням долі балканських народів, розпадом Османської імперії та боротьбою європейських держав як мінімум, за вплив на території, що Туреччині належали, як максимум, за остаточний розділ османських володінь. Яку ж позицію у Східному питанні займали Англія та Франція та які протиріччя на цьому тлі у них були з Російською імперією?

Починаючи з Російсько-турецької війни 1768–1774 рр. та укладання Кучук-Кайнарджийського мирного договору всі в Європі стає абсолютно зрозуміло: Росія може й буде втручатися у внутрішні справи Османської імперії. Договір також ярко ілюстрував ідеологічні механізми, прикриваючись якими імперія Романових буде це робити. Мова йде про «захист християн, що мешкають на території Туреччини» [4]. Від «грецького проекту» Катерини II [2] до Першої світової російська

політична і дипломатична програма були певною мірою підкорені ідеї, яку доволі точно формулює у своїй монографії Є. В. Тарле. «Мати контроль над протоками (Босфором та Дарданеллами), позбутися серйозної небезпеки з боку Англії, не пускати загрозливий чужий флот у Чорне море, убезпечити все російське узбережжя Чорного моря від обстрілу кораблями будь-якої держави, яка, у союзі з Туреччиною, забажає громити російські приморські міста – таке було з давніх-давен одне з основних завдань, які ставила собі російська дипломатія. Крім того, питання про свободу економічних зносин у Середземному морі, про свободу російського експорту, незалежність усієї південноруської морської торгівлі теж ставилося за Катерини, за Павла, за Олександра» [5].

Як видно, ще у середині ХХ ст. радянська історіографія доволі чітко окреслювала об'єктивний фокус інтересів Російської імперії на розповсюдженні власного впливу на Порту. Слово «об'єктивний» означає, що інакшого фокусу в цих умовах і бути не могло, оскільки необхідність розширення а) власної політичної волі; б) економічного впливу була продиктована Росії законами міжнародної політики та запитами вітчизняного капіталу. Своя думка з цього приводу була у Великої Британії. Незважаючи на підтримку Росією англо-французького флоту при Наварині та її допомогу грекам у здобутті ними незалежності англійська дипломатія зайняла значною мірою антагоністичну по відношенню до російської позицію. Хоча Росія підтримкою Англії у грецькій епопеї забезпечила собі дружній нейтралітет з боку останньої у Російсько-турецькій війні 1828–29 рр., після Адріанопольського миру цей антагонізм почав наростати.

За умовами мирного договору 1829 р. самоврядування отримали сербські землі, розширилися та зміцнилися права Дунайських князівств, незабаром утворилося перше на Балканському півострові незалежне Грецьке королівство. Все це підривало владу Османської імперії і завдавало сильного удару по британському курсу на збереження непорушності турецького правління в регіоні. Консервативний уряд Веллінгтона вибухнув різкими протестами, вкрай перебільшуючи небезпеку, що нависла над самим існуванням Османської імперії. За словами глави зовнішньополітичного відомства лорда Д. Абердіна, «пожежа і взяття Константинополя поставили б англійський уряд у тисячу разів менш скрутне становище, ніж подібний результат» [1].

Описані досягнення російської військової та дипломатичної машини аж ніяк не були на руку Великобританії. Вперше ставши міністром закордонних справ, лорд Г. Д. Пальмерстон, відомий своєю рішучою антиросійською позицією (яка, до речі, виступила в ролі важливого суб'єктивного фактору вступу Англії у Кримську війну 1853–1856 рр.), ще у 1830 році описав основні приводи для занепокоєння британського істеблішменту нарощуванням впливу Росії на Балканах та у Османській імперії. Серед них він виділяв загрозу, по-перше, розпаду Туреччини, яка виступала одним з важливих ринків збуту англійських промислових товарів, по-друге, отримання Росією виходу до Середземного моря та перетворення Чорного моря у, фактично, «внутрішньоросійське озеро», що зробило би з останньої дуже могутнього торгово-економічного конкурента, ну і по-третє, проникнення Російської імперії до Близького Сходу та в Індію. У зв'язку з викладеним вище, однією з найбільш пріоритетних задач британської зовнішньої політики на думку лорда Пальмерстона (і не тільки) було витіснення Росії з Балканського півострова та унеможливлення заволодіння останньою проливами. Вирішення цієї задачі напряму ним пов'язувалося з безпекою англійських торговельних шляхів на Схід та збереженням європейської гегемонії [3].

Ще більше причин для занепокоєння в Англії з'явилося після іншого російсько-турецького договору – Ункіар-Іскелесійського. Коли Мухаммед Алі-паша Єгипетський, васал тогочасного султана Порту Махмуда II, черговий раз виступив проти свого сюзерена і розв'язав, де-факто, громадянську війну (1831–1833 рр.) з метою отримання під власне управління (окрім Єгипту) території в Малій Азії. Дипломатична обстановка в цей час була доволі напруженою: з одного боку, Англія і Франція ніяк не перешкождали діям Мухаммеда, з іншого, всіляко заспокоювали султана та переконували його, що вплинуть на Алі-пашу дипломатичними, а якщо буде необхідно, і військовими засобами. Однак єгипетський воєначальник Ібрагім у другій половині 1832 року продовжував стрімко просуватися на Північ. Дійшло до того, що єгипетський флот підійшов до Дарданелл та загнав турецьку ескадру в Мармурове море. Тільки в такій ситуації Махмуд наважився просити допомоги у Миколи I, порівнюючи це з тим, «як утопаючий, що намагається вижити, хапається за змію».

Проти такої взаємодії виступали і Пальмерстон і французький посол Руссен. Останньому вже після виходу з порту ескадри на чолі з контр-

адміралом Лазарєвим навіть вдалося переконати султана не допускати російські війська до місця висадки, пообіцявши за це («тепер вже точно») вплинути на Алі-пашу. Однак російський посол Бутенев «не встиг» передати Лазарєву це прохання і у лютому 1833 р. два піхотні полки, козацька кіннота і декілька артилерійських батарей були розміщені на березу Босфору. Вже на початку квітня на азійському березі Босфору стояло до 10 тис. російських військових, а у травні до Стамбулу в якості надзвичайного посла було надіслано О.Ф. Орлова, який зумів не тільки дипломатичним шляхом примусити Ібрагіма відійти за хребет Тавру, але й забезпечити підписання Туреччиною згаданого вище союзницького договору. Це був договір про взаємодопомогу під час війни з третьою державою. Головна його стаття мала секретний характер і саме вона викликала найбільше невдоволення Англії: Порта могла не посилати війська на допомогу Росії, але за це мала перекривати вхід у протоки всім військовим кораблям окрім, власне, кораблів союзника за цим договором. Договір укладався на 8 років і, окрім зазначеного, мав у тексті декілька положень стосовно торгових привілей Росії.

Можливість блокувати вхід у Чорне море була однозначно сприйнята Англією і Францією як загроза. Причиною дипломатичного провалу, який результатом своїм мав укладання не вигідного для них договору, була, істотна неузгодженість дій названих вище країн. Напружені стосунки між ними після Орлеанського перевороту та загрозливих дій Франції в Африці, яку британці вважали власною сферою впливу, сказалися на рівні довіри до одне-одного. Кожна країна під час Турецько-єгипетської війни 1831–1833 рр. чекала на те, що військову допомогу Порті надасть інша. Причому, це проявлялося до останнього моменту, навіть коли російські війська вже були у берегів Босфору. Так, після укладання договору Микола I наказав вивести звідти військовий контингент, однак сам прецедент був демонстрацією неспроможності європейських країн реально вплинути на Росію.

Після 1833 року англійська дипломатія продовжувала налаштовувати турок проти Луї Філіпа, якого представляла грабіжником, що краде в Отаманської імперії її кращу колонію (Алжир). Не забував Пальмерстон нагадувати і про те, що французи значною мірою потурали Алі-паші у справі захоплення Малої Азії. Тут були і деякі перебільшення (в англійській пропаганді Франція виступала майже ініціатором повстання), проте стратегія нульової протидії агресивним випадкам Мухаммеда з боку

французів дійсно мала місце. В цей момент доволі дивним феноменом був зовнішньополітичний дуалізм намірів англійського уряду стосовно Франції. З одного боку, тільки вона і могла виступити союзником у боротьбі з Росією за вплив на Балканах та у Туреччині. З іншого – режим Луї Філіпа продовжував експансію в Африці та був, в цілому, не дуже схильним до протистояння Миколі I. Останнє обумовлювалося не стійким ще положенням Орлеанської династії та загрозою підняття революційних настроїв в країні. Як відомо, саме Микола I був оплотом феодальної реакції в Європі. Луї Філіп намагався вибудувати відносини з російським урядом.

Таким чином, йти на рішучі дії проти російської дипломатії Франція не могла, сподіваючись на погіршення відносин Росії з Великобританією. Єдине, на що була спроможна французька дипломатія – направити разом з англійцями у 1833 р. ноту протесту проти Ункіар-Іскелесійського договору. Після цього ж, все ще сподіваючись зберегти дружні відносини з російським імператором, король Франції навіть намагався спокутувати провину перед останнім. За секретним дорученням Луї Філіпа в Петербург з'явилася графиня Сент-Альдегонд і повідомила Миколу про нову велику польську змову, повідомивши при цьому імена керівників, на чолі яких стояв емігрант Симон Конарський. У Польщі було заарештовано після цього до двохсот людей і, серед них, самого Конарського, якого й розстріляли у Вільні [5].

Приклад, наведений вище, яскраво ілюструє неможливість ефективно чинити колективний геополітичний опір геополітичним опонентам за умов: а) наявності нерішучої позиції союзників, що полягає у небажанні кожного з них брати на себе відповідальність; б) існування об'єктивних економічних протиріч між союзниками; в) підривом авторитету в очах партнерів (як було в цьому випадку з Турцією). Всі ці помилки, що, на думку авторів роботи, мають місце і сьогодні в стані наших західних партнерів, були взяті до уваги Англією і Францією пізніше – у 1854–56 рр., коли вони колективно вступили у військовий конфлікт з Російською імперією, не давши їй отримати вихід до Середземного моря і розвалити Порту.

Література та джерела

1. Виноградов В. Н. Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии // «Новая и Новейшая История», №5, 2006 / URL: <https://studfile.net/preview/10070123/>.

2. Дебідур А. Дипломатическая история Европы от Венского до Берлинского конгресса (1814-1874). Том 1. Священный союз – пер. с франц. А. Л. Нарочницкого. М.: Гос. изд. иност. лит., 1949 / URL: [http://istmat.info/files/uploads/28398/histoire diplomatie a-debidour 1947.pdf](http://istmat.info/files/uploads/28398/histoire_diplomatie_a-debidour_1947.pdf).
3. Жолудов М. В. Русофобия в политической деятельности лорда Пальмерстона – Вестник НВГУ, №2, 2017, с. 100-107 / URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rusofobiya-v-politicheskoy-deyatelnosti-lorda-palmerstona/viewer>.
4. Кючук-Кайнарджийский мирный договор между Россией и Турцией от 10 июля 1774 г. – Под стягом России: Сборник архивных документов. М., Русская книга, 1992. / URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/kuchuk.htm>.
5. Тарле Е. В. Крымская война: в 2-х т. — М.-Л.: 1941-1944, Том 1. / URL: <http://militera.lib.ru/h/tarle3/index.html>.

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРНАМЕНТІВ ВИШИВАНКИ ЛЕМКІВЩИНИ ТА ДОНЕЧЧИНИ

Вступ. З метою визначення відмінностей або доведення схожості у підході створення українського національного вбрання у різних географічних регіонах України, необхідно провести дослідження методів та підходів до концепції створення національного вбрання, що дасть змогу відтворити загальну картину створення та часових і географічних трансформацій національного одягу України.

За роки незалежності України поступово втрачалася національна ідентичність та загальний інтерес громадян до національного вбрання. Новим поштовхом для популяризації національного одягу (вишиванки) стала військова агресія Росії проти України у 2014 році. Вважається, що саме 2014 рік став поштовхом для відродження національної свідомості та пошуку (відновлення) власної ідентичності. На сьогодні існує великий асортимент національного вбрання, яке користується популярністю серед всіх верств населення України, проте мало хто знає, що кожна вишиванка несе у собі певну інформацію, і її виконання (кольорова гама та візерунок) можуть стосуватися лише певного регіону України.

Метою цього повідомлення є винайдення за допомогою порівняльного аналізу спільних рис у візерунках вишивки національного українського вбрання на прикладі Лемківщини та Донеччини.

Виклад основного матеріалу. Проблеми орнаментоутворення вишиванок розглядалися в роботах Сусак К.Р., Селівачова М.Р., Варивончик А.В., Сарани О.М. та інших вчених, однак і сьогодні географічні особливості орнаментів вишиванки викликають багато питань.

Порівняльний аналіз проводився на підставі описових та фотографічних матеріалів орнаментів, візерунків, способів вишивання та кольорової гами типових вишиванок Лемківщини та Донеччини.

В Україні налічується близько ста мотивів для вишивки, характерних для різних етнографічних районів країни (рис. 1).

ромбів одягали подружжя, які хотіли стати батьками. На сорочках часто зображували один з українських національних символів – калину. Калина вважається уособленням вогненної трійці – Сонця, Місяця та зірок. Червоний колір калини символізує кров нації та безсмертя роду.

Рис. 2. Приклад візерунку вишивки Лемківщини [2]

Рис. 3. Приклад візерунку вишивки Донеччини [3]

На чоловічих вишиванках можна зустріти зображення дуба. Дуб символізує чоловічу силу, енергію життя та розвитку. Візерунки з дубовим

листя та жолудями дружини часто вишивали на одязі чоловіків. Символом щасливого сімейного життя є виноград. Виноградні грона зображували не тільки на сорочках, але й на рушниках та скатертинах.

Барвінок, який часто можна побачити на вишивках, символізує молодість, цілеспрямованість, розвиток. Хміль має приблизно таке ж значення. Сорочки з зображенням барвінку і хмелю, як правило, виготовлялися для молодих парубків та дівчат. Червоний мак на вишивці вважався оберегом роду та захистом від зла. Якщо в родині були загиблі воїни, жінки з цієї родини зображували на своєму одязі маки, у пам'ять про них. Троянда уособлювала любов і милосердя, а соняшники, наприклад, символізують життя, енергію, щастя. Також, на вишиванках часто можна побачити зображення різних тварин: зозулі, сови, півня, метелика, зайця та інших.

Висновок. Після проведеного аналізу, на підставі графічних матеріалів було висвітлено певну схожість у підході оздоблення українського національного вбрання Лемківщини та Донеччини. Незважаючи на велику віддаленість територій у географічному аспекті, для створення візерунків національного одягу використовувалися єдині підходи та традиції, що базувалися на використанні схожої кольорової гами та схожому символізмі рослинного та тваринного світу.

Література та джерела

1. Орнаменти вишиванки по території України / URL: <https://www.facebook.com/UAModna/photos/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BA-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D1%86%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D0%BF%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D1%88%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%8E-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D1%83-%D0%BD%D1%8C%D1%8E-%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96-%D1%81%D1%88%D0%B0/960567250639961/>
2. Приклад візерунку вишивки Лемківщини / URL: <https://www.pinterest.com/oksanitapuzich/%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-lemky-and-boyky/>

3. Повержук В. Вишивка Донеччини: червоний колір та рослинні орнаменти (2019) / URL: <https://www.6262.com.ua/news/2393035/visivka-doneccini-cervonij-kolir-ta-roslinni-ornamenti>
4. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) [текст]: навч. посіб. / М. Р. Селівачов. - 2-е вид., допов. та випр. - К. : Редакція вісника «АНТ», 2009. - 408 с.
5. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР / Р. В. Захарчук-Чугай. - К. : Наук. думка, 1988. - 190 с.
6. Українська вишиванка: історія, символіка та особливості – від Карпат до Донбасу/ Репортаж 5 каналу/ URL: www.5.ua/dv/life/215095

Шевченко К.Д.

*Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
Науковий керівник – доц. Агафонов О.Й.*

ЗАСНУВАННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ БРИТАНСЬКОЇ ОСТ-ІНДІЙСЬКОЇ КОМПАНІЇ

У 1600 році згідно з хартією королеви Єлизавети засновується Ост-Індійська компанія, яка отримала монопольне право на торгівлю з Ост-Індією. Компанія мала великий вплив на життя і політичні рішення всієї Британської Імперії і відігравала важливу роль у її створенні. Колишні співробітники компанії, заробивши великі на ті часи гроші після відходу від справ ставали як правило дуже багатими і впливовими людьми в Британській Імперії, великими землевласниками, отримували дворянські титули, проходили в англійський парламент, підносячи свої компанії [3].

Компанія складалася з двох органів: зборів акціонерів та ради директорів на чолі з керуючим. Перші подорожі фінансувалися шляхом передплати: постійного капіталу не було. У 1609 році Яків I дарував компанії нову хартію, яка оголосила термін монопольної торгівлі компанії необмеженим.

Витіснивши з Індії португальців, що слабшають, англійці поступово розширювали свою торгівлю в Азії. Компанія купувала малайський перець та індійські бавовняні тканини за срібло і продавала їх у Європі (насамперед континентальній), отримуючи за них велику кількість срібла, що лилося до Європи з іспанської Мексики.

Відносини компанії та англійської монархії були взаємовигідними. Компанії потрібні були королівські хартії та дипломатична підтримка на Сході, а натомість вона надавала великі «позики» короні [2].

Діяльність Британської Ост-Індійської компанії в Індії почалась в 1612 році, коли Джахангір дозволив заснувати факторію в Сурат.

У 1612 році збройні сили компанії завдають серйозної поразки португальцям в битві при Сува. В 1640 місцевий правитель Віджаянагара дозволив заснувати другу факторію в Мадрасі. В 1647 році компанія вже має 23 факторії в Індії.

У 1657 році в історія компанії відбулося дуже важливе зміна. Кромвель дав Компанії хартію, що перетворила її на організацію з

постійним капіталом. Зміна влади не принесла компанії нічого поганого. Навпаки, після реставрації вона отримала від корони острів Святої Єлени та Бомбей. У 1683 році держава надала їй право адміралтейської юрисдикції, а через три роки дозволила карбувати в Індії монету. Успіх компанії було викликати заздрість і ворожі дії із боку її суперників у Англії – купців, вивозили англійський текстиль. Останні порушили у парламенті питання про скасування монополії Компанії та регулювання її діяльності державою. Нічого не домогшись у 1698 році, вони утворили альтернативну Ост-Індську компанію, проте через слабкість останньої та французької загрози на Сході в 1702–1708 роках компанії об'єдналися [1].

У 1687 штаб-квартира Компанії в Західній Азії була переміщена з Сурату в Мумбай. Компанія спробувала силою домогтися торговельних привілеїв, але програла, і була змушена просити Великого Могола про милість. У 1690 році було засновано поселення компанії в Калькутті, після відповідного дозволу Великого Могола. Почалася експансія Компанії на субконтинент. У той же час така ж експансія відбулася низкою інших європейських компаній — Голландської, Французької та Данської.

У 1757 році в битві при Плессі війська Британської Ост-Індійської компанії на чолі з Робертом Клайвом розбили війська бенгальського правителя Сіраджа-уд-Даула.

Після перемоги при Буксарі (1764 р.) компанія отримала право на правління Бенгалією, Біхаром і Оріссою.

Англо-майсурські війни 1766–1799 років і Англо-маратхські війни 1772–1818 років встановили домінування компанії на південь від річки Сатледж.

Британці монополізували зовнішню торгівлю Бенгалії, а також найважливіші галузі внутрішньо-бенгальської торгівлі. Різко зросли податки. Результатом був страшний голод 1769–1770 років, під час якого загинуло від 7 до 10 мільйонів бенгальців. У 1780–1790-х роках голод у Бенгалії повторився.

Експансія Британської Ост-Індійської компанії мала дві основні форми. Першою було використання субсидіарних договорів. Місцеві правителі передавали Компанії ведення зовнішньої політики і зобов'язувалися виплачувати «субсидію» на утримання армії Компанії. У разі невиплат князівством «субсидії» його територія анексувалася британцями. Місцевий правитель зобов'язувався утримувати британського

чиновника («резидента») при своєму дворі. Таким чином, компанія визнавала «тубільні держави». Другою формою було пряме правління.

Британія бачила своїм конкурентом Російську імперію. Побоюючись впливу росіян на Персію, компанія почала посилювати тиск на Афганістан, в 1839–1842 відбулася Перша англо-афганська війна. Росія встановила протекторат над Бухарським ханством і приєднала Самарканд в 1868, між двома імперіями почалося суперництво за вплив у Середній Азії, «Велика гра».

У 1857 році спалахнуло повстання проти британської Ост-Індійської компанії, відоме в Індії як Перша війна за незалежність або Повстання сипаїв. Однак заколот було придушено, і Британська імперія встановила прямий адміністративний контроль майже над усією територією Південної Азії.

Компанія була ліквідована лише в 1874 році [1].

Література та джерела

1. Экономическая и политическая деятельность Британской Ост-Индской компании в Индии (XVII - начало XVIII в.) URL: <https://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-i-politicheskaya-deyatelnost-britanskoi-ost-indskoi-kompanii-v-indii-xvii-na> (дата звернення: 08.11.21.)
2. Британська колонізація Індії. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8181/1/115_1.pdf (дата звернення: 08.11.21.)
3. ОСТ-ІНДІЙСЬКА КОМПАНІЯ, БРИТАНСЬКА. URL: <https://jak.waykun.com/articles/ost-indijska-kompanija-britanska-ce.html> (дата звернення: 08.11.21.)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрєєв Олексій Вячеславович – студент першого курсу групи ПР-211д спеціальності «Право» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Андруник Єлизавета Василівна – студентка четвертого курсу групи ІА-18д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Аносова Валерія Сергіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Данилейко Родіон Ігорович – студент четвертого курсу групи ІА-18д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Дерев'янку Максим Андрійович – студент другого курсу групи ІА-20д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Жиляєв Євген Вячеславович – студент першого курсу групи ІА-21д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Золкін Дмитро Олександрович – студент третього курсу групи ІА-19д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Івашенко Роман Вікторович – студент першого курсу групи ІА-21д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Карташов Микита Олегович – студент першого курсу групи ІА-21д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Кітіца Тетяна Олександрівна – студентка четвертого курсу групи ІА-18д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

Коваль Дарина Олегівна – студентка першого курсу групи ПР-211д спеціальності «Право» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк).

- Кубкіна Аліна Володимирівна** – магістрантка другого курсу групи СОІ-20дм спеціальності «Середня освіта. Історія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Кузовов Олексій Юрійович** – магістрант другого курсу групи ІАІ-20дм спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Москаленко Надія Василівна** – магістрантка другого курсу групи СОІ-20дм спеціальності «Середня освіта. Історія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Нагорянський Олександр Євгенович** – студент другого курсу групи ІА-20д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Новосельський Андрій Михайлович** – аспірант першого року навчання спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Онищенко Данило Олегович** – магістрант першого курсу групи ІАІ-21дм спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Отченашенко Дарина Андріївна** – студентка першого курсу групи МБГ-21д спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» факультету транспорту і будівництва Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Павлюченко Таїсія Ігорівна** – студентка першого курсу групи ЕК-21д спеціальності «Економіка» факультету економіки і управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Пастушенко Дар'я Дмитріївна** – магістрантка першого курсу групи СОІ-21дм спеціальності «Середня освіта. Історія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Рябуха Микита Артемович** – студент першого курсу групи ПТ-21д спеціальності «Економіка» факультету економіки і управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).
- Сафонова Наталія Михайлівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк).

Старовойтова Валерія Сергіївна – студентка четвертого курсу групи ІА-18д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Теміров Володимир Іванович – аспірант четвертого року навчання спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Тютюнник Яна Віталіївна – магістрантка другого курсу групи СОІ-20зм спеціальності «Середня освіта. Історія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Хворов Сергій Олександрович – студент третього курсу групи ІА-19д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Чаплик Валерій Романович – аспірант другого року навчання спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Шевченко Костянтин Дмитрович – студент четвертого курсу групи ІА-18д спеціальності «Історія та археологія» юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк).

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

VII Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених
«Світ і Україна у дзеркалі сучасної історії»

Відповідальний за випуск: С.Ю. Сергієнко
Оригінал-макет: Т.В. Погорєлова

Розповсюджується в електронному вигляді

Підписано до випуску 09.05.2022.
Гарнітура Times. Вид. № 3346.

Видавництво

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93400, м. Сєвєродонецьк,
просп. Центральний, 59а,

E-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com